

אבלי ציון

ליקוטים חשובים ויקרים בעניני בין המצרים
והאבילות על חורבן ביהמ"ק - מחכמינו ורבותינו ז"ל

לתפוצה באימייל

בכדי להקל על ההדפסה בבית,
מופיעים כאן ב' עמודים בעמוד א'

❦ אלה הם ראשי הפרקים ❦

אבילות על חורבן ביהמ"ק: כללי * ממועלות בית המקדש * מצערו של
הקב"ה על חורבן ביהמ"ק * בין המוצרים: כללי * שבעה עשר בתמוז * חודש
אב: כללי * תשעת הימים * "שבת חזון" - "שבת איכה" * ערב ט' באב -
ת"ת אחר חצות * סעודה ראשונה - סעודה המפסקת * תשעה באב: כללי
* תשעה באב: הנהגות כלליות * קבלת התענית - תפילת ערבית - הנהגות
הלילה * מגילת איכה * אמירת קינות * יומו של ט' באב - תפילת שחרית
* הנהגות היום אחר תפילת שחרית * האבילות אחר חצות היום - תפילת
מנחה * מוצאי תשעה באב * שבת נחמו * קצת ליקוטי נחמה * סדר
ביקור בית הקברות בט' באב, מהרא"נ פואה ז"ל

❦ וראה מפתח מפורט בראשית הספר ❦

מפתח

ל"ב) * כל המרבה להתאבל מוסיף על עצמו
 אור חדש גדול לעתיד * (שם) * העונות
 מתכפרים והאדם מזדכך ע"י זו האבילות (שם)
 * תכלית הצרות לטובה - ולכן ט' באב נקרא
 "מועד" (שם) * גודל צער השכינה (הערה 7) *
 מעשה נורא בהתגלות צער השכינה לצדיק אחד
 (הערה 8) * שמונה הזקים שנמשכו מחורבן
 ביהמ"ק שבבבלי יתייחס הצער כלפי מעלה
 (הערה 10) * מתאבלים על חילול ה', ועל קוצר
 השלמת עבודתנו מפני הגלות (סעיף ל"ג-ל"ד) *
 השכינה מתנחם ע"י בבית ישראל - כשאין
 ישראל מתאבלים, באה התעוררות לבני
 מלמעלה (סעיף ל"ה) * ע"י האבילות אנו בונים
 ביהמ"ק בשמים ומקריבים הגאולה (סעיף ל"ז-ל"ח)
 * עצם האבילות מורה כי לעתיד נגאל (סעיף ל"ט-
 מ"א) * עוד מחשבות על החורבן: צווי לדורות
 להצטער על החורבן (סעיף מ"ב) * כל ירא שמים
 ידאג על החורבן (סעיף מ"ג) * תביעת הקב"ה על
 ת"ח שמחבבים תורתו ולא מחכים כ"כ למלכותו
 (סעיף מ"ד) * ראויה היא שריפת ביהמ"ק לכבות
 אש התאוה שלנו (סעיף מ"ה) * יתבונן במה שהיה
 לנו (סעיף מ"ו) * יתבונן במה שנחסר לנו תכלית
 שלימות האנושי (סעיף מ"ז) * יצייר ציורים
 במחשבתו להתעורר ולהרגיש בצער השכינה
 (סעיף מ"ח) * עוד מחשבות: יחשוב על מה
 שנתמעט החכמה בסביבת החורבן (סעיף מ"ט-נ"ב)
 * עוד מחשבות: יחשוב על מיעוט קיום
 המצוות שנסבב ע"י החורבן (סעיף נ"ג) * עוד
 תועליות באבילות על ירושלים: הזוכר חורבן
 ביהמ"ק בסעודתו, נחשב לו כאילו בנה
 ביהמ"ק (סעיף נ"ד) * יראה זרע, יאריך ימים וכו'
 (סעיף נ"ה) * ביום ראה ימלטהו ה' (סעיף נ"ו) *
 זוכה לכתר תורה (סעיף נ"ז)

ממעלות בית המקדש

תפילות הקב"ה על ביהמ"ק (סעיף נ"ח) * התאוה
 אברהם אבינו לביהמ"ק (סעיף נ"ט) * תכלית
 ביהמ"ק שישרה הקב"ה אצל ישראל (סעיף ס"א-ס"א)
 * בתחילה היה מקום ביהמ"ק עמק, והקב"ה
 עשאהו הר (סעיף ס"ב) * תבנית ביהמ"ק נמסר
 מהקב"ה למשה, עד דוד המלך (סעיף ס"ג) * כח
 רוחני השוכן במקום המקדש נברא קודם
 שנברא העולם (סעיף ס"ד) * ביהמ"ק נבנה
 במעשה נסים (סעיף ס"ה) * בבנין ביהמ"ק
 נשלמה מלאכת ששת ימי בראשית, ונתבסס
 העולם (סעיף ס"ו) * "יום שמחת לבו" של
 הקב"ה, זה בנין ביהמ"ק (סעיף ס"ז) * או היה

אבילות על חורבן ביהמ"ק: כללי

המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה,
 ושאינו מתאבל וכו' (סעיף א' וא"ל) * יהיה תחית
 המתים מיוחדת לאבלי ציון שכבר מתו כדי
 שיראו בשמחת ירושלים (סעיף ג'-ד') * אבלי ציון
 זוכים ג"כ עוד בהיותם בגלותם לדברים שהם
 כעין הגאולה (סעיף ה') * בזכות זו האבילות
 זוכים לדברים שהם כעין מה שהי' לנו בזמן
 שביהמ"ק היה קיים, כגון להעמיד ת"ח
 וישיבות - וההפך בהפך ר"ל (סעיף ו') * החיוב
 להתאבל על ירושלים (סעיף ז' וא"ל) * נחרב כפר
 סכניא על שלא התאבלו על ירושלים (סעיף ח') *
 נפלו אלפים בימי דוד על שלא תבעו בנין
 ביהמ"ק - לפיכך התקינו חז"ל תפילות על
 בנינו (סעיף ט') * בזכות האבילות והתפילה על
 הישועה ננצח לעתיד על אויבינו (סעיף י') * אבל
 יש לחוש שאין תפילותינו בלב שלם (סעיף י"א-י"ב)
 * מה שאין מתאבלים כראוי, די להאריך
 גלותנו (סעיף י"ג) * צריך לקיים הלכות מעשיות
 של אבילות, אבל העיקר ברגשי הלב וכו' -
 הקושי להצטער על החורבן: ע"י חסרון ידיעות
 (סעיף י"ד) * גם ריחוק הזמן גורם ביטול
 ההרגשים (סעיף ט"ו) * מרוב צרות שכחו כמה רע
 הוא הגלות וכו', ואח"כ כאשר נחו קצת מצרותם
 כבר לא נתנו אל לבם להתאבל (סעיף ט"ז) * באורך
 הגלות שכחנו גדלותנו, וע"כ אין אנו מרגישים
 עוד שפלותנו נגד הגדולה (סעיף י"ז) * ע"י ידיעת
 מעלות ביהמ"ק, וגם מעשה החורבן, אפשר
 להרגיש מגודל האבידה (סעיף י"ח) * עוד דרך
 לעורר את ההרגשים: ע"י ההתבוננות כי
 בעוונותינו אנו מאריכים הגלות ומעכבים
 הגאולה (סעיף י"ט) * כל דור שלא נבנה ביהמ"ק
 בימיו מעלה עליו כאילו נחרב בימיו (סעיף כ'
 וא"ל) * כל א' חייב לראות עצמו כאילו הוא
 יצא מירושלים (סעיף כ"א) * כל דור שלא נבנה
 וכו' כאילו נחרב בימיו - מפני שאוחזים
 במעשה אבותיהם (סעיף כ"ב-כ"ד) * הו' כאילו
 נחרב בימיו מפני שהיו יכולים לפעול שייבנה
 ביהמ"ק (סעיף כ"ה) * זה סיבה להתאבל אבילות
 חדשה בכל שנה ושנה (סעיף כ"ו-כ"ט) * ולכן רבו
 הפרושים כשחרב בית שני, שכן יום ויום זמנו
 הוא להגאל, וכל יום שלא נבנה בו כאילו נחרב
 בו, וראוי להתאבל בכל יום ושנה (סעיף ל') * עוד
 טעם שאיננה אבילות ישנה (סעיף ל"א) * עוד
 טעמים שחייבים להתאבל על החורבן -
 התועלת בריבוי האבילות (סעיף ל"ב-ל"ד) *
 מתאבלים מפני כבוד השכינה - חילול ה' (סעיף

הנאנחים והנאנקים והמצפים לישועה, והמתאבלים
 על ירושלים, עליהם הכתוב אומר (ישעיהו ס"א ג') "לְשׁוֹם
 לְאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפְרַיִם וְגו'".

מסכת דרך ארץ רבה - פרק ב'

מהדורה ראשונה:

הדפסה א': תמוז ה'תש"ע

הדפסה ב' עם קצת הוספות: תמוז ה'תשע"ו

כל הזכויות שמורות

למ.א. גולוב / Golob

423 Third St.

Lakewood N.J. 08701

732-363-0879 / hht613@gmail.com

מותר [וגם מצוה גדולה] להדפיס ו/או להעביר לאחרים
 לזכויות הרבים, אך לא למטרת מסחר

במילל הנ"ל ניתן להרשם לקבל עוד ליקוטים בעלי ערך רב
 שיופצו בעתיד בעוה"ת

הודעת המלקט: לא באתי בקונטרס זה כמוכח בשער ואומר מוסר לרבים ח"ו.
 איני אלא מלקט מאשר בא לידי בחמלת ה' עלי.

יוצא מביהמ"ק ומאיר לעולם - האורה נבראת ממקום ביהמ"ק (שם) * פרצוף שבקומט, זה ביהמ"ק (סעיף ט"ח) * מרוב אהבת ירושלים של מטה, עשה הקב"ה ירושלים של מעלה, וכו' (סעיף ט"ט) * ביהמ"ק היה הדרן והודן של ישראל - ושם היה הודו של הקב"ה (סעיף ע') * השפעות קודש היו שופעים על כל ישראל מביהמ"ק (סעיף א') * איחוד האומה ע"י הקרבנות (סעיף ע"ב) * חביבות ביהמ"ק אצל המלאכים (סעיף ע"ג) * היה מלבין עוונותיהם של ישראל - "משוש כל הארץ" שמשם נתכפרו עוונותיהם (סעיף ע"ד-ע"ה) * המזבח ה' מכפר גם על עוונותיהם של אומות העולם (סעיף ע"ו) * אילו ידעו כן, היו מקיפין ביהמ"ק עם שומרים (סעיף ע"ז) * נסים שהיו בביהמ"ק - ירושלים במועדיה (סעיף ע"ח)

מצערו של הקבי"ה על חורבן ביהמ"ק

ליקוטים מחז"ל (סעיף ע"ט-פ"ו)

בין המצרים: כללי

הזמן נקרא "בין המצרים" (סעיף פ"ח) * ימי לבון עוונות (סעיף פ"ט) * ימי הדין על בנין ביהמ"ק (סעיף צ') * מיעוט שחוק ומיעוט תענוג (סעיף צ"א-צ"ב) * כל איש יתאבל כפי יראתו (סעיף צ"ג) * בימים אלו הי"ת עושה כפי וחסדו, ולכן טוב ונוכח לבכות ולספור בהם, כי אז עולה עד מקום גבוה על גבוה, וכו' (סעיף צ"ד) * מנהג אמירת תיקון חצות אחר חצות היום (סעיף צ"ה) * רבים נוהגין כן - מנהג ארץ ישראל (סעיף צ"ו) * הנהגת האדר"ת ז"ל (סעיף צ"ז) * ימים שאין אומרים בהם תיקון חצות (סעיף צ"ח) * אמירת "על נהרות בבל" (סעיף צ"ט) * לימוד עניני דיומא (סעיף ק') * יזהר מחשש סכנה בבין המצרים (סעיף ק"א-ק"ה) * לא ילך יחידי בין שעה ד' עד ט' (סעיף ק"א-ק"ב) * לא יכו התלמידים או הבנים (ק"ג-ק"ד) * זהירות מסכנה בשחיה (סעיף ק"ה) * רמז בפרשיות שקורין בבין המצרים - מוזכר בהם ניצוח ישראל, רמז שהצומות יתהפכו למועדים וכו' (סעיף ק"ו) * שלש הפטרות דפורענותא - ואח"כ ז' דנחמאתא (סעיף ק"ו) * ענין ג' הפטרות דפורענותא (הערה 22) * עוד בענין ז' הפטרות דנחמאתא (הערה 23)

שבועה עשר בתמוז

חמשה דברים אירעו בו: א', נשתברו הלוחות. ב', בוטל התמיד. ג', הובקעה העיר. ד', שריפת התורה. ה', הועמד צלם ביהמ"ק (סעיף ק"ח) * הנהגות היום: התעוררות להתאבל ולהצטער

על מה שאירעו ביום זה (סעיף ק"ט-ק"י) * תיקונים למה שאירעו ביום זה (סעיף ק"י"א)

חודש אב: כללי

תמוז ואב נפלו לחלקו של עשו - לעתיד ישראל ישלטו בהם (סעיף ק"י"ב) * טעמים לשם החודש: השם מורה על הרעות שבאו בו - עתיד להיות אב לכל החדשים - החודש יתקן בזכות התורה (סעיף ק"י"ג-ק"י"ד) * הקדמה לדיני ט' באב ובין המצרים (סעיף ק"י"ו) * משנכנס אב ממעטים בשמחה: י"א שאין שמחים כלל - וי"א שימעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים (סעיף ק"י"ז-ק"י"ח) * אף אם באה השמחה מעצמה, לא יקח אותה בשלימות (סעיף ק"י"ט) * משנכנס אב השמחה פוחת והולך עד ט"ב (סעיף ק"כ) * אף בר"ח ממעטין בשמחה - טעמים לזה (סעיף קכ"א) * עוד טעם שממעטין בשמחה מיום ר"ח גופא: לפי שיש מ"ד דס"ל שבו נכנסו עכו"ם להיכל (סעיף קכ"ב) * הנהגות - דוגמאות של מיעוט שמחה וכו' (סעיף קכ"ג) * בזכות מיעוט שמחה בימים אלו זוכים לשמחה עצומה לעת"ל (סעיף קכ"ד) * יזכה לעשרה דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעת"ל (סעיף קכ"ה) * אין למעט בשמחתנו בעבודת ה' (סעיף קכ"ו) * עד מתי ממעטין בשמחה (סעיף קכ"ז) * בחודש אב ריע מזליה - עד מתי ישתמט מלדון עם עכו"ם (סעיף קכ"ח) * האם יש מזל לישראל בתקופה זו (סעיף קכ"ט) * תלמוד תורה (סעיף ק"ל)

תשעת הימים

כל מי שלבבו שלם עם ה' מרגיש התעוררות מלמעלה לבכי בימים אלו (סעיף קל"ג) * מיעוט שחוק ותענוגים (סעיף קל"ד) * תשובה על עוונות שגרמו החורבן (סעיף קל"ה-קל"ו)

"ישבת חזון" - "ישבת איכה"

תפילות מתוך כבוד ראש (סעיף קל"ה) * קורין פרשת דברים - הטעם (סעיף קל"ט) * האם יאמר קינות בשבת זו (סעיף ק"מ-קמ"א)

ערב ט' באב - ת"ת אחר חצות

בערב תשעה באב שבו המרגלים וכו' (סעיף קמ"ב-קמ"ג) * מיעוט תענוגים (סעיף קמ"ד) * איסור טיול בערב ט' באב - טעמי האיסור (סעיף קמ"ה-קמ"ט) * ערב ט' באב אחר חצות: אז מתעורר מרת הדין ר"ל - ומטעם זה אין אומרים תחנון (סעיף ק"ג) * תלמוד תורה בערב ט' באב אחר חצות - טעמי מנהג (סעיף קנ"א-קנ"ב) * דעת המקילים בזה (סעיף

קנ"ג-קנ"ד) * מסקנת הערוך השלחן (סעיף קנ"ה) * מסקנת המשנה ברורה (סעיף קנ"ו)

סעודה ראשונה - סעודה המפסקת

סעודה ראשונה לפני התענית - כדי שלא יזיק התענית (סעיף קנ"ז) * ועוד, הוא זכר ליו"ט שהי"ל בט"ב בזמן בית ב' - ויש בזה ג"כ בטחון בגאולה - ומ"מ לא יאכלו יותר מדאי (סעיף קנ"ח) * האם יש חיוב לאכול סעודה המפסקת: אין חיוב, אבל יש מנהג (סעיף קנ"ט) * יש מצוה באכילה זו (סעיף ק"ס) * יושבים על גבי הקרקע - הטעם (סעיף קס"א) * אין צריך לחלוץ מנעליו (סעיף קס"ב) * ע"פ הקבלה לא ישב על קרקע ממש (סעיף קס"ג) * משמע שמהרי"ל לא חש לזה (סעיף קס"ד) * יישוב דברי מהר"ש עם המהרי"ל (סעיף קס"ה) * אין יושבים יחד עם אחרים לאכול - ג' טעמים (סעיף קס"ו-קס"ז) * מה אוכלים: המנהג לאכול עדשים או ביצים (סעיף קס"ח) * פת במלח, לטבל הפת באפר, לאמר "זהו סעודת ט' באב" (סעיף קס"ט) * עוד הנהגות הסעודה: ישב בדאבת נפש (סעיף ק"ע) * יזכיר מנין שנות החורבן (סעיף קע"א)

תשעה באב: כללי

צריך לדעת על מה מתענים ומצטערים (סעיף קע"ב) * צריך להתאבל בו הרבה מאד - חמשה דברים שארעו בט' באב (סעיף קע"ג) * גלות ספרד אירע בט"ב (סעיף קע"ד) * אחר החורבן אירעו צרות בט' באב כדי שלא נשכח מלבנו צרות הראשונות (סעיף קע"ה) * בט' באב הקליפה חוזרת בתקופה (סעיף קע"ו) * תשעה באב נקרא "מועד": מפני שניצלנו בו עי"ז שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים (סעיף קע"ז) * מפני שע"י האבילות נודע שעתידינו אנו ליגאל (סעיף קע"ח) * להראות שאנו מוכתחים שיהפך ט' באב ליו"ט (סעיף קע"ט) * שע"י האבילות גורמים שיהיה ט"ב מועד לעת"ל (סעיף ק"פ)

תשעה באב: הנהגות כלליות

אופן האבילות בתשעה באב: נדמה כאילו אנחנו יצאנו בגולה וכו' (סעיף קפ"א) * וראה לעיל סעיף א' ואילך דברים רבים בענין האבילות על חורבן הבית * בט' באב מקוננים על כל הצרות שהיו לנו ר"ל, ולא רק על חורבן הבית (סעיף קפ"א) * האסור והמותר ללמוד - לימוד עניני חורבן בית המקדש וכו' - מעשה רב (סעיף קפ"ד-קפ"ה) * תשובה (סעיף קפ"ו-קפ"ח) * שאלת שלום: איסור שאלת שלום, וענפיה (סעיף קפ"ט) * מה יעשה כשהדיוט נותן לו שלום לפי תומו (סעיף ק"צ) *

לא יחשוב מחשבות של שמחה - יתרחק משחוק וקלות ראש (סעיף קצ"א) * מיעוט כבוד והנאה (סעיף קצ"ב-קצ"ג)

קבלת התענית - תפילת ערבית - הנהגות הלילה

קבלת התענית וכו' (סעיף קצ"ד) * הליכה לבית הכנסת (סעיף קצ"ה) * ישיבה על הארץ (סעיף קצ"ו-קצ"ז) * ממעטין במאורות (סעיף קצ"ח) * טעמים לזה: א', שלא ישמח ע"י ריבוי אור (סעיף קצ"ט) * ב', לפי שגם הקב"ה מיעט במאורות דרך אבילות (סעיף ר') * ג', לפי שכפה נר ישראל וכו' (סעיף ר"א) * יש מקומות שנתקלקלו ומרבים בנרות כביו"ט (סעיף ר"ב) * גם ביום ממעטין במאורות (סעיף ר"ג) * תפילת ערבית: מתפללים בהכנעה ודרך בכי כאבלים (סעיף ר"ד) * קריאת מגילת איכה (ראה לקמן סעיף ר"א ואילך) * קינות (ראה לקמן סעיף רכ"א ואילך) * אמירת "ואתה קדוש": מפני הסכנה לבטל כח הקליפות (סעיף ר"ו) * שיום התפילה - היציאה מבית הכנסת - יש נוהגין להתעכב בביהכנ"ס אחר התפילה (סעיף ר"ז) * אופן היציאה מביהכנ"ס והחזרה לביתו (סעיף ר"ח) * הנהגות השכיבה: תשתנה ליל ט"ב לצער ועינוי - חומרות שנוהגין בעניני שכיבה (סעיף ר"ט) * עוד חומרות - כל א' יתנהג לפי מה שהוא אדם (סעיף ר"י)

מגילת איכה

היא עיקר הקינה בט' באב וכו' (סעיף ר"א-ר"ב) * בקריאתו יקרע סגור לבבו (סעיף ר"ג) * הנהגות קריאתה (סעיף ר"ד-ר"ז) * כוונות למגילת איכה (סעיף ר"ח) * קריאת מגילת איכה ביום ט' באב (סעיף ר"ט-ר"כ)

אמירת קינות

אופן אמירת קינות (סעיף רכ"א) * י"א שלא ירימו קולם (סעיף רכ"ב) * וי"א שיש להם להגביה קולם בקול מר - ועי"ז יזכה לראות ביהמ"ק בבנינו (סעיף רכ"ג) * כוונת הבכיה - כוונות לכמה קינות, ומהם תקיש על השאר (סעיף רכ"ד) * מה יעשה מי שאין טבעו לבכות (סעיף רכ"ה) * בשעת אמירת קינות אסור להסיח דעתו מן האבילות (סעיף רכ"ז) * אומרים קצת נחמה אחר הקינות (סעיף רכ"ז)

יומו של ט' באב - תפילת שחרית

האבילות ביומו של ט' באב גדול משל לילוי (סעיף רכ"ח) * השכמת בית הכנסת שחרית (סעיף

אבלי ציון

אבילות על חורבן ביהמ"ק: כללי

✽ המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל וכו'.

א. "שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָּהּ כֹּל אֲהֻבֶיהָ שִׁישׁוּ אֶתָּה מְשׁוֹשׁ כֹּל הַמֵּתְאֲבָלִים עָלֶיהָ" (ישעיה ס"ו י'). מכאן אמרו, כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. (תענית ז:).

המתאבל
עליו זוכה
לראות
בשמחתה

וזה כל אדם צריך להיות כל מעייניו וכל מגמתו לקיים דבר בעתו - בעידן עציבותא עציבותא, ובעידן חדותא, ובזה ישמח ישראל בעושי. (פלא יועץ עין "משעף נאכ").

ב. החתם סופר ז"ל (פדושי ח"ס על נצח צמח ס; וכ"כ דבריו ח"ס דף י"ט טור ד') פי' מי שאינו מתאבל אינו זוכה ורואה בשמחתה - אינו זוכה אבל מ"מ רואה בשמחה, ויצעק מכאב לב, ע"ש. אבל מהרש"א (תענית ז:) פירש כפשוטו שלא יראה כלל בשמחתה, דהרואה בשמחתה אי אפשר שלא יהיה גם הוא שמח, ע"ש.

ג. ובחידושי הריטב"א (תענית ז:) כתב שלעתיד יהיה תחית המתים בבנין בית המקדש לאותן שמתו בגלות וחיו לישועה. אבל מי שאינו מתאבל על ירושלים, אין לעצמותיו תחיה בתחיה זו. אבל עדיין אפשר שיהיה לו תחיה ביום הדין שהוא אחר ימות המשיח. עכ"ד.

יהיה תחית
המתים
מיוחדת
לאבלי ציון
שכבר מתו
כדי שיראו
בשמחת
ירושלים

ד. וכן מצאתי בספר בית אלקים² (שער המפילה - פרק י"ז) שהקשה על מה שאמרו ז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה, הלא כמה וכמה צדיקים וחסידים התאבלו ולא זכו לראות עדיין בנחמתה. וכתב שכל הדורות הראשונים, גם כי לא היתה התשועה בימיהם, אחר זמן הגאולה יהיה תחית המתים ויבנה בית המקדש ויזכו כל הדורות הראשונים לראות הגאולה - חלף עבודת תפילתם שהתפללו בזה העולם והיו מצפים לגאולה וזכו אליה.

¹ וכע"ז בזהר (שמות נה:): ר' יהודה היה יושב לפני ר' שמעון והוא קורא, כתוב (ישעיה נ"ג ח') "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו". "קול צופיך", מי הם צופיך? אלא אלו הם המצפים מתי ירחם הקב"ה לבנות ביתו. "נשאו קול", "ישאו קול" היה צריך לומר, מהו "נשאו קול"? אלא כל אדם הבוכה ומרים קולו על חורבן בית הקב"ה, זוכה למה שכתוב אח"כ - "יחדיו ירננו", וזוכה לראותו בשוב בשמחה. עכ"ד.

² ספר בית אלהים [נדרס לראשונה בוויניציאה בשנת של"ן], חיברו רבינו המבי"ט ז"ל, שהיה תלמיד מהר"י בי רב, בר פלוגת' דמרן הבית יוסף. משנת ה'רפ"ה היה הרב המבי"ט מרבין תורה בעיה"ק צפת בק"ק בית יעקב, כמ"ש בתשובותיו ח"ג סי' מ"ח. ועוד חיבר הרב המבי"ט, ספר קרית ספר בסדר הרמב"ם, ובח"ג יש חודשים רבים, ושלשה חלקי תשובות הנדפסים. הרב המבי"ט ז"ל נפטר בשנת שמ"ה (י' שנים אחר פטירת מרן הבית יוסף ז"ל), או בשנת ש"מ (הרי שהריבין תורה כחמשים שנה, משנת רפ"ה, כנ"ל). (סס הגדולים - גדולים מ' קכ"ט).

מוצאי תשעה באב

אין לאחר תפילת ערבית (סעיף רס"ח) ✽ החזרה לביתו (סעיף רס"ו)

שבת נחמו

ז' פרשיות דנחמתא - ענין שבת נחמו (עין לעיל סעיף ק"ו ובהערה 23) ✽ רבותינו ז"ל קבעו שבת נחמו אחר ט"ב על דרך הנביאים בתוכחתם. טעמים לזו הדרך - כל המתאבל בט"ב ראוי שיתנחם בשבת נחמו (סעיף רס"ח) ✽ הנהגות לשבת נחמו (סעיף רס"ט)

קצת ליקוטי נחמה

חבלי משיח: ע"י אריכות הגלות נתמעטו הצרות שיהיו בחבלי משיח, ולכן בהתגלות המשיח יכנסו ישראל מיד בשמחה (סעיף ר"ע) ✽ בזכות התשובה יספיק לנו קצת צער הדומה לצער הקללות (סעיף רע"א) ✽ גאולי ה' ינצלו מכל פחד וצרה בזמן חבלי משיח (סעיף רע"ב-רע"ג) ✽ ביאת המשיח - בנין ירושלים - קיבוץ גלויות (סעיף רע"ד ואלף) ✽ מהירות הגאולה בבוא הזמן (סעיף רע"ה-רע"ו) ✽ עתיד הקב"ה לכפול שכרנו ולחדש נסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים, וכו' (סעיף רע"ז) ✽ הקב"ה יעשה פלא גדול וחידוש עצום כחידוש בריאת שמים וארץ, ואז יתברר לכל חסד ה' עלינו (סעיף רע"ח) ✽ ילכו כל גויי ארץ לאורן של משיח ושל ישראל, וכו' (סעיף רע"ט) ✽ שוב לא יהיה גלות ישראל, וכו' (סעיף רפ"א) ✽ ריבוי הטובות שיהיו בימות המשיח: כל האורות הקדושות שנעשו ע"י המצוות וכו' מיום שנחרב בית ראשון, שמורות הן בגן עדן, ולעת הקץ יצאו כולם יחד וכו'. ועי"ז יתבסס ויטהר העולם ורוח הטומאה יעבור מן הארץ וכו' (סעיף רפ"ה) ✽ בימות המשיח הקב"ה יאריך איכות הימים בדרך נס הפלא ופלא, כדי להטיב לנו כנגד כל שנות הגלות (סעיף רפ"ו) ✽ יד ישראל על העליזונה, אדום וישמעאל יהיו למטה (סעיף רפ"ז) ✽ יוחזרו כל המסים שהטילו על ישראל בגלותם (סעיף רפ"ח) ✽ עוד ממעלות העתידות לישראל - כיון שהם דברים נפלאים אשר עין לא ראתה וכו', אינו מהתימה אריכות הגדול, כי להשגה כזו צריך מירוק גדול ולפום צערא אגרא (סעיף רפ"ט)

סדר ביקור קברות במי באב,

מהרא"ג פואה ז"ל (בסוף הספר)

רכ"ט) ✽ עיין לעיל בסעיף קצ"ח-ר"ג שאין מדליקין נר תפילה בבית הכנסת בט' באב שחרית ✽ אין מניחין תפילין בבוקר ולא לובשים טלית - טעמים (סעיף רל"א-רל"ב) ✽ פסוקי דזמרה - קריאת שמע (סעיף רל"ד) ✽ קריאת התורה: הנהגת הבעל קורא (סעיף רל"ה) ✽ הנהגת השומעים (סעיף רל"ו) ✽ אמירת קינות (ע"י לעיל סעיף רכ"א ואלף) ✽ קריאת מגילה איכה ביום (סעיף רל"ח) ✽ אופן היציאה מבית הכנסת (סעיף רל"ט)

הנהגות היום אחר תפילת שחרית

לא יסיח דעתו מן האבילות - הנהגות היום - תחבולה שלא יסיח דעתו מאבילות (סעיף ר"מ-רמ"ב) ✽ טוב ליכטל מקינות ולתעסוק בצרכי סעודה מלעסוק בדברים בטלים (סעיף רמ"ב) ✽ איסור טיול (סעיף רמ"ג-רמ"ה) ✽ אין יתנהג מי שמוכרח לצאת לחוץ (סעיף רמ"ה) ✽ המנהג לילך לבית הקברות - המקור (סעיף רמ"ז-רמ"ז) ✽ טעמי המנהג (סעיף רמ"ח) ✽ במקום שאין קברי ישראל (סעיף רמ"ט) ✽ עניני זהירות בהליכה לבית הקברות (סעיף רמ"ג-רמ"ב) ✽ לא ילך בכנפווי גדולה לבית הקברות (סעיף רמ"ג) ✽ ראוי לבכות ולהתחנן בבית הקברות (סעיף רמ"ד) ✽ תפילה קצרה לומר בבית הקברות (סעיף רמ"ה) ✽ בבית הקברות יחשוב לעורר את נפשות המתים לעורר את הרוחות שבגן עדן וכו' לבקש רחמים על הגאולה (סעיף רמ"ו) ✽ תפילה ויודי לומר בבית הקברות (בסוף הספר)

האבילות אחר חצות היום -

תפילת מנחה

אחר חצות נוהגין להקל בדברים שאינם אלא מנהג (סעיף ר"ח) ✽ מקילין בדברים אלו, וגם מניחים ציצית ותפילין, שאז שכחה חמת ה' בעצים ובאבנים (סעיף רמ"ט) ✽ טעם: להראות נחמה באבלנו בו ביום. ומעוד זה אומרים פסוקי נחמה (סעיף ר"ט) ✽ מטעם זה מקילין גם לנשים לסדר הבית קצת (סעיף רס"א) ✽ מנהג שנהגו באיוו קהילות - ותוכחת מוסר: התעוררות גדולה לתשובה; ישתדל כל אחד לזכות את הרבים - המתעצלים בדבר עתידין ליתן את הדין, אף אם הם עוסקים בעצמם בעבודת ה' - זה היה דרך כל החסידים הראשונים - ואם לאו בר הכי הוא, יעמיד אחרים לעשות כן (סעיף רס"ב) ✽ הנהגות אחר תפילת מנחה (סעיף רס"ג) ✽ יש נוהגים לומר פסוקי נחמה וכו' סמוך לערב (סעיף רס"ד)

וכן קודם התחיה, אפשר כי בסוד הגלגול ימצאו בזמן הגאולה האנשים המצפים לגאולה והמתפללים עליה בכל הזמנים הקודמים. עכ"ד.

ה. ועוד כתב בספר בית אֵלִקים (ס) דמלבד מה שיזכו אבלי ציון והמתפללים לישועת ה' לשמוח בשמחת ירושלים בימות המשיח, גם נשמעת תפילת כל ישראל בכל דור ודור בענין הגאולה שגואלם הוא יתברך ונותנם לחסד בעיני כל שוביהם למעלה ולכבוד, ומתקיימים בהם קצת הבטחות הגאולה, וכמו שאמר (זנחיס יט.) על הונא בר נתן שנתקיים בו (ישעיה מ"ט כ"ט) "והיו מלכים אומניך".

ואין לך דור מן הדורות שאין בא עליו איזו צרה, והוא יתברך מושיע אותם וגואלם מיד חזק מהם. ואף בלי צרה, להעמיד אותם ולקיימם בין כל האומות, הוא מצד תפילתם על הגאולה, כי הוא יתברך רואה ומשגיח בענינים וטרם יקראו עונה אותם, וטרם מכה ציץ רפואה יפרח, וא"כ הרי הוא כעין גאולה בכל דור ודור, וכמש"כ (ויקרא כ"ו מ"ד) "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו'". עכ"ד.

וע"ע לקמן סעיף ח' וי"ג לצד השני, שאם לא מתאבלים על ירושלים, ח"ו יארעו רעות לשונאיהם של ישראל, ע"ש.

ו. ובדרשות חתם סופר (דף ש"י טור ג') כתב: "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם, דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה" (ישעיה מ' א'-ב'). הרצון כי הנחמה היא על ב' אופנים, או שמתנחם כי עתיד הקב"ה לבנותה ולהרבות כבודה, ואנו מצפים לישועה. זהו מין אחד מהנחמה. אמנם אינה נחמה שלימה, כי מי יודע מתי יהיה האות הזה, וכמו שאמר המקונן (נפקים לט"ז אין מממנו י"ט) "רבות אנחותי, עצומות תנחומותי, ואתה ה' עד מתי".

אך הנחמה השניה, היא שהאדם מתנחם במנה יפה שנשאר לו אחר אבדון הראשונה, זהו נחמה גדולה, כפירש"י על פסוק (הוא גרס"י גלאשית מ"ד כ"ט) "יוסף איננו שמעון איננו ואת בנימין תקחו" (גלאשית מ"ג ל"ו), ע"ש, והכא נמי הנחמה היותר טובה היא בהתנחם על החורבן ע"י השארת תלמיד חכם וישיבה בינינו. אך בהעדר אלו בעו"ה, וידוע שהוא הרבה יותר מחורבן בית המקדש (איכה רנ"ה א' ל"ו), א"כ אין להתנחם אלא בציפוי ישועת ה' בעתה יחישנה.

וזהו שדקדקו חז"ל באמרם (מעניט ל'): "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה", ולא אמר "יזכה לראות בנחמתה", אלא דהענין הוא שבזכות שמתאבלין זוכים להעמיד תלמידי חכמים וישיבות ותורה מחזרת, והרי הדור רואה בעיניו נחמת ירושלים. וההפך בהפך. עכ"ל.

❧ החיוב להתאבל על ירושלים – סיבות לחסרון ההרגשים

ו. מדברי נביאים וכתובים ומדברי רבותינו ז"ל בתלמוד ובמדרשים ובזוהר, נתבאר גודל החיוב המוטל להתאבל על חורבן בית המקדש ועל הגלות. (ש"י"ה מס' מעניט - פרק מורה אור).³

³ כתב החכם מכל אדם שלמה המלך ע"ה (קהל'ת ז' ד') "לב חֲכָמִים בְּבֵית אָבֶל וְלֵב פְּסִילִים בְּבֵית שִׁמְקָה, ותרגם המתרגם: לבהון דחכימיא אנין על חרבן בית מקדשא ועציב על גלות בית ישראל, ולב שטין בחדות בית ליצנותהון אכלין ושתן ומתפנקין ולא יתיבון על לבהון סגוף אחיהון (פי' לב חכמים אונן על חורבן בית המקדש ועצוב על גלות בית ישראל, ולב שוטים בשמחת בית ליצנותם אוכלים ושותים ומתענגים, ולא ישיבו על לבם צערם של אחיהם).

אבלי ציון זוכים ניכ עוד בהיותם בגלותם לדברים שהם כעין הגאולה

בזכות זו האבילות זוכים לדברים שהם כעין מה שהי' לנו בזמן שביהמ"ק היה קיים, כגון להעמיד ת"ח וישיבות - וההפך בהפך ר"ל

נחרב כפר סכניא על שלא התאבלו על ירושלים

נפלו אלפים בימי דוד על שלא תבעו בנין ביהמ"ק

לפיכך התקינו חז"ל תפילות על בנינו

בזכות האבילות והתפילה על הישועה ננצח לעתיד על אויבינו

אבל יש לחוש שאין תפילותינו בלב שלם

ח. ובמסכת גיטין (נ.) איתא שסיפרו ג' חכמים אודות צדקתם של אנשי כפר סכניא של מצרים, ע"ש, ושוב אמר ליה אביי לר' יוסף, ומאחר דהוו צדיקים כולי האי, מאי טעמא איענוש (שנחרב עירם)? אמר ליה, משום דלא איאבול (שלא התאבלו) על ירושלים, דכתיב (ישעיה ס"ו י') "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה". עכ"ד.⁴

ט. איתא במדרש (מדרש תהלים פרק י"ו, וכ"כ גמדרש שמואל פרק ל"א): כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו בנין בית המקדש. והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא נבנה בימיהם ולא חרב בימיהם, כך נעשה להם, ונענושו על שלא תבעו בנין בית המקדש, אנו שחרב בימינו והיה בימינו,⁵ ואין אנו מתאבלין ולא מבקשים רחמים, על אחת כמה וכמה.

לפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין שלשה תפילות בכל יום ויום והתקינו בו "אנא, השב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלים עירך", ותקנו "בונה ירושלים ה'" ברכה בפני עצמה בתפילה ובברכת המזון. עכ"ד המדרש.

י. ואיתא בילקוט שמעוני (ישעיה ס"א סוף ס' תקד"ד) וז"ל: "ונודע בגוים זרעם" (ישעיה ס"א ט'), אל תהי קורא "זרעם", אלא "זרועם", שהקב"ה עתיד ליתן להם נצחון על אויביהם. ומי עומד להם בזרוע? הקב"ה, שנאמר (ישעיה ל"ג ז') "ה' חננו לך קוינו היה זרועם לבקרים" - אותם שמשכימים בכל בוקר ובוקר לבקש רחמים על הישועה והתאבלו על ציון. עכ"ל.

יא. אבל כתב הגר"י חיים ב"ר בצלאל ז"ל [אחי המהר"ל מפראג ז"ל] (ספר המייס - גאולה וישועה - פרק ז'): אע"ג שאנו מבקשים על גאולתינו ועל פדות נפשנו בכל תפילותינו, יש לחוש שתפילה זו אינה בלב שלם. ומה שמעיד על זה הוא, שידוע שכל מי שיש לו שום צער או יגון בלבבו, מתאונן ומתקונן ומספר ממנו תמיד, כענין שנאמר (איכה א' י"ג) "לא אליכם כל עוברי דרך", ודרשו בו רז"ל (סנהדרין קד:) מכאן לקובלנא מן התורה. והטעם, לפי שהאדם ימצא בזה קורת רוח גדול ע"י שמוציא צערו מן הלב, כענין שנאמר (איוב ל"ג כ') "אדברה וירוח לי", ו"דאגה בלב איש ישיחנה" (משלי י"ב כ"ה, ועי' סנהדרין ק:). אבל כאן, אין אומר ואין דברים מענין המשיח וביאתו, ובלי נשמע קול

⁴ ובפירוש הר"י"ף על עין יעקב כתב: איענוש משום דלא איאבול על ירושלים שנאמר "שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה", תימה, דלא אמרו כאן (בקרא ד"שישו אתה וגו') אלא שהמתאבלים עליה ישישו אתה משוש, מכלל דשאינם מתאבלים עליה לא ישישו אתה משוש, אבל מנ"ל לשאינם מתאבלים עמה שיהיו נענשים לחרבה ולשממה. ושמא הכי דריש, דלא קאמר "שישו משוש", אלא "שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה", מכלל דשאינם מתאבלים עליה יתאבלו אתה, שהרי צריכין דומין להיות לה, כשהיא באבילות גם הם יתאבלו אתה וכשהיא במשמוש ישישו אתה, והני דכפר סכניא שלא נתאבלו עליה נחרב ארצם להיות מתאבלים אתה. עכ"ד.

⁵ במהדורת באבער לא גרס "והיה בימינו". ובמדרש שמואל (סס), וכן הוא בילקוט"ש (שמואל ז' כ"ד ס' קס"ט), הגירסא: והלא דברים קל וחומר, ומה אלו שלא ראו בבנין בית המקדש, כך, אנו על אחת כמה וכמה. עכ"ל. ולפי אלו ב' הגירסאות, הכוונה היא, דכיון שבימינו אלה כבר היה בית המקדש במקומו עומד ויש לנו זכרון של רום מעלתו וכו', זהו מחייב אותנו להתעורר ולבקש רחמים עליו, משא"כ אותם שחיו לפני בנין ביהמ"ק ולא ידעו טיבו כ"כ וכו'. (בגלעני"ד). והרד"י"ף (על מדרש שמואל סס) מקיים הגירסא שלפנינו במדרש תהלים ("שחרב בימינו והיה בימינו"), ופי' ע"פ מאחז"ל (ירושלמי יומא א' א', וכ"כ גמדרש תהלים - סוף פרק קל"ו) שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו.

גנוחי גנח או ילולי יליל על כבוד ה' המחולל בפשעינו ועל בית תפארתנו שחרב בעוונותינו ועל עם ה' הנתונים בצרה. עכ"ד.

יב. ורבי יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי (מאמר ז' אות כ"ג-כ"ד) כבר היה מעורר על זה בימיו, וז"ל: הענין האלהי אינו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו, אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. ואילו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים (שזכו לנסים ונפלאות ביציאת מצרים). ואין דיבורנו "השתחו להר קדשו" ו"השתחו להדום רגליו" ו"המחזיר שכנתו לציון" וזולת זה, אלא כצפוף הזוריר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה. עכ"ל, וע"ש.

יג. וכתב היעב"ץ ז"ל (נסדורו - שער ו' - שער הדלק - דלת ז' חנו ו' אות ט"ו): וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור. אלמלא לא היה אלא עון זה בידינו, שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להאריך גלותנו. והיא בעיני הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים אשר מצאונו בגלות בכל מקומות פזורנו, על צוארנו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגוים עם שפלותנו ענינו ומרודנו, לפי שיצא האבל הזה מלבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובנו.

וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה באב המר (עיין לקמן סעיף קצ"ה-קע"ו). מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו כראוי ממעמקי לב? כמה דמעות נשפכות על זאת? ואין צריך לומר בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי הגוים שממנה נמשכו כל הרעות בכלל וכו'. עכ"ל היעב"ץ ז"ל.

יד. ובספר פלא יועץ (ערך "אבילות") כתב: אבילות על חורבן בית המקדש הוא דבר התלוי במעשה, ובפרט בזמן בין המצרים (וכן מבואר במסכת תענית ל:). שהאבילות תלוי במעשה, ע"ש⁶, וז"ל תקנו לנו דיני אבילות, ומבוארים הם בש"ס ופוסקים].

אמנם לא המעשה היא העיקר, רק צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה כאבל אם קודר יאנח בשברון מתנים על צער השמים. והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זכות הנשמה. והן אמת כי דלוננו מאד ואין אתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעוה"ר ומהו גלות השכינה ועד היכן מגיע צערה (עיין לקמן סעיף מ"ח, ובהערה 7-8, ועוד) וצער העליונים והתחתונים. עכ"ד הרב פלא יועץ ז"ל.

טו. וגם עצם ריחוק הזמן וההרגל בחורבן ביהמ"ק גורמים ביטול ההרגשים, וכדאיאת במסכת כתובות (סג). שישאל ויכ"ס היו הולכים יחד בדרך, ולא היה יכול העכו"ם למהר ללכת עם הישראלי. והזכירו העכו"ם להישראל את חורבן בית המקדש. נאנק ונאנח הישראלי. ואפילו הכי לא היה יכול העכו"ם למהר ללכת עמו. אמר לו (העכו"ם להיהודי) "הלא אמרתם 'אנחה שוכרת חצי גופו של אדם'?" א"ל "במה דברים

מה שאין מתאבלים כראוי, די להאריך גלותנו

צריך לקיים הלכות מעשיות של אבילות, אבל העיקר ברגשי הלב וכו'

הקושי להצטער על החורבן עיי חסרון ידיעות

ריחוק הזמן גורם ביטול ההרגשים

מרב צרות שכחו כמה רע הוא הגלות וכו', ואח"כ באשר נחו קצת מצרותם כבר לא נתנו אל לבם להתאבל

באורך הגלות שכחנו גדלותנו, וע"כ אין אנו מרגישים עוד שפלותנו נגד הגדולה

עיי ידיעות מעלות ביהמ"ק, וגם מעשה החורבן, אפשר להרגיש מגודל האבידה

עוד דרך לעורר את ההרגשים

אמורים, בדבר חדש. אבל בדבר זה שהתרגלנו בו, לא. כדאמרי אינשי [אשה] שהרגילה לשכל [בניה], אינה תמהה [ומפחדת כ"כ כמות אחד מהם]". ע"כ.

טז. ובדרשות חתם סופר (דף ט"ז טור א') כתב: בעוונותינו הרבים, מרוב צרות ותלאות תנות לא נוכל, היינו משתוממים כשעה חדא ושכחנו מה רע ומה מר ה' כי גלינו מעל שולחן אבינו שבשמים ית"ש ושכחת התורה (עי' סעיף מ"ט-נ"א) וחילול שמו הגדול ית', ולא היתה הבכיה כי אם אלחם יומם ולילה. ועי"ז באורך הימים כי נחו קצת מצרותם, שכחו אל מושיעם לגמרי, ולא יתנו אל לבם להתאבל על גלות התורה. ועל זה השכינה חוגרת שק ומיללת "בוכה על בניה כי איננו", ר"ל אינם בוכים. עכ"ד.

יז. ובשו"ת כתב סופר (א"ח סימן י"ח, וי"כ דברשות חת"ס [מכון חת"ס] - עמ' קס"ח) כתב: נפלנו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא (עי' חגיגה ה:) - תחת שהיינו עליון על כל גויי הארץ (כמ"כ נדבכים כ"ט א') נהפוך הוא שירדנו מטה מטה בעו"ה, ותחת שהיינו עם קדוש לה' אלקינו אנחנו בארץ טמאה. ואז כשחרב בית המקדש וגלינו מארצנו, "על נהרות בבל שם ישבנו גם ככינו בזכרנו את ציון" (תהלים קל"ז א') - בעוד שזכרנו קדושת הארץ וגדולתנו. אבל ארכו הימים ושנים עבר קציר וכו' ואנחנו לא נושענו בעו"ה, שכחנו כל טוב ונטלה גאותן של ישראל, ואין אנו מרגישים עוד שפלותנו נגד הגדולה. עכ"ל.

יח. והנה, לזאת נתעוררנו ללקט בחיבור זה ידיעות והנהגות חשובות לימי בין המצרים, וגם קצת מחכמינו ורבותינו ז"ל בעניני בית המקדש וחורבנו, כדי שנכיר קצת מה היה לנו ומה אבדנו, ויוסף כל חכם לעיין עוד בכיוצא בזה, ובאגדות חז"ל המרובים על החורבן (בגמרא ובמדרשים) שהם משברים הלב וגם מחדשים מאורעות ההם בעינינו בקראנו אותם (עיין לקמן סעיף ק' מספר מור וקציעה).

וזה לשון בעל האור החיים הקדוש ז"ל (לשאון לנין - א"ח ד"ה י"א): [זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם וגו'] (א"ח א') [[אמר "ימי ענייה", ולא אמר "ימי ענייה", הנה ידוע הוא דכאשר יעלה על לב האדם יגונותיו ויראה לבכות או להעלות על לבבו מכאוביו, יאמרו הגדולה שהיה בה ויעריך כנגדה הירידה, ובוזה תגדל הדאגה והמכאוב. ולזה אמרה "זכרה כו' ימי ענייה כל מחמדיה" וטובתה שהיתה בראש העולם ושהיא עתה בשפל המצבות, וזהו "זכרה וכו'" זה עם זה ימי ענייה את ימי גדולה. עכ"ל.

יט. ועוד דרך לעורר את ההרגשים, הוא ע"י ההתבוננות כי בעוונותינו אנו מאריכים הגלות ומעכבים הגאולה, וגורמים צער לעליונים ותחתונים ר"ל, כדלקמן בסמוך סעיף כ"ל.

❦ כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו מעלה עליו כאילו נחרב בימיו כ. אמרו חז"ל (ירושלמי יומא א' א', ומדרש פסלים - סוף פסוק קל"ז) כל דור שאין בית המקדש נבנה בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החריבו (והרי הוא כאילו עתה הוא שרוף לפנינו, וכאילו עתה אויבים נכנסים לתוכו (דרשות חת"ס סופר - דף ט"ז טור א' ד"ה א"מנ"ס)). מאי טעמא? לפי שלא עשה תשובה. ע"כ.

⁶ איתא שם: כל העושה מלאכה בתשעה באב ואינו מתאבל על ירושלים, אינו רואה בשמחתה, ע"כ. הרי משמע שהעיקר תלוי במעשה האבילות.

הרי שכולנו נתחייבנו לפני המקום, שבשבילנו לא נבנה בית המקדש. ובכל שנה ושנה, בקרוב אלינו אלו הימים המרים דינא תובעים ממנו על זה, (ע"ע בסעיף צ'). (זכר דוד - מאמר ג' פרק נ"ד, וכ"כ בספר **שער המלך** - שער ד' פרק ד').

כא. וכתב רבינו **החתם סופר** ז"ל (דקשות - דף ש"ו טור צ' ד"ה ירמיה): בכל דור חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא מירושלים. ועל זה ודאי ראוי לבכות מאין הפוגות. עכ"ל. וע"ע לקמן סעיף קפ"א.

כב. ובספר **ש"י"ה** (ווי העמודים - פרק כ"ז) כתב, למה זה אבותינו חטאו ואינם והם היו גורמים לחורבן הבית, ולמה יחשב לכל דור ודור כאילו הם החריבו? אלא באם מפני חטא זה (שנאת חנם ולשון הרע) נחרב הבית, קל וחומר שמעכב באת משיח (וכ"כ החיד"א ז"ל (גל דוד - פרק ט"ז), ועוד כתב שם דממה שראינו שבית שני נחרב בעון שנאת חנם אע"פ שהיו עוסקים בתורה ובמצוות, מוכח דלא סגי בעשיית מצוות ליגאל, רק צריך להעביר השנאת חנם מבינינו, ע"ש. וכ"כ בספרו דברים אחרים (דף ו' - דף כ"ד טור טו א' דפוס"ר). וזהו כוונת המדרש כל דור שאין בית המקדש נבנה בימיו, דהיינו שאוחזים במדות של בית שני, משום הכי מעלה עליו כאלו חרב בית המקדש בימיו. עכ"ד.

כג. ובספר **פלא יועץ** (ערך "לשנת רעס") כתב: ידוע הדבר כמה גדלה מעלת אהבת רעים, עד שאמרו רז"ל (צ"ר כ"ד ז') "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ע י"ח) - זה כלל גדול בתורה. ופרשוה רז"ל (שנת לא, ומתנוס יונתן בן עוזאל - ויקרא י"ע י"ח) דר"ל: דעלך סני לחברך לא תעבד. והנה, לפי גודל הטובה כך יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, עד שבעונותינו בעון שנאת חנם חרבה עירנו ושם מקדשנו וגלינו מארצנו. ועדיין השטן מרקד בינינו לשטננו, איש לבצעו פנה ואינו חושש לתקלת חבריו, ויש שהוא שמח לאיד, ויש שבשביל הנאה כל דהוא איש את רעהו חיים בלעו. או לעינים שכך ראות. כי עינינו תכלינה אל צפיתנו צפינו לישועה, ומושיע אין כל עוד שמדה זו מצויה בינינו. (ושוב מצאתי שכבר כתב בן מוהר"ח ויטאל ז"ל בספר שערי קדושה (מ"צ שער ד'), שלא נתארך הקץ ולא נעלם אלא לסיבת שנאת חנם. וכע"ז בספר חרדים (פרק ז'), שנתארך גלותינו על עון מחלוקת ושנאת חנם שהוא בינינו, שעדיין לא הוטהרנו ממנו. וכ"כ בספר החיים להג"ר חיים ז"ל [אחי המהר"ל מפראג ז"ל] (גאולה וישועה - פרק ג'), ובספר בינה לעתים (דף מ"ה), וע"ע באבן עזרא (ויקרא י"ט י"ז). [ואנן מה נענה, כי כל היום אנו מצטערים על חורבן הבית ועל הגאולה, ולא דעת ולא תבונה בנו לומר הלא בחורבן בית שני היו התנאים רבים בתורה ובמעשים טובים ועכ"ז חרב בעון שנאת חנם, ואם עתה אין אנו באחדות ויש שנאת חנם, איך יתכן שיבנה ביהמ"ק כיון שסיבת חורבנו לא פסקה ממנו. ואיך אנו אומרים "כי לישועתך קוינו כל היום ונצפה לישועה" ושנאת חנם עדיין בנו. אוי ואבוי, כי זה דומה לנוטע אילן ובידו השנית ברזל לחותכו ולשרשו, וכה מעשהו יום יום, היש שטות גדול מזה, ומה יצדק אנוש במעשים טובים כל עוד טומאתו בו - שנאת חנם. ואיך לא נחוש על עון חילול שמו הגדול זה כמה מאות שנה. (דברים **אחדים** להסד"א ז"ל - דף ו' - דף כ"ד טור טו א' דפוס"ר). לכן צריך להתחזק לעורר את האהבה. [ועי"ז יקר את הגאולה, וזה נכלל בכלל התביעה שיתבע מכל אחד ואחד "צפית לישועה" (עי' שנת לא). (הגר"י פישר ז"ל ראש"ד עי"ה) ירושלים מ"ו - בהסכמתו לספר פדום יעקב]. עכ"ל.

כד. וגם מצינו בחז"ל עוד סיבות לחורבן בית המקדש, דוק ותשכח, והלואי שנזכה לתקנם כראוי בעז"ה.

מפני שאוחזים במעשה אבותיהם

כה. ובספר **דרך עץ חיים** [לרמח"ל ז"ל] כתב: כלל זה הוא בידנו, שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו - כאילו נחרב בימיו. מאחר שהמה בעלי בחירה והיו יכולים לפעול במעשיהם הטובים שייבנה בית המקדש, ולא עשו, לכן מעלה עליהם כאילו נחרב בימיהם. עכ"ד.

כו. וכבר יספיק זה לטעם עשותנו מידי שנה בשנה יום צום ובכי ומספר על זכרון צרותינו וחורבן בית קדשנו, שיש להתפעל ולדאוג על התמדת הגלות וקיום השיעבוד ימים רבים שנה אחר שנה. ועיקר צערנו על היותנו אנחנו סיבת העיכוב על רוב עוונותינו. (**בינה לעיתים** - דרוש מ"ח - דרוש ל"שנת שמעו").

כז. וכ"כ בספר **צפנת פנח** להמרי"ט ז"ל (דרוש א' לפרשת דברים - דף קס"ו טור ג'-ד' דפוס"ר): אופן זכרון האנינות והאנחה לא תהיה על האבדון והגלות והשעבוד מצד עצמן, רק עיקר הכאב ותוקף המרירות תהיה על כי אנחנו גרמנו לחבל בעצמנו, כי עוונותינו הטו אלה וחטאותנו מנעו הטוב ממנו, וכו'. עכ"ד, וע"ש עוד.

כח. וכ"כ בספר **כסף נבחר** (דרוש לפרשת דברים - דף קס"ט טור ג'-ג'): אמר המקונן (ליכ"ה ה' י"ו) "על זה היה דוה לבנו ועל אלה חשכו עינינו", ירצה שראוי לבכות לקונן אוי ואבוי על חטאתינו, כמ"ש (ליכ"ה ה' ט"ו) "נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו", כלומר על כל דור ודור סובב האוי והאבוי לנו אע"פ שלא נחרב המקדש בימיו, כיון שחטאנו וחטאתינו נגדנו תמיד, וכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו הוא כאילו נחרב בימיו. עכ"ד.

כט. וכ"כ החיד"א ז"ל (מורה נבוכים להסד"א ז"ל - סימן ס' אות כ"ט), וז"ל: כל העולמות מצטערים בחורבן הבית. והכל תלוי בתשובה, ובעוה"ר כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, ונוסף צער בדור האחרון. ואם יתבונן בזה, יקרע סגור לבבו. עכ"ל.

ל. וכתב רבינו **החתם סופר** ז"ל (מיועץ חכם סופר על צנא צמא ס'): כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין (צנא צמא ס'; ע"ש מה שאמר להס"ר יחשע). וצריך עיון, מה עלה על דעת הפרושין בחורבן בית שני להתאבל יותר ממה שתקנו נביאים בחורבן בית ראשון - לצום ד' צומות. ונראה דחורבן בית ראשון, שנתגלה קצו שבעים שנים, ונתיאשו מלשוב עד סוף הזמן, ובין הזמן ההוא לא היה מקום להתאבל אלא ביום שארעו בו מאורעות לישראל - היינו ד' צומות. אך בית שני, שלא נתגלה קיצו, וכל יומא ויומא זמניה הוא, וכל יום שלא נבנה בו כאילו נחרב בו, ותוחלת ממושכה מחלה לב (כמש"ל י"ג י"ב), והוא גזירה קשה מאד כליון עינים ודאבון נפש ר"ל, ראויה להתאבל בכל יום ושעה! עכ"ד, וע"ש עוד.

✽ **עוד מעם שאיננה אבילות ישנה**

לא. ובספר **החיים** [להג"ר חיים ז"ל - אחיו הגדול של המהר"ל מפראג ז"ל] (גאולה וישועה - פרק ג') כתב: אין להתנחם ולומר שהוא אבילות ישנה (עי' יצמות מג); שזהו תנחומי הבל, שהרי כל יום ויום צרות הגלות קשה מיום שלפניו (עי' סוטה מט), וא"כ אותה הוספה הוא ודאי אבילות חדשה וכאילו מתו מוטל לפניו, וכל זמן שאין הצרה מסתלקת אין לקבל תנחומים. וזה אנו למדים מחבריו של איוב, שנאמר (איוב ג' י"ג) "ואין דובר אליו

ולכן רבו הפרושים כשחרב בית שני, שכל יום ויום זמנו הוא להנחם, וכל יום שלא נבנה בו כאילו נחרב בו, וראוי להתאבל בכל יום ושעה

אבלי ציון

⚔️אבילות על חורבן ביהמ"ק: כללי

דבר כי ראו כי גדול הכאב", הרי שכל זמן שראו הכאב שהיה מתגדל לא מצאו מקום אל הנחמה, ולכן לא דיברו עמו דבר. עכ"ל.

⚔️עוד מעמים שחייבים להתאבל על החורבן - התועלת בריבוי האבילות לב. טעם הענין הוא, מפני כבוד השכינה, כי מפני חטאינו גלינו מארצנו, וכביכול השכינה בגלות (עיין בהערות⁸), והשפחה תירש גבירתה, וגבר האויב מצד הקליפה סטרא אחרא, וכבוד בית ה' נשרף ואין עולה ואין זבח, ופסקה הנבואה ורוח הקודש, ורוח טומאה נתפשטה, ועם ה' אומה הישראלית נתנו לדבר ולחרב ולרעב ולשבי ולבוזה, ועד היום הם בין האומות ככבשה בין הזאבים בחורפה ובכזו. וכל זה הוא חילול ה'.^{9 10}

מתאבלים מפני כבוד השכינה - חילול ה'

⁷**גדול צער השכינה: בספר ש"ייה הקדוש** (מס' שזועות - פרק נג מלוט) העתיק מכתב ממוהר"ר שלמה אלקבץ ז"ל אשר בו הוא מספר איך שהשכינה נתגלה לו ולבני חבורתו כלילי שבועות, ובין הדברים אמר להם השכינה הקדושה: אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבכם ולא שחוק בפנים בזוכריכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. עכ"ל. (ועיין בסידור היעב"ץ ז"ל (שער ד' שני ט"ו אורח צ' אות מ"ו) שהזכיר מעשה זו, וכתב: בזמן הרב בית יוסף קבץ רבי שלמה אלקבץ עשרה להיות נעורים גם כלילה ההוא (כליל ב' של שבועות), והופיע רוח הקדוש על הרב המשכיר ביתר שאת ויתר עוז, כמפורסם ונודע בשער בת רבים, ואי אפשר להכחיש הידוע ומקוים על פי גדולי חכמי ישראל, שאפילו שיריים שלהם לא ידברו כזב, חלילה לזרע האמת זרע ברוך ה' מדבר שקר ושפת יתר. עכ"ל).

⁸**מעשה נורא בהתגלות צער השכינה לצדיק אחד:** כתב בספר **קב הישר** (פרק ז"ג): הרב האר"י ז"ל היה מפליג בחסידותו [של מוהר"ר אברהם הלוי שחיבר התיקוני שבת, שהיה דירתו בצפת תוב"ב], ואמר על החסיד ר' אברהם הלוי ז"ל שהוא היה גלגול של ירמיהו הנביא. ופעם אחת אמר לו האר"י ז"ל "דע כי שלמו ימך, והגיעו ימך למות, אם לא שתעשה תקנה אחת שאלמדיך, ואם תעשה אותה תקנה זו אזי תחיה עוד כ"ב שנים. וזו היא התקנה שלך, שתלך לירושלים, ושם תלך להתפלל לפני כותל המערבי, ותשפוך תחינתך, ותזכה לראות השכינה". ואז הלך החסיד לביתו, וסגר עצמו שלשה ימים ושלשה לילות בתענית שק ואפר. ואח"כ הלך החסיד לירושלים, ובא לפני כותל המערבי בתפילה ובתחנונים בבכיה גדולה, ואח"כ ראה על גבי הכותל צורה דוגמת אשה מלוכשת שחורים. ותיכף, מרוב פחדו, נפל על פניו ארצה והיה צועק וביכה בבכי גדול, ואמר "אוי לי שראיתך בכך, אוי, אהה על נפשי !" והיה מאריך בבכיה וזעקות, והיה ממרט שערות ראשו, עד שנתעלף ונרדם. ואז ראה בחלום שבאה אליו השכינה בבגדים נאים, ואמרה "התנחם, בני אברהם, כי יש תקוה לאחריתך, וישיבו הבנים לגבולם, כי אשיב את שבותם ורחמתי אותם". ויקץ וישא את רגליו וחזר לצפת, ובא אל האר"י ז"ל. ותיכף אמר האר"י ז"ל "אני רואה בך שזוכית לראות פני השכינה. ומעתה תהיה בטוח שתחיה עוד כ"ב שנים". וכן הוי, שהחסיד היה חי אחר זה המעשה כ"ב שנים. עכ"ל.

וגם ה**חידו"א** ז"ל הזכיר מעשה זו בספר שם הגדולים (גדולים א' ס"ט) וז"ל: מהר"ר אברהם הלוי ברוכים ז"ל, הוא הקדוש שראה השכינה עין בעין בהקיץ בכותל מערבי. ולקול הסיפור דכדי שלא יפקפק שום אדם בלבו, אני אענה במיטב הארש, אנו מאמינים ודאי בכל דברי וז"ל, לכו חזו מאמרם בילקוט ירמיה סימן ט"ו (רמז רנ"ג) ע"פ (ירמיה ט"ו ט') "אומללה יולדת השבעה", שירמיה ראה אשה לובשת שחורים וכו' ואמרה אני אימא ציון וכו', ע"ש. עכ"ל.

⁹**בספר יסוד ישורש העבודה** (גְּזוּלָּהּ - סימן ל"ו) כתב: כלל אחד אגיד לכם, בני אהוביי, שמיום עמדי על דעתי הייתי מתאונן ומתאבל בתמידות על חילול שמו הגדול ית"ש ויתעלה בין העמים, ועל שפלות עם קדוש הישראלי עתה בגלות המר. וכשקריתי בנביאים מעניני נחמות שלעתיד, בכיתי הרבה מגדול התשווקה לנחמות אלו.

בניי אהוביי, יעיד עלי היודע ועד אחר פטירתי שכל כוונתי ומחשבתי היתה בבכיה זו רק שאז יתגדל שמו הגדול ית"ש ויתעלה וזכרו לעד, ועל זה היתה כל מגמתי בבכיה זו. גם בפסוקים המורים שיתן ה"ת לנו אז בביאת משיח לב טהור לעבוד אותו בתמימות ויעקור יצר הרע מלבנו, בכיתי הרבה מאד על תשוקה זו. עכ"ל, וע"ש עוד.

ח

⚔️אבילות על חורבן ביהמ"ק: כללי

אבלי ציון

אוי נא לנו כי חטאו אבותינו, ואנחנו לא נטהרנו. על דא ודא קא בכינו, כי גרמנו כל אלה. ובשומינו על לבנו זה בצום ובככי ובהספד, ובהתעוררות לב לצעוק "השיבנו ה' אליך ונשובה" (איכה ה' כ"א), אז "כלה ענן וילך" (איז ז' ט') - דהיינו הקליפה מתמעטת, ואנחנו מזדככים מכת הצער והחרטה, וגם היסורין ממרקין.

ובגמר המירוק לנו בעת הגאולה, לא די שנחזור למעלת הגדולה שהיתה לנו כבר, אלא אף זו שיהיה יתרון גדול לאור העתיד בכמה מעלות טובות יותר ממה שהיה. ויתרון התרוממות זו בא מכת חושך הצרות. וכל המרבה להתאבל הוא מוסיף על עצמו אור חדש גדול לעתיד, כי בגודל האבילות נראה כאילו עתה נחרב בית המקדש.

והנה, מכת המכה הגדולה של החורבן בית המקדש, נטלו ישראל אפוכי, כראיתא במדרש (איכה רנב ד' כ"ה) "תם עונך בת ציון כו'" (איכה ד' כ"ג). והמתאבל, נראה בעיניו כאילו עתה נעשה החורבן ושוקל אפוכי, וכן הוא תמיד באבילות (וע"ע לקמן סעיף פ"ט ממהרש"א). ואז מזדכך לגמרי ומתבטלין הקליפות. ואז יבא האור הגדול בלי הפסק שום מסך.

כל המרבה להתאבל מוסיף על עצמו אור חדש גדול לעתיד

העונות מתכפרים והאדם מוידבק עיניו זו האבילות

תבילות הצרות לשובה - ולכן טי' באב נקרא "מועד"

ומזה נמצא, כל הגלויות והצרות יבאו באחרית הימים לטובה, והם לתכלית עצם הטוב. וכו'. ולזו הסיבה נקרא תשעה באב "מועד" (איכה א' ט"ו, עי' שו"ע או"ח תקנ"ט ד'), כי מתוך צרה - רוחה, ונעל כן תשעה באב תמיד חל כמו שחל יום ראשון של פסח, שבו יצאו ישראל ממצרים שהוא מעין גאולה דלעתיד, כמו שנאמר (מנשה ז' ט"ו) "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". (שלי"ה - פרשת נלק מורה אור).¹¹ וזהו שנאמר (ישעיה ס"ו י') "שישו אתה משוש' וגו'", וכן מה שכתוב כי הד' צומות יהיו "לששון ולשמחה" (זכמיה ס' י"ט), אשר על זה בא הרמז בתורתנו הקדושה, שאמר אהרן "חג לה' מחר" (שמות ל"ג ה'). ומצאתי בקונטרס דהאר"י ז"ל [אמר] שהדברים כפשוטן, כי יש מחר שהוא לאחר זמן (ממנומא נא י"ג). ויהיה "חג לה' מחר", שהוא שבעה עשר בתמוז, כי יהיה לששון ולשמחה. (ש"י"ה מס' תענית - פרק מורה אור).

לג. וב**ספר צפנת פצנח** למהרי"ט ז"ל (דרוש א' לפרשת דברים - דף קנ"ו טור ג'-ד' דפוס"ר) כתב: לא על הדברים החומריים תלונותינו, ולא על כבודנו אנו חסין, רק כי לכבוד שמו יתברך. וזה יהיה על שני פנים: אחד, מחילול שמו הגדול אשר נתחלל בחורבן בית הדום רגליו, וכי עוונותינו גרמו להחרیب הבית אשר נקרא שמו עלי, כמ"ש בספרי פרשת עקב "לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים י"ג ד'), רבן גמליאל אומר, וכי תעלה על דעתך שיששראל נותצין מזבחחות? אלא לא תעשו כמעשיהם ויגרמו מעשיכם הרעים למקדש אבותיכם שיחרב.

מתאבלים על חילול ה'; ועל קצור השלמות עבודתנו מפני הגלות

¹⁰**ביפה ענף** (על איכה רנב א' א') מנה שמונה הזקים שנמשכו מחורבן בית המקדש שבעבורם יתייחס הצער כלפי מעלה, ואלו הם: א', מה שסיגו רבים מעמי הארץ המתיהדים בראותם הנסים שבבית המקדש, ועתה יחשבו ח"ו כי קצרה ידו ולא ידבק בו. ב', קצור ההשפעות, כמו שאמרו ז"ל (סוטה מט.) שאין יום שאין קללתו מרובה משל חבירו. ג', חילול כבוד ה'. ד', צער הגלות והטלטול. ה', קצור החכמה. ו', קצור הנבואה. ז', קצור החיים בהריגות ושמידות ועול הצרות. ח', הנסיגה מאחרי ה' ע"י צרת שעבוד מלכיות, כאשר קרה בשמידות וגרושין שבמלכות אשכנז ופורטוגאל וספרד וזולתם, שיצאו רבים מתוך הכלל ויאבדו מתוך הקהל, שכמעט נשאר ה' ביד מדבקות ישראל עמו, כי לא נשארו עמו רק מעט מהרבה. עכ"ד.

¹¹וכע"ז כתב ב**ש"י"ה** עה"ת (פרשת וילא - מורה אור) וז"ל: לעתיד יהיה יתרון אור מהחושך, כלומר מסיבת החושך והצרות בחורבן ובגליות, יהיה הזדככות וצירוף להתם חטאת, וזה גורם ליתרון אור שיהיה, כמו שהארכתי בדרוש הזה בכמה מקומות. וט' באב נקרא "מועד" כי גורם מועד גדול לעתיד. וזהו ענין שהראה הקב"ה עתה (בחלום, שראה סולם מוצב ארצה וכו'), בשעת חדרוה, ליעקב אבינו ענין הגליות, כי באחרית הימים יבאו לטובה לששון ולשמחה. עכ"ל.

ט

והב', מקוצר השלמת עבודתנו לפניו ממה שאנו חייבין לעבדו בתורה ובמצוות ולא נוכל מפני הגלות והטרור, [שלא נוכל לקיים כל דיני המצוות התלויות בארץ וכל דיני המצוות התלויות בעבודת קדשים וכל דיני הטומאה והטהרה, ודלדול התורה מחמת הגלות וכו', וביטול הקרבנות, שבהיות אדם יושב בירושלים היה שרוי בלא חטא (נמדנר רנא כ"א כ"ב)]. וכל אלה הם סיבה לבטלי נוכל להשלים נפשנו ועבודתנו לפניו יתברך. (נפמנ פנמנ שס - דף ק"ז סוף טור ז'). והכל שב אל מקום אחד, והוא כבודו יתברך. עכ"ד.

לד. וגם בספר בינה לעיתים (דלוש נ"ג - דלוש ז' לשנא נמנו) כתב דומה לזה, וז"ל: אנחנו סובלי הגלות הנמרה הזה, המורגש מהתחלת זמן בין המצרים עד היום הזה, לא יאות יהיה התפעלותנו על חסרון ההצלחות ותוקף הצרות אשר סבבנו, רק על אבדת הדברים השכליים והמדעיים המביאים אותנו אל השגת ההצלחה הנפשית. עכ"ד, וע"ש עוד.

השכינה מתנחמת ע"י בבית ישראל - כשאין ישראל מתאבלים, באה התעוררות לבבי מלמעלה

לה. עיין בדרשות חתם סופר (דף ש"ט טור ד' ד"ה כאל-דף ש"י טור א') שכתב דכל זמן שהבנים בוכים למטה על גלותם, יש קצת נחמה לשכינה, כי בכיית ישראל היא מורה על לבבם הטוב. ואם שוכחים אל מושיענו ולא נותנים לב להתאבל על גלות התורה (בין ברצון בין באונס, ע"ש), על זה השכינה חוגרת שק ומיילת וכוכה על מה שאין בניה בוכים, וע"י הבכיה שלמעלה ישראל מתעוררת לבכי, ע"ש. וע"ע לקמן סעיף צ"ד.

ע"י האבילות אנו בונים ביהמ"ק ומקריבים הגאולה

לו. כתיב (תהלים קמ"ז ז'-ד') "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, הרופא לשבורי לב ומחשב לעצבותם, מונה מספר לכווכבים לכולם שמות יקרא". הנה, אמרו חז"ל (מלמלא ימרו) כשאתם זוכים אתם מונים לבנינו, וכשאי אתם זוכים אתם מונים לחורבנו. והענין, כי פירש"י במסכת ראש השנה (סוף ז') לעתיד לבוא יבוא בית המקדש מלמעלה משוכלל ובנוי. והנה, מי הבונה אותו, ובמה יהיה נבנה? כתיב (ישעיה ס"ב ו'-ו') "המזכירים את ה' אל דמי לכם, ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים ירושלים תהלה בארץ", הבכיה והצער של אבילי ציון המתאבלים על חורבנו - היינו בנינו. ובכל שנה, בעת הזאת, כשמקבצים לבכות על חורבנו, היינו יכונן וישים ירושלים תהלה בארץ (ישעיה ס"ב ז'). וכשיגמר זה הבנין, ירד למטה הבית בנוי ומשוכלל.

והנה, אנו מונים לבנינו. שלמה בנאו ד' שנים. והורדוס ששה שנים. ואנחנו עוסקים ובונים זה (בזמן שדרש החתם סופר ז"ל דרשה זו) אלף ושבע מאות וע"ב שנים. וזהו שאנו מונים בנינו לחורבנו - כמה שני החורבן, כך הם ימי הבנין, כי ההספד והבכי על החורבן הוא עצמות הבנין. (דרשות חתם סופר - דף ש"ט טור א'). (ועיין עוד לקמן בהערה 13).

לו. ושוב מצאתי דומה לזה בספר של"ה (מס' פעני - פרק נר מ"א): אבילות על ירושלים שמראה בכל פעולותיו, בזה בונה ירושלים, על דרך (ישעיה ס"ו י') "שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה", כי האבילות מזכר וסותר את החורבן, וזה הסותר הוא על מנת לבנות, כי בהאבילות מתעורר הזכרת ירושלים לטובה. ורמז לדבר, תיכף בחורבן ירושלים נולד משיח, כמוזכר במדרש רבה דאיכה (ב' א'). על כן אין להתאבל בשבת, כי בנין בית המקדש אינו דוחה את השבת (יגמז ו'). עכ"ד.

לח. וגם בספר משך חכמה (א"ס ג' כ"א) כתב שהבכיה היא סיבה לנחמות ציון, דכן איתא במדרש (א"ס רנא א' כ"ג) אמר ר' איבו, אמר הקב"ה לישראל בשכר אותה הבכיה אני מכניס גלויותיכם, [ע"כ] - בשכר הבכיה על ירושלים יבנה בית המקדש בב"א. עכ"ד בקיצור נמרץ, וע"ש עוד.

עצם האבילות מורה כי לעתיד נגאל

לט. הגאון מוה"ר משה אלמושיניו זצ"ל כתב "שישו אתה משוש" (ישעיה ס"ו י') בלשון דבשעת האיבול הוא שעת השמחה, דאלמלא דעתידה להבנות וזכרון ירושלים עולה לטובה למעלה, לא היה אבל מתעורר לנפשותינו, והיה נשכח כמת מלב, וא"כ בשעת האיבול "שישו אתה". והיינו "כל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה" עתה "בשמחתה" באיבול הזה!

וכיוצא בזה שמעתי בשם הגאון החסיד מחצית השקל זצ"ל, "זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, זאת אשיב אל לבו על כן אוחיל" (א"ס ג' כ"א), פירוש ע"י שאתה ה' "זכור תזכור" את ירושלים לטובה, ע"י "תשוח עלי נפשי" בהתעורר אבל, ו"זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל" כי בנה יבנה בב"א. ודפח"ח שפתיים יושק. (חתם סופר על ז"צ ס:).

מ. ובדרשות חתם סופר (מ"ג דף פ"ד ד"ה ולמים, וע"ש עוד) כתב: אמרו חז"ל (פעני ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה, ולא אמר בלשון עתיד "זוכה ויראה בנחמתה". והענין, דהנה חכמים הגידו שתשעה באב אקרי "מועד" ואין אומרים בו תחנון, והלא יפלא למה יקרא "מועד" וקרבן ה' לא הקריב במועדו. אבל הענין, כי נתבונן איך היתה כזאת שזה קרוב לאלפיים שנה שכחנו כל טוב בעו"ה ועדיין לא נשכח ועדיין עפעפינו יזלו מים, מה שלא אירע כן לכל אומה ולשון אשר נאבדו מתוך הקהל שכחו זכר טובתם ולא בכזב ככה רב כמונו בני ישראל. אבל הענין כי זהו נחמה גדולה, שאין מקבלין תנחומין על החי, משא"כ מת - גזירה הוא שישתכח מן הלב (פסמי מ:). לכן כל האומות, שאין להם תקוה לחזור למה שנאבד מהם, לכן נשכח זכרם מפיחם. אבל אנו בני ישראל, שמקווים ומצפים ליום שעתיד הקב"ה לירד למטה וחומת אש סביבו וחסידיו יחיו ויראו וישבעו מטובו, על כן אין מקבלין תנחומין על החי. נמצא שזה האבל לנו לנחמה גדולה. על כן תשעה באב הוא מועד גדול, כי בו נדע ונשכיל שעתידים אנו לחזור לקדמותינו כימי נעורינו. והן הנה דברי חז"ל בדקדוק "כל המתאבל" הרי הוא "זוכה" מיד "ורואה בנחמתה", כי זה הוא תנחומין במה שמתאבל, כנ"ל. עכ"ד, וע"ש עוד.

מא. וכענין כתב בספר בינה לעיתים (דלוש נ"ג - דלוש ג' לשנא א"ס): הרבה מהמחברים ז"ל שקדמוני הרבו לחקור למה נצטוינו מקדמונינו ז"ל בקביעות כ"כ גדול להעלות מיד שנה בשנה זכרון כל צרותינו שעברו ולהרבות עליהם בכי וצעקה קנים והגה, כי כל זה מוליד עצבון ומעורר אנחה ודאגה וכו', ומה בצע להזכיר מה שכבר היה, כיון שהוא דבר רחוק מן השכר וקרוב אל ההפסד (הדאגה והעצבות, ע"ש).

ואחרי ההתבוננות נראה כי זאת הזכירה והתעצבות היא עצם הנחמה ועיקר תקות רפואת כל מכאובינו וכל מכותינו. וזה מבחינות שונות. תחלה, כי נודע הוטבע בטבע אל האדם - יעשה הזמן פעולתו להשכיח מן הלב הדברים ולהעבירם מעל זכרונו. אך לא יהיה כן אלא בדברים שזכרונו לא יעשה שום רושם בהחזרתם, שאין עוד תקוה ישובו להיות אחראי אשר ספו תמו, כענין המת הנשכח מן הלב - לאשר באמת הגיע אל ההעדר והאפיסה מהיותו בעולם. אך אשר עדיין הוא חי ונחשב למת, נראה דרך טבע,

זכרון החורבן
הוא עצם
הנחמה וכו'

כאשר הורה הנסיון, שלא שלט כח הזמן על זה להשכיחו מן הלב, והמצטער עליו הוא עולה תמיד ונרשם על זכרונו. ובחיר שבאבות - יעקב ע"ה, יוכיח, כי על בשורת טורף טורף יוסף מאן להתנחם, ובאו דבריהם ז"ל (נלשתי ננה פ"ד כ"א) על זה להשיב למטרונא ששאלה למה לא קבל תנחומין, ואמרו מקבלין תנחומין על המתים ואין מקבלין תנחומין על החיים וכו'.

מעשה נאמר בענייננו, כי היא סיבת וטעם תוקף הזכרון שאנו עושים מהצרות הקדמוניות שעברו עלינו אשר הושיבונו בזה הגלות המר, כי כוונתנו להורות ולהודיע שאין דעתנו מוחלטת להחשב כמתים ח"ו לבלתי ישוב עוד רוחנו אלינו, אבל אנחנו כחולים מוטלים על ערש דוי, ותקותנו על התרופה חזקה ומיוסדת נשוב אל גדר הבריאות. וע"כ אנו מצטערים דואגים ומצירים בזכרון הרעות להיותנו בטוחים שאינם נצחיות. עכ"ד.

עוד מחשבות על החורבן

מב. בחורבן בית המקדש נצטוינו לצער במאד ולהתאבל עליו. ומה שאמר הכתוב (איכה א' א') "כי ה' הוגה", ר"ל ציווי לדורות, שציונו שנהיה הוגים ומצטערים על החורבן. (ש"י"ה - פרשם בלג - מורה אור נהגה"ס).

מג. ובפסיקתא רבתי (פסקא ל"א) איתא: לעולם אנו צריכים שתהא אנחה בלבנו עד שישוב הקב"ה עליה. עכ"ל. וכתב בש"ח ערוך (א"ח א' ג'): ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש. עכ"ל.

מד. בפסיקתא רבתי (פסקא ל"ד) אמרו שעתיד הקב"ה להכריז להם לכל צדיק דור ודור, ויאמר להם "צדיקי עולם, אע"פ שדברי תורה צריכים הם עלי (פי' אע"פ שדברי תורה חביבים עליך, ואני חפץ שתלמדו ותקיימו (נלאור הגר"א, ומהר"י), [בזאת לא יפה עשיתם (מהר"י):] שחייבתם לתורתו ולא חייבתם למלכותו (יש גורסים: שחיבתם לתורתו ולא חייבתם למלכותו).¹² שבועה היא לפני שכל שחיכה למלכותו, אני בעצמי מעיד בו לטובה", שנאמר (פס"ה א') "לכן חבו לי נאם ה' ליום קומי לעד", "אבילים שנצטערו עמי על ביתי החרב ועל היכלי השמש, עכשיו אני מעיד בהם", שנאמר (ישעיה נ"ז ט"ו) "את דכא ושפל רוח", אל תהי קורא "את דכא", אלא "אתי דכא" - אלו אבילי ציון וכו'. עכ"ד, וע"ש עוד.

מה. לפי דרך הטבע, בהשרף ארמון בית ה', ה' מהראוי' שאותה השריפה תכבה אש התאווה שלנו וישבר גאון לבבינו ונהיה נכנעים לפני ה'י"ת. (דרשות חתם סופר - דף ש"ו טור ג', וע"ש עוד).

מו. תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה ולהתאנח על אריכות הגלות המר, ולשים אל לבו כי בהיותינו על אדמתינו והשכינה היתה שורה בין הכרובים

¹² הרי אפילו שמצדיקים המחבבים את התורה, דורשים מהם על הציפיה לישועה (צפית לישועה [להפץ חיים ז' ב] - פק ג'), ואם אחד מהם לא מצפה לגילוי כבודו מלכותו בעולם, הקב"ה מתרעם עליו (דחפץ חיים ז' - נהקדמו לספר עונות הקרצנות).

ואפשר לבאר עוד במאמר הפסיקתא רבתי, דאע"פ שבזמן הגאולה יתרבה הדעת וכו', ובדואי ראוי לצפות לחכמת התורה שנשיג באותם הימים, מ"מ צריכים לצפות גם לעצם גילוי כבוד מלכותו יתברך. ומדויק כן בפרט לפי הגירסא בפסיקתא ד"חכיתם לתורתו ולא חכיתם למלכותו". (כנלענ"ד).

ציוי לדורות להצטער על החורבן

כל ירא שמים ידאג על החורבן

תביעת הקב"ה על ת"ח שמתכבים תורתו ולא מחכים כ"כ למלכותו

ראויה היא שריפת ביהמ"ק לכבות אש התאווה שלנו

יתבונן במה שחיה לנו

יתבונן במה שנחפז לנו תכלית שלימות האנושי

היינו מקבלים הארה בכל יום, והיו ישראל נקראים "עם קדוש לה'" (דברים כ"ו י"ט), והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעמקי תהום, מה שאין כן עכשיו - ישראל הן נדחפים ונסחפים ומפוזרים בכל פינות וקצוות הארץ וכו'.

והיאך לא ישים אדם אל לבו כל מי שיראת אלהים נוגע בלבו לכונן בתפילתו במקומות השייכים לגאולת ישראל שיגאלנו הקב"ה מידי אומות העולם למען שכינת כבודו. וקבלה אמיתית היא בידי: כל מי שבלבו תדיר צער על גלות השכינה זוכה לכתר תורה. (קב הישר פרק ג').

מז. ובספר יצירות דבש (ח"א דחש א') ביאר עניני ברכות שמונה עשרה, וכתב: בברכת "ולירושלים" ו"את צמח וכו'" אין צורך להאריך, כי צריך להוריד דמעה מאין הפוגות על בנין ירושלים והחזרת קרן דוד, כי היא תכלית שלימות אנושי, ואם אין לנו ירושלים ומלכות בית דוד, למה לנו חיים? ! ולירושלים יקרא "כסא ה'", וכן בדוד שישב ממש כעין מרכבה עליונה, כדכתיב (דברי הימים א' כ"ט כ"ג) "וישב שלמה על כסא ה'".

ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקינה על חורבן ירושלים יום ולילה לא יחשו, והם אבילי ציון, איך נחשה אנן ולא נבכה על חילול השם שנתחלל בחורבן ירושלים ואבדן מלכות בית דוד. וחייב כל איש לומר בלבו "רבונו של עולם, הריני מוסר נפשי על קדושת שמך. ואם אין אני כדאי לראות בבנין ציון והחזרת מלכות בית דוד, אמות על קדושת שמך ועיני לא יהיו רואות אפס בנה ירושלים והצמח קרן דוד למען יתקדש שמך, ותרחם על בניך העלובים, נטושים בגולה, הסובלים על יחודך ומקדשים שמך ברכים", היות כי בעו"ה חורבן ושוממות מקדש תפארתינו ואבדן מלכות בית דוד, ידוע לכל כמה העדר וחסרון טובה שגורם לנו, וממש ירדנו מחיים למות.

וכן להיפך, בשוב ה' שיבת ציון נהיה עולים ממות לחיים, ואין בנו אלא חלק ששים מחיים. ולכן נאמר (מלס ק"ו א') "בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים", כי כמו חלום יש בו חלק ששים ממיתה, כך אנו להיפך, כי נרגיש (פי' כשיבוא המשיח, נרגיש) כי היה בנו רק חלק ששים מחיים, ולכן אין צריך להאריך בזה.

ומי אשר לו רק נשמת ישראל, הלא לבבו נשבר בקרבו בזכרו חורבן ירושלים וזכרון מלכות בית דוד שנפסק בעו"ה. עכ"ל.

מח. ובספר פלא יועץ (ערך "אלגות") כתב: אבילות על חורבן בית המקדש הוא דבר התלוי במעשה, ובפרט בזמן בין המצרים וכו', אמנם לא המעשה היא העיקר, רק צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה כאבל אם קודר יאנח בשברון מתנים על צער השמים. והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זכות הנשמה. והן אמת כי דלוננו מאד ואין אתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעוה"ר ומהו גלות השכינה ועד היכן מגיע צערה וצער העליונים והתחתונים. על זה ידו כל הדווים.

מכל מקום, כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו, ויצויר בעצמו כאילו אמו חגורת שק לובשת שחורים ומתעטפת שחורים צועקת מרה קול ברמה מנהמת כיונה, מה הלשון אומרת, "קלני מראשי, קלני מזרועי, בני גדלתי ורוממתי, והם פשעו בי!" וכזאת וכזאת החי יתן אל לבו דברים הממורים את הלב, וישפוך את נפשו בקול יללה וכו'. עכ"ד. וראה לעיל הערות 7-8.

יצויר ציורים במחשבתו להתעורר ולהרגיש בצער השכינה

✧ **עוד מחשבות: יחשוב על מה שנתמעט החכמה בסיבת החורבן**
מא. אמרו חז"ל (תגיגה ה'): כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה. ובמסכת סנהדרין (פמ'): איתא, משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן, רבו מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות. וכתב הרמ"ע מפאנו ז"ל (מקור דין ז' י"ט קמ"ג) "שלא שימשו כל צרכן", לא שנתרשלו בתורה ח"ו, אלא שלא היו יכולין לשמש כל צרכן מפני גלות הסנהדרין, שבימיהם נחרב הבית ובטלה לשכת הגזית וגלתה הסנהדרין ליבנה. עכ"ד.

ג. ובמסכת סוטה (מט.-): רבי אליעזר הגדול אומר, מיום שחרב בית המקדש, שרו חכימיא למהוי כספריא (התחילו החכמים להיות כמלמדי תינוקות, שהם קטנים מן החכמים (רש"י), שנפחתו ממדרגתם ממעלה למטה (מהרש"ב)), וכו'. על מי יש להשען? על אבינו שבשמים. ע"כ.

נא. וכתב החתם סופר ז"ל (דקשות - ח"ג עמ' י"ט טור א'): התלמיד חכם אשר לא ניסה באלה (בהליכה בין הגוים אשר בזה האדם מרגיש עול גלותנו, ע"ש), לא יהיה לבו כ"כ, כי אינו יודע כובד הגלות, ואינו מתקנא ומתאוה לשלחנם [של הגויים], ועל כן למה זה ידאג. אבל באמת טעות גדול הוא זה, הלא נקרע לבנו בשבתנו עוסקים בהלכה וטורחים ואין אנו באים אל מבוקשנו אל האור האמיתי, כי רחק ממנו. ובעו"ה ממש רוב יגיענו לריק. מי יתן ראשו מים ועינינו מקור נוזלים לבכות על שברנו, אין אתנו יודע עד מה, והלב מתטמטם בכל יום ויום, נגששה כעורים בקיר לא ידענו כמה כשלנו, אזלת ידינו וצר כחנו. ואין לנו להשען אלא לצפות ישועת ה' להגלות לעין כל, ואז נראה עין בעין בשבח ה' את ציון, וכולם ידעו אותו ית"ש. עכ"ד, וע"ש עוד.

גב. וכתב הרמב"ם ז"ל (הל' מלכים י"ז ד-ה'): לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעכו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל כדי שיזכו לחיי העולם הבא וכו'. ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד, ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר (ישעיה א"ב ט') "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". עכ"ד. וע"ע בהערה 9 מספר יסוד ושורש העבודה.

✧ **עוד מחשבות: יחשוב על מיעוט קיום המצוות שנמסב ע"י החורבן**
גג. כתב בספר יערות דבש (ח"ג דרוש ז'): כללו של דבר, הכל תלוי בעשיית המצוות, אם סיפק בדינו. וזהו צרי ומזור לנו, כי בעו"ה אנחנו בגולה רובי מצוות אין לנו לקיים, ובמה יתכפר ויתרצה עבד אל אדוניו. ואפילו מצות ציצית אין בדינו בשלימות בעו"ה, כי אין לנו תכלת.

אבל זאת נחמתנו, כי הואיל ואין סיפק בדינו לקיים המצוות, יש לנו שכר כעושה מצוה (ע"י נדמט ו). רק זהו למי שלבו דוי וכואב על מניעת המצוה. אבל מי שאין משגיח בזה, הלא כל לבבות דורש ה', ואין יש לו שכר כעושה מצוה, וקמיה שמיא גליא שאינו מקפיד בזה. ולכן חובה על כל איש בשומו ציצית בבגדו, לזכור במצות תכלת, ולהתאנח בשברון מתנים על אשר אי אפשר לקיים המצוה בשלימות, וכן הוא בקריאת פרשת קרבנות תמידין כסדרן, ומכל שכן בשבתות וחגים - קרבן פסח, עומר,

וכדומה, יתן אל לבו להתעצב ולדאוג לקונן, כמה שלימות חסרה לו מה שאין בידו לקיים מצות כאלה. ואילו יחסר לאדם הון עתיק, הלא תמיד בזוכרו בו ישתנו פניו ובעצבון יאכל, ומכל שכן באיבוד מצות כאלה אשר יקרים מפז ומפנינים, וביחוד קרבנות ה' שהם היו קשר אמין לקשר ישראל עם ה' בקשר ויחוד מוחלט; הכי נקרא שמו "קרבן", שמקרב ישראל לאביהם בשמים.

וראוי לאדם שיאמרם במר לבב ועצבון רוח ושברון הגוף, על העדר קנין שלימות הלזאת: אי לנו, אשר נאבד דבר כזה שיאמר הבורא עולם ומלואו שיש לו בו נחת וחפץ, כדכתיב "אשה ריח נחות לה" - מן אדם שפל ונבזה. ואם יתן איש כל הון ביתו באהבה כזו לעשות נחת ליוצרו, הלא בוז יבזו לו, וראוי להצטער תמיד על אבדן החמדה גנוזה כזו. עכ"ד.

✧ עוד תועליות באבילות על ירושלים

נד. איתא בזוהר (מנוח קמ'): מי שמתעדן על שולחנו ומתענג במאכלים, יש לו לזכור ולדאוג על הקדושה של ארץ הקדושה ועל היכל המלך שנחרב. ובשביל העצב ההוא שנעצב על שולחנו שם בתוך השמחה והמשחה שלו, חושב עליו הקב"ה כאילו בנה ביתו ובנה כל אלו חורבות של בית המקדש, אשרי חלקו. עכ"ד. (וע"ע לקמן סעיף צ"ט שבבין המצרים יש ליהזר לומר בכל סעודה "על נהרות בבל").

ובספר זכר דוד (מאמר ג' פקד נ"א - עמ' ש"ט נדפוס) הביא דברי הזוהר הק', וכתב: ולפי"ז נראה דהדאגה בלב איש מצילנו במקצת מעונש חמור, דאתמר בירושלמי יומא (ב' א') כל דור שלא נבנה בית המקדש ביומוי כאילו נחרב ביומוי, [ע"כ], דהא עי"ז נחשב לנו כמו שבנינו אותו. עכ"ל, וע"ש עוד.¹³

נה. בספר דרך חכמה¹⁴ (נמצי הכ"א סוף אות ח' - דף מ"ד סוף טור ד', הוצא בספר מועד לכל מי - סי' י' אות ס"ו) כתב בשם ספר קטרת המזבח: שהמקונן על חורבן הבית, מכפרים עוונותיו, וזוכה לאריכות ימים, ובניו לא ימותו בחייו, שנאמר (ישעיה נ"ג י') "יראה זרע יאריך ימים". עכ"ל.

נו. והבן איש חי ז"ל (ידי חיים - א"ח תק"ס) כתב שהבוכה ומצטער בצער ירושלים בתמוז ובאב, שכרו "ביום רעה ימלטהו ה'" (המלס מ"א ז').

נז. ובספר קב הישר (פקד י"ג) כתב: קבלה אמיתית היא בידי: כל מי שבלבו תדיר צער על גלות השכינה, זוכה לכתר תורה.

¹³ ולפי"ז גם כל המתאבל על ירושלים ניצול במקצת מעונש הנ"ל, שהרי כתבו רבותינו ז"ל שבית המקדש נבנה ע"י האבילות עליה, כדהבאנו לעיל (סעיף י"ז-ל"ח), ע"ש, ופשוט שהעוסק בבנינו לא יחשב כמחריבו, [אם לא שבונה מצד אחד וסותר מצד שני]. (בנ"ענ"ד).

¹⁴ חיברו הרב המקובל מוהר"ר יהודה ליב פוחאוויצער ז"ל. כל ספריו קדושים ומעוררים יראה וקדושה. (שם הגדולים [לשון"א 16] - ספרים ד' י').

ממעלות בית המקדש

נח. מתחילת ברייתו של עולם עשה הקב"ה סוכה בירושלים, כביכול, שהיה מתפלל בתוכה, שנאמר (מלכים א' ג') "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון". ומה היה אומר? "יהי רצון [מלפני] שאראה בבנין ביתי. יהי רצון מלפני שיהיו בני עושי רצוני כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי". (בראשית רבה י"ז, ומדרש תהלים ע"ו).

תפילות הקב"ה על ביהמ"ק

כיון שגורם החטא מה כתיב? "ויחמוס כגן סוכו שיחת מועדו" (איכה ג' ו'), מקום שהיה מתוועד בתפילה. וכיון שחבר, מתפלל [הקב"ה] "יהי רצון מלפני להכרית יצר הרע שמחטיא את בני, ויעשו תשובה, ואקרב בנין ביתי ומקדשי!"¹⁵ (מדרש תהלים עט).

נט. איתא בשמות רבה (ט"ו ט'): משל למלך שהיה לו בן והשליטו על כל נכסיו, ואמר הבן לאביו "אם אין אתה נותן לי הכסא שלך היאך הכל יודעים שאתה מחבבני, אלא כשתתן לי מקום הכסא שלך, הכל נותנין לי קילוס". כך נתן האלהים לאברהם העולם, שנאמר (נחלקים י"ח י"ז) "וה' אמר המכסה אני מאברהם", כיון שנתן לו הכל אמר לו "אם אין אתה נותן לי בית המקדש ת"ק אמה על ת"ק אמה, לא נתת לי כלום!" ונתן לו הקב"ה כל מה שביקש, שנאמר (נחלקים מ"ח כ"ג) "ואני נתתי לך שכס אחד על אחיך". וכיון ששמע אברהם כן, מה אמר? "אלהים דבר בקדשו אעלוזה" (מלכים ס' ט').

התאווה אברהם אבינו לביהמ"ק

ס. אמר הקב"ה לישראל "אתם צאני ואני רועה", שנאמר (יחזקאל ל"ד ל"א) 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם', ואני רועה, שנאמר (מלכים ג' ז') 'רועה ישראל האזינה'. עשו דיר לרועה שיבוא וירעה אתכם!" לכך נאמר (שמות כ"ה ט') "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". "אתם כרם", שנאמר (שפיט ה' ו') "כי כרם ה' צבאות בית ישראל", "ואני שומר", שנאמר (מלכים ק"ד ד') "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל". "עשו סוכה לשומר שישמור אתכם! אתם בנים ואני אביכם", שנאמר (דברים י"ד א') "בנים אתם לה' אלקיכם", ואני אביכם, שנאמר (דברים ל"א ט') "כי הייתי לישראל לאב". "כבוד לבנים כשהן אצל אביהם, וכבוד לאב כשהוא אצל בניו", וכן הוא אומר (משלי י"ז ו') "עטרת זקנים בני בנים". "עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בניו!" לכך נאמר (שמות כ"ה ט') "ועשו לי מקדש". (שמות רבה ל"ד ג').

תכלית ביהמ"ק שישרה הקב"ה אצל ישראל

סא. בשעה שאמר לו הקב"ה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה ט'), אמר משה "מי יוכל לעשות לו מקדש שישרה בתוכו? הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וגו'" (מלכים א' ח' כ"ז), ואומר (דברים כ"ג כ"ד) 'הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וגו'', ואומר (שפיט ס"ו א') 'השמים כסאי והארץ הדרום רגלי וגו'". אמר הקב"ה "איני מבקש לפי כחי, אלא לפי כחך. כשאני מבקש כל העולם כולו, אינו יכול להחזיק כבודי, ולא שמש אחד משלי. אלא אני איני מבקש מידך אלא עשרים בדרום ועשרים בצפון ושמונה במערב". לכך משה אמר (מלכים ז"א א') "יושב בסתר עליון", הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם, הוא רואה את הכל ואינו נראה, הוא נתאוה ללון בצילנו". (במדבר רבה י"ז ג').

¹⁵ ובתנא דבי א"הו (רנה פק ל"א) איתא: מעיד אני עלי שמים וארץ שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל, יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם ויבנה להם בית המקדש שלא יחרב לעולם וכו'.

סב. "וירא את המקום מרחוק" (נחלקים כ"ז ד'). והיאך נראה מרחוק? מלמד שמתחילה היה מקום עמוק, כיון שאמר הקב"ה לשרות שכינתו עליו ולעשות מקדש, אמר "אין ביהמ"ק עמוק, דרך מלך לשכון בעמק, אלא במקום גבוה ומעלה ומיופה ונראה לכל". מיד רמז הקב"ה יתברך לסביבות העמק שיתקבצו ההרים למקום אחד לעשות מקום השכינה. לפיכך נקרא "הר המוריה", שמיראתו של הקב"ה יתברך נעשה הר. (מדרש תנחומא וילא כ"ג).

סג. ועתה התיצבו ואשפטה אתכם וגו'. רבי בשם רבי שמואל בר יצחק, מגילת בית המקדש (פ" תבנית האולם וחדריו וכל כליו, כדכתיב בד"ה א' כ"ח) שמסר דוד לשלמה (יפה ט"ה) שמסר הקב"ה למשה בעמידה. הדא היא דכתיב (דברים ה' כ"ח) "ואתה פה עמד עמדי". עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה כו', עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה כו', עמד זקנים ומסרה לנביאים בעמידה כו', עמד נביאים ומסרו לדוד בעמידה, עמד דוד ומסרה לשלמה בעמידה, (מלכים מ"א א') "ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם". "הכל בכתב" (דברי הימים א' כ"ח י"ט), מלמד שניתנה במסורת. "מיד ה' עלי השכיל" (דברי הימים א' כ"ח י"ט), מלמד שנתנה לדרש. רבי מנחמא בשם ר' מנא, ברוח הקודש נאמרה. (דברי הימים א' כ"ח י"ז) "ותבנית כל אשר היה ברוח עמו". (מדרש שמואל רבתי - פרשה ט"ו).

סד. שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה, ותשובה, וגן עדן, וגיהנם, וכסא הכבוד, ובית המקדש, ושמו של משיח. (פפחים נה).

ובספר בן יהוידע (פפחים עט) כתב: מה שאמרו על בית המקדש, קאי על כח רוחני השוכן במקום המקדש, שפרוס על קרקע המקדש כולו אשר ע"י אותו הכח הפרוס ושוכן שם תקבל קרקע המקדש השראת שכינה. וגם ע"י כן יהיו ארון וכתובים בנס עומדים, וע"י כן יהיה מועט מחזיק המרובה, וכמו שאמרו (אבות ה' ה') עומדים צפופים ומשתחוים ורוחים, וכן שאר נסים שנעשים בבית המקדש. ואם לא היה כח רוחני פרוס ושוכן על קרקע המקום, לא היה המקום ההוא סובל נסים כאלה בו. וזה הכח הרוחני נברא והוכן קודם בריאת העולם. עכ"ל.

סה. שלמה, כשבנה בית המקדש, הוא נבנה מעצמו. אמר רב הונא בשם רבי יוסי, הכל מסייעין אותו כשבנה את בית האלקים, הבריות והרוחות וכו', מעצמו היה נבנה, במעשה נסים נבנה. וכן כשהוקם המשכן, במעשה נסים עמד. (שמות רבה י"ז ד').

סו. "ותשלם המלאכה" (מלכים א' ו' א') אין כתיב כאן, אלא "כל המלאכה" - מלאכת ששת ימי בראשית שלמה. "מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ועשה" (נחלקים ג' ג') אין כתיב כאן, אלא "לעשות"; עדיין יש מלאכה אחרת. וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקדש, אמר הקב"ה "עכשיו שלמה מלאכת שמים וארץ". לכך נקרא "שלמה", שהשלים הקב"ה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו. (ילקוט שמועזי מלכים א' ס' קפ"ו).

ובמדרש תנחומא (מנחם ס' ט'): א"ר שמואל בר נחמן, עד שלא נבנה בית המקדש היה העולם עומד על תרנוס של שתי רגלים, משנבנה נתבסס העולם ועמד בישובו.

סז. "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה (במלך שהשלום שלו - הקב"ה (ש"ס)) בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג' ו'), "ביום חתונתו זה מתן תורה, "וביום שמחת לבו" זה בנין בית המקדש. (תענית טו:).

תבנית ביהמ"ק נמסר מהקב"ה למשה, עד דוד המלך

כח רוחני השוכן במקום המקדש נברא קודם שנברא העולם

ביהמ"ק נבנה במעשה נסים

בבנין ביהמ"ק נשלמה מלאכתו ימי בראשית ונתבסס העולם

יום שמחת לבו זה בנין ביהמ"ק

אבלי ציון

ממעלות בית המקדש

אמר לו הקב"ה למשה "לא בשביל שאני צריך לנרות הזהרתיך על הנרות, אלא לזכותם", שנאמר (ויאלף ז' כ"ז) "ונהורא עמיה שרא", וכתוב (מלכים ב' כ"ט י"ז) "גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה". בא ללמדך שאינו צריך לנרות של בשר ודם. תדע, כשאדם בונה בית, עושה לו חלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים כדי שיהא האור נכנס מבחוץ ומאיר מבפנים, ושלמה שבנה בית המקדש לא עשה כך, אלא עשה חלונות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ, כדי שיהא האור יוצא מביהמ"ק ומאיר לחוץ, שנאמר (מלכים ב' ו' ד') "ויעש לבית חלוני שקופים אטומים", להודיעך שכולו אור ואין צריך לאורם. ולמה צוה אתכם? לזכותכם. לכך נאמר (נמלך ח' ז') "בהעלותך את הנרות", הוי "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" (ישעיה מ"ז כ"ב). **(במדבר רבה ט"ו ז')**.

אור היה יוצא מביהמ"ק ומאיר לעולם

ובשמות רבה (ל"ו א') איתא, כשם שהשמן מאיר, כך בית המקדש מאיר לכל העולם, שנאמר (ישעיה ס' ג') "והלכו גוים לאורך".

ובבראשית רבה (ג' ד') איתא, מהיכן נבראת האורה? רבי ברכיה בשם ר' יצחק אמר ממקום בית המקדש נבראת האורה, הה"ד (יזקאל מ"ג ז') "והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים", ואין כבודו אלא בית המקדש, כמד"א (ירמיה י"ז י"ז) "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וגו'".

האורה נבראת ממקום ביהמ"ק

סח. אבא איסי בן יוחנן משום שמואל הקטן אומר, העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם, לבן שבו - זה אוקיינוס שמקיף את כל העולם, שחור שבו - זה העולם, קומט שבשחור - זה ירושלים, פרצוף שבקומט - זה בית המקדש שיבנה במהרה בימינו ויבימי כל ישראל, אמן. **(מסכת דרך ארץ זוטא פק ט').**

פרצוף שבקומט, זה בית המקדש

סט. אתה מוצא שירושלים מכוונת למעלה כמו ירושלים של מטה. מרוב אהבתה של מטה עשה אחרת למעלה, שנאמר (ישעיה מ"ט ט"ו) "הן על כפים חקותיך חומתיך נגדי תמיד", וכו'. וכן אמר דוד (מלכים ב' כ"ג ג') "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו", כלומר כעיר שבנה יח; ותרגומו (של הפסוק הנ"ל): ירושלים דמתבניא ברקיע [היך קרתא] (בקרתא) לאתחברה לה כחדא בארעא (ירושלים הבנויה ברקיע כמו עיר להחבר לה כאחד בארץ). ונשבע [הקב"ה] ששכינתו לא יכנס בשל מעלה עד שיבנה של מטה! **(מדרש תנחומא - פקודי ס' א').**

מרוב אהבת ירושלים של מטה, עשה הקב"ה ירושלים של מעלה, וכו'

ע. תנא משמיה דרבי עקיבא: [ל"ח ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח והוד וגו'] (דני הימים א' כ"ט י"ב), [ל"ח ה' הגדולה] - זו קריעת ים סוף (שבמידת חסד עברו ישראל ונצלו, כדאיתא במדרש (מלש"ב)), "והגבורה" - זו מכת בכורות (דהיינו במדת הדין נדונו במכת בכורות (מלש"ב)), "והתפארת" - זו מתן תורה (שהיא לישראל לשם ולתפארת וכו' (מלש"ב)), "והנצח" - זו ירושלים (שהיא נצחונן של ישראל, כמ"ש (מלכים ב' ז') "ירושלים הרים סביב לה וגו'") (מלש"ב)), "וההוד" - זו בית המקדש (שהיה הדרן והודן של ישראל (מלש"ב)), ומהר"ל ז"ל (נצחיות ה' - הקדמה ג') כתב שביהמ"ק נקרא "הוד" לפי ששם הודו של הקב"ה). ¹⁶ **(ברכות סוף נח.)**.

ביהמ"ק היה הדרן והודן של ישראל, ושם היה הודו של הקב"ה

¹⁶ בצ"ח (שם) כתב: "וההוד" זו בית המקדש, דבחורבן בית המקדש כתיב (איכה ה' י"ז-י"ח) "על זה היה דוה לבנו וגו', על הר ציון ששמים", ובשעת הגאולה ויבנה המקדש יהיה "דוה" נהפך ל"הוד".

אבלי ציון

ממעלות בית המקדש

עא. בזמן שבית המקדש קיים, היה המעון ההוא המקודש מקום מוכן לחול שפע הנבואה והחכמה, עד שבאמצעות המקום ההוא היה שופע על כל ישראל. **(דרשות הר"ן - דרוש ח')**.

השפעות קודש היו שופעים על כל ישראל מביהמ"ק

עב. בזמן שבית המקדש היה קיים, לא מצינו שהוצרכו לבקש מחילה זה מזה בערב יום הכפורים, כי מטבע הקרבנות בעצמם לקרב הלבבות ולהשלים ביניהם, כמש"כ הרב הגאון מהר"ם אלשיך¹⁷ דמחצית השקל נתנו מחצית השקל ולא שקל שלם, כדי שיצטרכו שנים להשלים שקל אחד. **(דרשות חתם סופר - דף ל"א טור ד' ד"ה אט וז')**.

איחוד האומה ע"י הקרבנות

עג. אמר להם הקב"ה [לגבריאל ומיכאל] "מי חביב עליכם?" אמרו לפניו "ישראל". "ואחר ישראל מי חביב עליכם?" אמרו לפניו "בית המקדש". **(ילקוט"ש איכה רמז תמ"ט.)**

חביבותו אצל המלאכים

עד. תני רשב"י, למה נקרא שמו (של ביהמ"ק) לבנון? שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג וכו' (וכ"כ נמסכת יומא לט; וכ"כ נספרי - פרשת דברים פסוק ו'). ר' טביומי אמר, על שם שכל לבבות שמחים בו, הה"ד (מלכים מ"ב ג') "יפה נוף משוש כל הארץ וגו'". ורבנן אמרי, על שם "והיו עיני ולבי שם כל הימים" (מלכים א' ט' ג'). **(ויקרא רבה א' ז')**.

היי מלבין של ישראל

עה. אר"י ב"ר סימון, מעולם לא היה אדם בירושלים ובידו עון. כיצד? תמיד של שחר מכפר על עבירות שביליה, ושל בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו ביום, מ"מ לא לן אדם בירושלים ובידו עון, שנאמר (ישעיה א' כ"ב) "צדק ילין בה וגו'". **(במדבר רבה כ"א כ"א, וכ"כ גשיר השירים רנא א')**.

וכע"ז בשמות רבה (ל"ו א'), ונע"ז צלקו"ש מלכים ס' תשנ"ה): "יפה נוף משוש כל הארץ" (מלכים מ"ב ג') - שלא היה אחד מישראל מיצר כשהיה בית המקדש קיים. למה? שהיה אדם [עובר עבירה, ודואג, ולבו שח עליו, ועלה לירושלים (צלקו"ש סט)] [ונכנס לשם מלא עוונות, והיה מקריב קרבן ומתכפר לו; אין שמחה גדולה מזו שהיה יוצא צדיק, הוי "יפה נוף משוש כל הארץ".

ימשוש כל ששם הארץ נתכפרו עוונותיהם

עו. **ובמסכת סוכה (נח):** איתא, אמר רבי יוחנן, אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו, בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן. **עכ"ד.**

המזבח היה מכפר גם על עוונותיהם של אומות

עז. **ובבמדבר רבה (א' ג'):** א"ר יהושע בן לוי, אילו היו אומות העולם יודעים מה היה המקדש יפה להם, קסטריות היו מקיפים אותו כדי לשומרו.

אילו ידעו בן היו מקיפים ביהמ"ק עם שומרים

נסים שהיו בביהמ"ק - ירושלים במועדיה

עת. והנה, ידוע שהרבה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש (עי' אבות פק ה' ד', ועוד), וגם נעשו נסים גלויים לעולי רגלים (עי' יושלמי פאה ג' ז'). וגם ידוע מה שאמרו חז"ל (סוכה א:): דמי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. ומה נורא היה מראה

¹⁷ כתב ה**א"ש** ש"ך ז"ל (שמות ל' י"ג): והנה, על דבר שיעור מחצית השקל ולא שקל שלם וכו', בשם החכם ה"ר שלמה בן אלקביץ ז"ל שמעתי שהוא להורות את בני ישראל יחס אחדותם, בל יעלה על לב איש מהם שהוא נפרד מחבירו, כי אם כאילו כל אחד חצי, ובהתחברו עם כל אחד ואחד מישראל נעשה אחד שלם. עכ"ל.

כהן בצאתו מקודש הקדשים ביום הכפורים, ועוד. ואין צורך להאריך כאן בזה, כי אם לזכור דברים הידועים ולהתבונן בהם - מה היה לנו, ומה אבדנו.

מצערו של הקב"ה על חורבן ביהמ"ק

עמ. בכל דור ודור צופה הקב"ה בשתי ידי (פי' הקב"ה צופה בבית המקדש שנעשה בשתי ידי (טוי' מיס)) ונותן כנגד לבו, וחזור ונותן כנגד זרועותיו, ובוכה עליהן (על ישראל שהן בגולה, ועל בית המקדש (ישועות יעקב)), בין בסתר בין בגלוי. (תנא דבי אֵלִיהו רנא י"ז ד"ה נכל דור, וע"ע שם פרק ל').

פ. מאי (ירמיה י"ג י"ז) "ודמע תדמע ותרד עיני דמעה"? אלא משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שסרחו עליו אשתו ובניו. עמד ורחפן והוציאן מביתו. ובכל שנה ושנה הוא הולך אל המקום שדחפן שם, ושוחה מלא קומתו ארצה ובוכה, ואלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאמרו - כמו אב שאומר בבכיה "אי בני", וכמו תרגומות שמקרקרת על בניה. (תנא דבי אֵלִיהו רנא ל', ע"ט).

פא. אמר רב יצחק בר שמואל משמיה דרב, ג' משמרות היו הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר "אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם".¹⁸ (ברכות ג.).

פב. פעם אחת היה ר' יוסי מהלך בדרך, ונכנס לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. ולאחר שסיים תפילתו דיבר עם אליהו הנביא. ובין השאלות ששאלו אליהו היה שאלה זו: "בני, מה קול שמעת בחורבה זו?". אמר לו ר' פנחס, "שמעתי בת קול שמנהמת כיונה"¹⁹ ואומרת "אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות". ואמר לו אליהו, "חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום שלש פעמים אומרת כך. ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין דיהא שמיה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר 'אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם'". (ברכות ג.).

¹⁸ ביאר הר"י ז"ל שהמשמרות הללו הם הזמנים אשר מלאכי השרת משוררים ומודים ומשבחים להקב"ה. והכוונה בהם לפי שלילה הוא זמן המזיקין ומדת הדין גוברת בעולם, ויש כח מלאכים שממתיקין את הדין לכל א' מג' חלקי הלילה. ובזמן שהיה בית המקדש קיים היו האבירים והפדרים שהיו נאכלים על גבי המזבח כל הלילה ממתיקין כחות הדין שמושלים בלילה, לפי שהם האבירים והפדרים הנשארים מהקרבנות הקרבים ביום. ואף שהג' כחות של מלאכים ממתיקים כחות הדין בזמן הזה ועושים המעשה עצמו שהיו עושים האבירים בזמן שבית המקדש היה קיים, מ"מ יושב הקב"ה ושואג ואומר "אוי שהחרבתי את ביתי כו'", כי שמה היו ממתקים ישראל כחות הדין, והוא חפץ באותו תיקון יותר ממה שעושים מלאכי השרת.

¹⁹ כתב מהרש"א שאף שהקב"ה שואג כארי כשאומר את זה, כדלעיל, לא שמע ר' יוסי אלא קול מנהמת כיונה, היינו משום דלא היה משתמש רק בבית קול, דמשמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלק רוח הקודש והיו משתמשים רק בבית קול.

פג. פעם אחת נכנס רבי צדוק לבית המקדש, וראה אותו חרב. אמר לפני הקב"ה "רבונו של עולם, אבי שבשמים, החרבת את עירך ושרפת את היכלך, וישבת ושלות ושקטת". מיד נתנמם רבי צדוק, וראה את הקב"ה שהוא עומד בהספד, ומלאכי השרת מספידין אחריו, ואמרו "הוי אמנה ירושלים" (ירושלים נקראת "קריה נאמנה" (ישעיה א' כ"ב)). (ישועות יעקב). (תנא דבי אֵלִיהו רנא ל').

פד. פעם אחת נכנס רבי נתן לבית המקדש, ומצאו חרב, וכוותל אחד (כותל המערבי) עומד. אמר "מה טיבו של כותל זה?" אמר לו אחד "אני אראך". מיד נטל טבעת אחת ונעצה בכותל ההוא, והיתה הטבעת הולכת ובאה [לימין ולשמאל מאימת השכינה שלא זוה משם (ישועות יעקב)]. [וכיון שראה רבי נתן במופת עין בעין, שהשכינה לא זזה מכותל מערבי, היה מדבק מחשבתו למעלה בדבקות נפלא כדרך הצדיקים, וסילק מחשבתו מן העולם הזה וגשמיותו מכל וכל (ישועות יעקב)] עד שראה את הקב"ה שהוא היה שוחה וזוקף ועומד ומילל על חורבן בית המקדש ועל ישראל שגלו. (תנא דבי אֵלִיהו רנא ל').

פה. "אריה שאג" (עמוס ג' ח'), שאל בלצא את רבי עקיבא "מהיכן הרעש נעשה?" אמר לו "בשעה שהקב"ה מסתכל בבתי עבודת כוכבים ובעובדיה, היאך נתונין בשקט ובשלווה בעולם, ורואה ביתו חרב ונתון בידם של עובדי כוכבים, כביכול הוא מקנא ושואג. ומיד השמים והארץ רועשים, שנאמר (יזל ד' ט') "מציון ישאג ומירושלים יתן קולו", וכו'. (שמות רבה כ"ט ט').

פו. ובילקוט שמעוני (דברים ס"ח מהל"ו) איתא: מניין שהקב"ה מזעזע עולמו בשביל חורבן בית המקדש? שנאמר (ירמיה כ"ה ל') "ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו".

פז. "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו" (תהלים קל"ז א'), מהו "גם בכינו"? שהיו בוכים ומבכים עמהם הקב"ה. (מדרש תהלים - פק קל"ז).

בין המצרים: כללי

פח. הימים משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב נקראים "בין המצרים", על שם הכתוב (איכה א' ג') "כל רודפיה השיגוה בין המצרים". (איכה רבה א' כ"ט, ע"ט). ובבבלי יקר (דברים א' א') פירש "כל רודפיה השיגוה בין המצרים" - בין חטא העגל (שהיה ב"ז בתמוז) ובין חטא המרגלים (הבכיה על דברי המרגלים שהיה בליל ט' באב), כרע רבץ ודוחו לא יוכלו קום, ע"ש.

וכתב בספר הרוקח (סימן ע"ט): "השיגוה בין המצרים" - בגימטריא "המה [ה]כ"א ימים מ"ז בתמוז עד ט' באב".

פט. כתב מהרש"א (נכוות ח'), יש עשרים ואחד יום מ"ז בתמוז עד ט' באב, ויש עוד כ"א ימי סליחה ושמחה מיום טוב ראשון של ראש השנה עד כ"א תשרי שהוא הושענא רבה - יום גמר החתימה כדאיתא במדרשות. ושני שיעורים אלו של כ"א יום, תולדותיהן שוין בליבון, כי כמו שהכ"א יום שמראש השנה עד הושענא רבה תולדות

היום נקרא
"בין
המצרים"

ימי ליבון
עונות

ליבון עון וכפרה עליהם, כן גם ימי כ"א יום פורעניות מ"ז בתמוז עד ט' באב היה תולדות ליבון עוונות, כי הצרות ויסורי מכפרין, כמ"ש (נחמק ט). הגלות מכפר. עכ"ד. וע"ע לעיל סעיף ל"ב מפפ"ר ש"י"ה הקדוש.

צ. כתב בדרשות חתם סופר (דף ש"ז טור א'): והנה זה מחורבן בית השני אלף תשס"ה שנים, וראינו בעינינו עד היום אלף תשס"ה חורבנות. כי כל שנה שלא נבנה כאילו נחרב בו, וכו'. והענין בזה, כי בכל שנה בהגיע ימים הללו, ימי אבילי ציון, מתעורר הדין ויש מלחמה גדולה למעלה, ובאשר לא זכינו בעו"ה, גברו השונאים - מדת הדין שלמעלה, ונמסרנו אשתקד ביד הצר הצורר בעו"ה, והורידו כבודנו שנה הזאת בעו"ה. וכן עתה, בעת הזאת אנו נתונים בדין, והשטן עומד לריב, ואם ח"ו לא ננצח הוה לנו כאילו בית המקדש שרוף וחרב לפנינו. עכ"ד, וע"ש עוד.

ימי הדין
על בנין
ביהמ"ק

מיעוט שחוק ומיעוט תענוג

צא. בין המצרים יזחר מאד במיעוט שחוק, במיעוט תענוג, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית, והכל תלוי בתשובה, ובעוה"ר כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו (ירושלמי יומא א' א'), ונוסף צער בדור האחרון. ואם יתבונן בזה, יקרה סגור לבבו. (מורה באצבע להמ"א ז"ל - סימן ט' אות כ"ט).

צב. ובספר פדר היום²⁰ (סדר י"ז נחמק וצין המ"רס) כתב: יש נוהגין שכל שלשה שבועות אלו, שהם כ"א יום שיש מ"ז בתמוז עד תשעה באב, אין אוכלין בשר ולא שותין יין, כי אם משבת לשבת מפני כבוד השבת וכו' כיון שהם ימי הרעה ובין המצרים כבדים לנו בעוונות דאיתרע מזלנו ראינו לנו שנחלה עצמנו על כך ולפחד מן הדין כאילו חרב מונחת בקרן זוית, וכן אמרו ז"ל (א"ח רנ"א א' ב"ט) ששולט בהם קטב מרירי וכו'.

כלל העולה, ירחיק ממנו כל שמחה וששון, ויאנח ויאבל על חורבן בית מקדשנו ועל הצרות תכופות צרות ומכופלות שאירעו לאבותינו בימים האלו ועד היום אין אנו נקיים בזמן הזה מצרות ואנחות. עכ"ל.

צג. ובספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פק"א) כתב: נהגו להתאבל בין המצרים - איש איש כפי יראתו מהבורא ית"ש. ועיי' ג"כ בשלחן ערוך סימן תקנ"א. וראוי לאדם לסגף את עצמו בכל מה דאפשר, ואל יקל בעידונין, שלא יסיח דעתו מאבילות, וכו'. ויזחר האדם מאד ביחוד בימים אלו למעט בשיחה בכל מה דאפשר - שלא יבוא למלאות פיו שחוק. ואיסור זה (למלא פיו שחוק) הוא גם בכל ימי השנה מדינא דגמרא (נחמק א'), והוא ג"כ בשלחן ערוך (א"ח מק"ס ה'). עכ"ל.

כל איש
יתאבל כפי
יראתו

ב. בימים אלו הי"ת עושה כבי והספר, ולבן טוב ונכון לבבות ולספור בהם, כי אז עולה עד מקום גבוה על גבוה, וכו'.

צד. "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו" (דברים ד' ז'). כבר פרשנו פסוק זה במקום אחר, וכעת נוסף עליו נופך, והוא, כי עז וחדוה במקומו יתברך (דברים ימים א' ט"ז כ"ו) ואין השכינה שורה בתוך עצבות (שם

²⁰ להג"ר משה בן מכיר ז"ל, שהיה מרבנן קדישי קשיאי בעיה"ק צפת תוב"ב בזמן מה"ר חייא רופא ומה"ר שמואל אוזידא, והיה ריש מתיבתא בעיר עין זיתון אשר בגליל (שם הגדולים - גדולים מ' קנ"ה).

ל); אמנם ביום ט' באב נקרא יום מר, "ויקרא ה' ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרח", ולכן טוב ונכון לכל מרי נפש הנבוכים לבכות ולספור ביומי' אינון אשר אלקינו בשמים ממעל עושה כבי והספר, כי אז עולה עד מקום גבוה על גבוה. ואע"ג דאיהו לא חזי, מזליה חזי ושומע קולו של מעלה יתברך שמו בוכה נגדו. וזהו "בצר לך" בכל צרות הגלות הרע והמר, אזי "ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים" - שהוא תשעה באב (עי' לקמן סעיף קפ"ג), אז ימצאוך ויעוררוך, ואז "ושבת עד ה' אלקיך", שיעלה בכיותיך עד ה', והטעם כי אז "ושמעת בקולו" ג"כ, כי הוא אז גם למעלה גנוחי גנת ויילולי יילול. (דרשות חתם סופר - ח"צ דף ש"ז סוף טור ד'). וע"ע לעיל סעיף ל"ה.

מנהג אמירת תיקון חצות אחר חצות היום

צה. כתבו בשם האר"י ז"ל (ספר משנת חסידים - מסכת תמוז ואב - פק"א): וכל אותם הימים של בין המצרים, ישב בארץ אחר חצי יום ויבכה ויקונן מעט על חורבן הבית. עכ"ל. וכן הובא במגן אברהם (סימן תקנ"א ס"ק מ"ה) ובמשנה ברורה (שם ס"ק ק"ג): בכוונות האר"י כתב שיתאבל בימים ההם אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה. וכ"כ החות יאיר ז"ל (מקור חיים סי' תקנ"א סעיף ד') שבבין המצרים, אם אפשר, יש להתאונן בחצות על החורבן.

רבים
נוהגין כן

צו. ובערוך השלחן (א"ח מקנ"א ל"ט) כתב שריכים נוהגים כן. וכתב החיד"א ז"ל (שם הגדולים - ספרים ק' נ"ה) דבארעא קדישא, בימי בין המצרים, בבית הכנסת הגדולה וק"ק תלמוד תורה, נאספים ביום קהל גדול, ומקוננים ובוכים בכל יום, כמצות רבינו האר"י ז"ל. וכמה פרישות נוהגים התלמידי חכמים בימי בין המצרים ככל חומרות הנמצאים בספרים ויותר ויותר. ע"כ.

מנהג
ארץ
ישראל

צז. והאדר"ת ז"ל כתב (נפשו נפש דוד): בימי [בין] המצרים הייתי אומר תיקון חצות כדעת האר"י ז"ל, אך בהצנע לכת. וגם לא בכל יום, כי אז אין הלב מתרגש עוד. עכ"ל.

הנהגת
האדר"ת ז"ל

צח. לא אומרים תיקון חצות בערב שבת וערב ראש חודש וראש חודש וערב תשעה באב. (ערוך השלחן א"ח מקנ"א ל"ט).

ימים שאין
אומרים בהם
"תיקון
חצות"

אמירת "על נהרות בבל"

צט. כתב החות יאיר ז"ל (מקור חיים סי' תקנ"א סעיף ד') שבבין המצרים יש ליזחר לומר בכל סעודה "על נהרות בבל". עכ"ד.

וראה לעיל סעיף נ"ד מהזהר (מנומה קט): דמי שמתעדן על שולחנו, יש לו לזכור ולדאוג על היכל המלך שנחרב וכו', ובשביל העצב ההוא שנעצב על שולחנו שם בתוך השמחה והמשתה שלו, חושב עליו הקב"ה כאילו בנה ביתו ובנה כל החורבות של בית המקדש. ע"ש.

לימוד עניני דיומא

ק. בימי בין המצרים, מצוה לקרות סיפורי החורבן, [מחז"ל (הוספה המלקט) ו]מספר יוסיפון. אבל לא בשבת, מפני שצער הוא לנו. (מור וקציעה סימן ש"ג, ע"ש, הובא נמחזיק נחכה - א"ח ש"ז ז'). וע"ע לעיל בסעיף י"ח.

יזהר מחשש סכנה בבין המצרים

קא. צריך לזהר מי"ז בתמוז²¹ עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות (היינו מסוף ד' עד סוף ט' (משנה ג' ע"ב), משום שבהם קטב מרירי שולט. (ש"ח) **ערוך ורמ"א** א"מ מקנ"א י"ח).

וכן יזהרו בימים אלו שלא לילך בין חמה לצל. (משנה ברורה שם ס"ק ק"ג).

קב. ובערוך הש"ח (א"מ מקנ"א ל"ט) כתב, נראה דהקפידא הוא על הליכה בדרך, ולא בעיר. עכ"ל.

ובאש"ל אברהם (נמוטשטאטש) - סוף סימן מקנ"א) הקיל עוד, וכתב דמה שאמרו שלא לילך יחידי, פשוט שאין זה במקום שהאנשים מצויים, ואין צריך לומר בבנינים שיש בהם מזווה, וגם באחורי הבתים - כל שהוא עדיין בכלל שם העיר או הכפר, או אולי גם עיבורו וכו'. עכ"ד.

קג. וכן לא יכו התלמידים [או הבנים] (לגוש שם סעיף י"ח) בימים האלו (אפילו ברצועה (מ"ג ס"ק ק"ג)), [שסכנה יש בדבר, כנ"ל (לגוש שם)]. (ש"ח) **ערוך ורמ"א** א"מ מקנ"א י"ח).

קד. **ובאש"ל אברהם** (נמוטשטאטש) - סוף סימן מקנ"א) כתב דנראה שהקפידא דוקא בהכאה במקום סכנה - נגד איברים הפנימיים ממש. ומ"מ ברצועה דוקא, כי ביד אפשר לפלס לאפו. ולזה ראינו שאין העולם מקפידין בזה עכשיו, ולית דחש בזה, כיון שנהגו להכות במקום שאין סכנה. עכ"ד.

קה. כתב החות **יאיר** ז"ל (מקור חיים סי' מקנ"א סעיף ד') דאע"פ שמותר לרחוץ ולשחות במים עד ראש חודש אב, וליכא מאן דאוסר, מ"מ הוא ז"ל ראה נמנעין מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה, שהעת מסוגל לרעה. ע"כ.

ובספר מבית לוי (פרק פ"ה סעיף י"ט) כתב בשם הגר"ש **וואזנר** ז"ל: מותר לילך לרחוץ בים ובבריכה בימי בין המצרים (עד ר"ח אב), ואף מי שלא הלך קודם י"ז בתמוז. אלא שיהיה ביותר שלא להכנס לסכנה. ע"כ.

וספר מועדי ישורון (נאנגלית) - עמ' ק"ח) כתב ששמע מהגר"מ **פיינשטיין** ז"ל שבימי בין המצרים ראוי להמנע מלשחות במים עמוקים. ע"כ. וכע"ז כתב הגר"מ **שטרנבוך שליט"א** (משונו והנהגות מ"ג סימן קס"ג): מותר להתרחץ בים [בימי בין המצרים, עד תשעת הימים]. אבל לא לשוט עמוק עד קרוב לקומת איש, שהימים האלו ר"ל הם מסוגלים לסכנה ח"ו. וכן מצאתי במקור חיים הנדפס מחדש שחושש לכך. ובכל השנה לא חיישינן לסכנה רחוקה, אבל בימים אלו ראוי למנוע, וכמבואר בש"ע ס"ס תקנ"א. עכ"ל.

ובספר ארחות רבינו (מ"ג עמ' קכ"ט) כתב שאמר לו הגר"י **קנייבסקי** ז"ל שלא נתן לילדיו לנסוע לים בימי בין המצרים - מי"ז בתמוז ואילך. ואמר דאף שמעיקר הדין מותר, מ"מ משום סכנה דאיתרע מזל רח"ל לכן אסר להם. עכ"ד. ובספר הלכות

²¹ ולפי מה שמבואר בפסחים ק"א ע"ב, יותר יש לזהר מא' בתמוז עד שיתסר, דודאי שכיחי. (ביאור ה"ה שם ד"ה ל"ח למהר - נשם פתמי עולס).

ומנהגי בין המצרים [להגרמ"מ קארפ שליט"א] (פרק ג' הערה 33) כתב ששמע גם מהגר"ש **א"שיב** ז"ל לחשוש כן.

רמז בפרשיות שקורין בבין המצרים

קו. תתבונן ותראה ענין נפלא, הנה "דבר בעתו מה טוב" (משלי ט"ו כ"ג), ואנחנו רואים שהפרשיות שהם תמיד בשבתות דבין המצרים, דהיינו מטות מסעי ודברים, שבהם מוזכר ניצוח ישראל להאומות וחילוק הארץ, והוא ההיפך מעת רעה שבאותן הימים. ולפעמים ג"כ פרשת פנחס בהתחלת [ימי בין] המצרים, ועם כל מועדי ה'. והענין הוא כמו שכתבתי שהצומות יתהפכו למועדים, והגלות גורמת קיום הארץ לעתיד, ובמקום "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי" (ישעיה א' י"ד) יתהפך מאבל ליום טוב. (ש"ח) **מס' מעניט** - פרק מורה אור, וע"ש עוד).

ש"ש הפטרות דפורענותא - ואח"כ ז' דנחמתא

קז. מבראשית עד י"ז בתמוז מפטירין ההפטרות המדברות מענין הפרשיות דומה בדומה. ומי"ז בתמוז ואילך מפטירין לפי הזמן ולפי המאורע - ג' דפורענותא (כנגד ג' שבועות של פורעניות מי"ז בתמוז עד ט' באב (לגוש שם סעיף מ"ח)),²² ז' דנחמתא - [כדי לנחם את העם מן החורבן עד כלות השנה (לגוש שם) (אפילו ביום המר של תשעה באב תקנו לנו קדמונינו ע"ה אחר הקינות עניני נחמה, ולערב בעת המנחה אנו אומרים "נחמו נחמו עמי" (עי' לקמן סעיף רס"ד), ותיכף אחר ט' באב בא שבת נחמו, ואם קדמו תלתא דפורענותא, באו אח"כ יותר מכפלים של נחמה - דהוו שבע דנחמתא (פינה לעינים - מ"ג דיוש ד' לשנת נחמו), וע"ע בהערה²³], וג' של תשובה.

²² **ענין שלש הפטרות דפורענותא:** כתב בדרשות ר"י **אבן שועיב** [תלמיד הרשב"א ז"ל] (פרשם פתח): טעם שלש דפורענותא, כנגד שלש פורעניות: א', פורענות הגלות בבל; ב', גלות עשרת השבטים; ג', גלותינו ופזורינו הגדול. ויש אומרים כי גלות עשרת השבטים וגלותינו הכל פורענות אחד, אבל הפורענות הראשון היא התחלת כל המאורעות הקשות וסיבת כל הגליות - והוא חטא המרגלים.

ובמדרש ר' תנחומא כתב שהם רמז לשלש גליות שגלו עשרת השבטים משומרון, ושלש גליות שגלו יהודה ובנימין מירושלים, שמצינו גלות עשרת השבטים בשלש מקומות (א', גלות הראובני והגדי וחצי שבט מנשה; ב', זבולון ונפתלי; ג', כל תשלוש עשרת השבטים), וכן גלו יהודה ובנימין ע"י נבוכדנצר שלשה פעמים (א', הגלה יהויקים; ב', יהויכין; ג', צדקיה עם התשלום). וכן בגלות בית שני גלותינו היו בשלשה פעמים (א', ע"י (טיטוס) [מלך אנדריינוס]; ב', ע"י אפוסטמוס; ג', (מלך אנדריינוס) [טיטוס]). וכנגד אלו תקנו שלשה הפטרות דפורענותא. עכ"ד הר"י אבן שועיב ז"ל.

²³ **עוד בענין ז' הפטרות דנחמתא:** ועוד, הוא כנגד ז' מיני נחמות הנזכרים במדרש שהמשיל גלות ישראל לבין האומות, למלך שנשבה עם בניו וחתניו ועמו כולו, ונשארה המלכה שכולה וגלמדה ימים ושנים, ואח"כ מבשרים אותה על חזרתה ומנתחמת. כך המלכה היא ירושלים וכו' שתבשר במהרה בימינו על חזרת השכינה וכנסת ישראל. והז' נחמות הם החזרת הבנים והבנות והכלות והחתנים ואחיה ואחיותה, וחזרת המלך באחרונה עם כל העם הוא הקב"ה יתברך. אלא שעדיין צריך טעמא למה אומרים אותן בזה הסדר זה אחר זה, ואין אומרים אותן כסדר שהם כתובים בנביא, שהרי "וני עקרה" ו"ענייה סוערה" מהפכים, ועוד שהם כתובים אחר אנכי, וצ"ע. אח"כ מצאתי בספר **אבודרהם** טעם במדרש לסדר זה על דרך הצחות, ואמר כי תקנו לומר בתחלת ההפטרות מן הנחמות "נחמו נחמו עמי", כלומר שהקב"ה אומר לנביאים "נחמו נחמו את עמי וגו'", ובשבת שניה משיבה כנסת ישראל "ותאמר ציון עובני ה'", כלומר אינו מתפייסת בנחמת הנביאים, כי חפצים לנחמת ה' יתברך בעצמו. ובשבת שלישית אומרים "ענייה סוערה", כלומר חוזרים הנביאים לפני הקב"ה ואומרים לפניו יתברך "הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו", וזהו "ענייה סוערה וגו'", ר"ל כנסת ישראל הענייה סוערה על הגלות ואומרת לא נוחמה וגו'. ואח"כ בשבת רביעי חזר הקב"ה ומשיב ואומר "אנכי אנכי הוא מנחמכם וגו'",

ג' דפורענונותא: דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו (מפטירין באלו מפני שעיקר הנביאים שנבאו על החורבן הם ישעיה וירמיה, מפטירין בנבואתם. ומקדימין ירמיה לישעיה, אע"ג דישעיה קדמו, כדי לסמוך נבואת ישעיה ותוכחותיו לפרשת דברים שיש בה תוכחת משה ושייכו יותר להדדי, ועוד דשניהם הוכיחו לישראל בלשון אחד - משה אמר בפרשה זו "איכה אשא לבדי וגו'", וישעיה אמר "איכה היתה לזונה וגו'" (לנש טס). שבע דנחממא: נחמו, ותאמרו ציון, עניה סוערה, אנכי, רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש. (פור לו"מ מכ"מ, ושלחן ערוך טס סעיף ט').

שבעה עשר בתמוז

חמשה דברים אירעו בו

קל. ביום י"ז בתמוז אירעו לאבותינו חמשה דברים. הראשון, נשתברו הלוחות, כמו שנאמר (שמות ל"ג י"ט) "וישלך מידי את הלוחות וישבר אותם וגו'". וזו היתה צרה עצומה וגדולה לכל ישראל, אם משבירת הלוחות עצמן שהיה כתוב בהם חירות ממלאך המות (שמות כ"ג ל"ז) וכו'. ודבר הגורם לו, עשיית העגל, שהוא היה סיבת כל רעתינו ונפילת עטרת ראשנו וניטל הודנו זיונו והדרנו, והוא הוא אשר החשיך מאור עינינו והעריב שמשנו וערבה כל שמחתינו. ואע"פ שעשייתו לא היה ביום זה, כיון שנשתברו הלוחות בסיבתו, נדמה עלינו כאילו היום נעשה ונהפך לאבל מחולנו, כמש"כ (שמות ל"ג י"ט) "וירא את העגל ומחולות וישלך מידי וגו'", וא"כ ראוי הוא לבכות שתי הרעות כאחד ולהתאונן על כך.

חמשה דברים אירעו בו: א. נשתברו הלוחות

הדבר השני שאירע ב"ז בתמוז, בוטל התמיד ביום זה בבית שני, שבכל יום מימי המצור שלא היה להם כבשים מבפנים, היו משלשלים קופה של דינרים והיו מעלין כבש לתמיד, עד שהרגישו בדבר והעלו להם חזיר, ונודעזה כל ארץ ישראל כולה, ולא הקריבו תמיד מהיום ההוא והלאה בעונותינו, והוא היה יום צרה ותוכחה לישראל כולו.

ב. בוטל התמיד

השלישי, הובקעה העיר, כמש"כ (ירמיה י"ז ז') "ותבקע העיר", והוא היה בחודש הרביעי בחורבן בית ראשון, והוא תמוז, אלא שהיה בתשעה בו, שנאמר (ירמיה י"ז ז') "בתשעה לחודש ויחזק הרעב בעיר וגו' ותבקע העיר", ובחורבן בית שני היה ב"ז בו. ואחר הבקע העיר אין תקומה לאנשי העיר עוד, כי על כרחם לא היה להם פליטה מרעה ורעב וחוסר כל, ואם כן ראוי הוא להתאונן ככה ביום זה.

ג. הובקעה העיר

כלומר בעצמי אני מנחם אתכם ולפיכך את כנסייתי רני עקרה וגו' בשבת חמישי, ו"קומי אורי כי בא אורך" בשבת ששי. ואח"כ בשבת שביעית משיבה כנסת ישראל "שוש אשיש בה" וגו', כלומר עתה יש לי לשוב ולשמוח "ותגל נפשי באלקי וגו'". (לבוש שם).

ובדרשות ר"י אבן שועיב (פרשם פנחס) כתב דשבע הפטרות של נחמות, הם לרמוז לנו שבעה עניינים שצריכין נחמה: א. הקב"ה, שהוא מצטער בצערינו וכו'. הנחמה השנית, המשיח שמתאחר בעונותינו וכו'. הנחמה השלישית, אבותינו אברהם יצחק ויעקב. הרביעית, נחמתנו, אנו יהודה ובנימין, עם עשרת השבטים המפוזרין מקצה הארץ עד קצה הארץ. החמישית, ארץ ישראל, שאינה בקדושתה ואין בה שכניה וקרובין, והיא מצטערת מאד על זה. הששית, ירושלים שהיא יותר קדושה. השביעית, בית קדשינו ותפארתנו, והוא בית המקדש שהוא מקודש יותר. אלו שבעה נחמתא, וכנגדו תקנו אלו ההפטרות. עכ"ד.

ד. שריפת התורה

הרביעי, שרף אפוסטמוס את התורה. והוא היה שר יון הרשעה, ובזמן שגברה יד יון על ישראל חללו את המקדש המעוץ, והכניס זה הרשע צלם בהיכל ושרף את התורה, ושפחה בישא תירש גבירתה בעונותינו שרבו. וזו צרה גדולה לאל יתברך ויתעלה, כביכול, ולישראל עמו.

החמישי, הועמד צלם בהיכל. ויש חולקים בזה בירושלמי (מענין ד' ה'), יש אומרים צלם שהעמיד מנשה בימי בית ראשון בהיכל, ועליו כתיב במלכים (מלכים ז' כ"א ז') "וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו וגו'", ובדברי הימים כתיב (דברי הימים ז' ל"ג ז') "וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגו'", וזאת הנאצה גדולה בעיני המקום מזרע ישראל היה ביום הזה. ויש אומרים, דאותו צלם של אפוסטמוס היה, כנ"ל, שהעמיד צלם ושרף את התורה, והנה שתיים רעות עשה ביום אחד. ולמאן דאמר צלם מנשה, סבר ששרף את התורה ולא העמיד צלם, דאם לא כן במאי פליגי. ולמאן דאמר העמיד ושרף, סבר דצלם מנשה לא היה ביום זה. (פדר היום - סדר י"ז בתמוז).

ה. הועמד צלם בהיכל

הנהגות היום

והנה, אירעו לאבותינו חמשה דברים אלו קשים ומרים ביום זה. ומי הוא אשר נגע אלהים בקרבו בחשבו צרת כל הענינים האלו, ואפילו באחד מהם, שלא ישב ארצה ויבכה ויתאבל על חילול ה' ועל חילול התורה שנעשה ע"י קלקול מעשינו הרעים. וכל אחד יתענה מגוף ומנפש, ולא ינהג עדונים בעצמו, לא מעט ולא הרבה, ולא יהיה תעניתו כמצות אנשים מלומדה, וישקול הענינים כולם כאשר הם, ויעורר את לבו להתענות מקושי הענינים שאירעו ביום זה ולשוב אל אלהיו בכל לבו ובכל נפשו, ויהיה מצר ונאנח על צרותינו ועל יגוננו ולחלות פני אל יחוננו וינחמנו מאבלנו. (פדר היום - סדר י"ז בתמוז).

ק. וכע"ז ביסוד ושורש העבודה (שער ט' פקק י"א) וז"ל: הנה זה הצום הוא אחד מארבעה צומות הנזכרים בפסוק (זכריה ט' י"ט) "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי וגו'". ונתבאר בגמרא הקדושה (ר"ה י"א) ובפוסקים (ש"ע לו"מ קמ"ט). וחמשה דברים ארעו את אבותינו ב"ז בתמוז, ואלו הן, נשתברו הלוחות וכו'. וחוב גדול על האדם בתענית זה לאונן ולקונן ולהצטער מאד על כל המאורעות ההם, שמהם כביכול הגיע צער גדול להבורא ית"ש ויתעלה ושרב גדול לבניו הקדושים, כידוע, וזהו עיקר ושורש התענית. וכל זה יש לו לאדם להעלות על לבו כמעט בכל רגע של יום תענית זה, ולקונן ולהצטער בלבו מאד על כל אלו הנ"ל. וזה היום תחילת בין המצרים. עכ"ל.

תיקונים למה שאירעו ביום זה

קיא. כתב בספר זכר דוד (מאמר ג' - פקק מ"ו - דף קמ"ה: דפוס): לפי שביום זה אירעו חמשה דברים קשים שהיו תקלתם של ישראל, אנחנו נשוב אחרי תיקונם במה שהוא הפכם. כי כנגד מה שנשתברו הלוחות, שהן כנגד חתן וכלה, ונפלה הפרדה גדולה בעולם הגדול והקטן, נבקש לזווג זיווגים ולחבר נפרדים לשם יחוד ושלמות העולם והאדם, לכבוד הבורא יתברך החפץ שלום וברואיו. וכנגד ביטול התמיד, נעסוק בתפילה שהיא במקום תמידין. וכנגד שהובקעה העיר מפני הרעב, נפרנס העניים וחולים ונעמיד ישיבות תלמידים בכל עיר. כנגד ששרף אפוסטמוס את התורה, נעסוק בתורה. וכנגד שהעמיד צלם בהיכל להכעיס לתת שיקוף שומם, אנחנו נרצה לפניו

יתברך בהעמיד עצמנו מתאוות יצר הרע, אשר בכך נזכה לעמוד בהיכלו יתברך. עכ"ל.

חודש אב: כללי

תמוז ואב נפלו לחלקו של עשו – לעתיד ישראל ישלמו בהם

ק"ב. כתבו המפרשים (מגלה עמוקות - אופן ק"ז, ועוד) בשם חז"ל (זוהר ח"ג עמ'): דיעקב אבינו ע"ה לקח חלקו ניסן אייר סיון. ועשו, תמוז אב אלול. אך נתגבר יעקב אבינו ע"ה עליו וחטף ממנו את אלול, ונשאר בידי עשו תמוז ואב בלבד (וע"ע במגלה עמוקות ע"ה) בשם הזהר שגם תמוז ואב אתאביד מעשו, ולא נתנה לו רק כ"א יום - בין המצרים). ולכן שלט [עשן] בהם בזמן החורבן והרע לישאל בהם. אך לעתיד גם שנים אלו יקחו ממנו וישלמו בהם ישראל, ויהיו שני חדשים אלו ימים טובים לישראל, עכ"ד. (בן איש חי ה' שנה א' - הקדמה לפרשת דברים).

מעמים לשם החודש

ק"ג. זה החודש מורה על הרעות שבאו על ישראל, ולכן נקרא "אב", כלומר שמורה ענין קללה. כך אמרו חז"ל בבראשית רבה (א' י') מפני מה לא נברא העולם באות אל"ף? לפי שהוא לשון קללה ר"ל "ארור". ולמה נברא באות ב'? שהוא לשון ברכה. ולכן נקרא חודש זה "אב", ר"ל כי הנה היה בו קללה ואיריה לכל ישראל, כי בו נחרב בית קדשנו וגלינו מארצינו, אמנם האחרית לטובה וברכה (זה נרמז במה שאות ב' הוא אות אחרון של "אב" (כנלג"ד), כמש"ה (זכריה ח' י"ט) "צום החמישי יהיה לבית ישראל לששון ולשמחה". (שור ברקת א"ח תקנ"א ס"ק א').

השם מורה על הרעות שבאו בו

ק"ד. חודש זה נקרא "אב", שהוא עתיד להיות אב לכל חדשים, מאחר שנעשו בו רעות רבות, מוכרח שיהיו בו טובות מרובות יותר מכל חדשים, על דרך מה שאמר הכתוב (מלכים ב' ט"ו) "שמחנו כימות עניתנו".²⁴ [ולעתיד יהיה חודש אב כמו אדר שמרבין בו בשמחה (בניהו - מעיני נט. ד"ה כשם שממננס, ע"ע)].

עתיד להיות אב לכל החדשים

²⁴ "אבן מאסר הבונים היתה לראש פינה, מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו" (מלכים ב' ט"ו). "אבן" ראשי תיבות נ'כנס א'ב' - שהוא תשעה ימים הנכנסין בתחילה. "מאסר הבונים" - הם החכמים שנקראים "בונים", כמו שאמרו (נדרים סד.) אל תקרי "בניך" (שעשע נ"ד י"ג) אלא "בוניך", שגזרו בהם כמה דברים של צער ואבילות. אך באמת "היתה לראש פינה", כי יהיה חודש זה אב לכל חדשים. ואל תחשוב שהמעלה שתהיה בו לעתיד תהיה ע"י בשר ודם שאין סופה להתקיים, אלא "מאת ה' היתה" המעלה לחודש זה. ו"היא נפלאת בעינינו" - חלק התיבה ("בעינינו") לשתיים, וקרי בה "ב' עינינו", כלומר בשני עינים - של תמוז ושל אב (תמוז ואב, הם כנגד ב' עינים, ע"ש). "זה היום" הידוע - שהוא יום תשעה באב, שהיה קשה ביותר שבו נשרף ההיכל, "עשה ה'" - לשון תיקון, כמו (נדרים י"ח ט') "ובן הבקר אשר עשה", שהוא יתברך תקנו בידו ולא ע"י שליח, ולכן לעתיד "נגילה ונשמחה בו" ככפל המורה על הקיום. (בן איש חי ע"ה).

ובספר ידי חיים [להרב בן איש חי ז"ל] (א"ח תק"ס ה') כתב: "אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה" (מלכים ב' ט"ו), נראה לרמז "אז" רמז לחודש א'ב וחודש תמוז. כי חודש אב, ימי הרעה שבו, הם

גם נראה לי שנקרא "אב", שהוא יתוקן ויתגבר בזכות התורה, כמו שאמרו רז"ל (שם קד.) אל"ף ב"ת - אלף בינה. ולכן שבטו [של חודש אב] יששכר (ספר יצירה א'). (בן איש חי - הלכות שנה א' - הקדמה לפרשת דברים). (עיין לקמן סעיף ק"ל).

החודש יתוקן בזכות התורה

הקדמה לדיני ט' באב ובין המצרים

קטו. רוב דיני תשעה באב [דנהיגי בינינו], הם מנהג שנהגו רוב ישראל, [ולאו מדינא דגמרא]. (ב"ח א"ח תקנ"א ס"ק א').

אבל אין אנו רשאים לשנות ממנהג אבותינו (כגון המנהג שלא לאכול בשר ושלא לשחות יין ושלא לרחוץ משכנס ר"ח אב, וכדומה), כדאמר ר' חנינא בירושלמי (פסחים ד' א') מכיון שנהגו אבותיכם איסור, אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש, [ע"כ], ונאמר (משלי א' ט') "ואל תטוש תורת אמך". (אור זרוע ח"ג סי' ט"ד).

משכנס אב ממעטין בשמחה

קטז. משכנס אב ממעטין בשמחה. (תענית כו: וכן נפסק בש"ח ערוך תקנ"א א'). פירוש, שאין שמחין כלל. (מגן אברהם שם ס"ק א' - ע"פ מוס' מגילה ה': ד"ה ממעטין, וכן הוצא נמשנה נרוה ס"ק א', וכ"כ נחמ"א דס' - כלל קל"ג סעיף ט').

ק"ז. ואחרים פירשו "ממעטין בשמחה", שימעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים (בדברים המשמחים). (שער הציון שם אות א' - ע"פ מוס' יצמות מג, וע"ע בערוך השלחן א"ח ט' ובספר נחמד למראה (ח"צ דף ק"ז ריש טור א') כתב דכן משמע הלשון ד"ממעטין בשמחה", דלאו מכל וכל קאמר, אלא כל אחד ימעט לפי שיעורו.²⁵

ק"ח. וכתב הב"ח (א"ח תקנ"א ס"ק א'): משכנס אב צריכין למנוע מדבר שמשמח הלב, ואע"פ שאינו מלאכה, וכמו ששנינו (תענית כו:) משכנס אב ממעטין בשמחה, והיינו שהעם ממעטין במשא ובמתן, בבנין, ונטיעה, ואין נושאים נשים, ומארסין - ואין עושין סעודת אירוסין, דכל אלו משמחין את הלב. עכ"ל.

וכ"כ המאירי ז"ל (תענית כו:): משכנס אב ממעטין בשמחה וכו', במסכת יבמות (מג). פירשוה שממעטין בעסקיהם - מלישא וליתן, מלבנות, ומלנטוע וכו'. עכ"ד. וכ"כ בספר כ"צו (סימן קצ"ט): משכנס אב ממעטין בשמחה, כלומר שאין בונין בנין של שמחה, ואין נוטעין נטיעה של שמחה, ואין עושין סעודת אירוסין ונשואין וכו'. עכ"ל. וכ"כ בספר האורה (ח"א ס"ד).

ק"ט. ובספר סדר היום (סדר תשעה באב) כתב: משכנס אב ממעטין בשמחה, נ"ל מלשון "ממעטין" דאין צריך לומר שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפילו השמחה באה מעצמה, אין ליקח אותה, אלא ממעטין בה, ולא יקח אותה בשלמות. עכ"ד. וע"ע בערוך הש"ח (א"ח תקנ"א ה').

בתחילתו דוקא, וסופו טוב, לכך נרמז באל"ף שהוא ראש "אב". אבל תמוז, ימי הרעה שבו, [הם] בסופו, שהוא מן י"ז בחודש ואילך, לכך נרמז באות ז' שבסופו. הנה, שני חדשים אלו יהיו ימים טובים וימי שמחה יותר מכל ימים טובים שבשנה, מחמת ימי הרעה שבהם שהיו קשים יותר. ולכן באלו השני חדשים הרמוזים כאן (ב"אז") "ימלא" בהם "שחוק פינו ולשוננו רנה". עכ"ד, וע"ש עוד.

²⁵ ושוב כתב דמ"מ התוס' במגילה כתבו שאין שמחה כלל.

קב. ובעל השבט מוסר ז"ל (דגל פשרל - אורה ושמחה - נסוף הספר) פי' "משנכנס אב וכו'", משנכנס אב ממעטים בשמחה, ומעט מעט יתרבה האבלות עד יום תשיעי, ויום תשיעי חמור בכולם, שמוטל עליו חמשה עניים. עכ"ל.

משנכנס אב השמחה פוחת והולך עד י"ב

קבא. כתב בספר סדר היום (סדר משעה נצח, הוצא במלמד מרדכי אור"מ תקנ"א ס"ק ט'): אפילו ביום ראש חודש עצמו, עם היות שהוא ראש חודש והוא יום שמחה, שאני ראש חודש זה, שהוא ראש לחודש הפורענות. וגם בו נסתלק אהרן הכהן ע"ה, וכן כתוב במגילת תענית שמת צדיק זה, ואם כן אין לגדלו על שאר הימים מפני שנצטרף עמו האבל הזה נוסף על פורענות החדש. ואם כן מי שנוהג שלא לאכול בשר ולא לשותות יין משנכנס אב, אפילו יום הראש חודש עצמו הוי בכלל. וכן משמע לשון המשנה דכתבו "משנכנס אב", נראה מתחילת ההכנסה, דהיינו ראש חודש. עכ"ל.

אף ברי"ח ממעטין בשמחה - שעינים לוח

וכ"כ בספר ש"י"ה הקדוש (מס' תענית - פרק תורה אור): ("ובהר ההר שם מת אהרן בחדוש החמישי באחד לחודש") [ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדוש החמישי באחד לחודש"] (נמלךר ל"ג ל"ח), על כן משנכנס אב ממעטין בשמחה (תענית טו:). עכ"ל. וע"ע בספר מאמר מרדכי (תקנ"א ס"ק ט').

קבב. ובספר זכר דוד (מלמד ג' פרק מ"ו - דף קמו: גמפ"ר) הביא עוד טעם למעט בשמחה מראש חודש גופא, דבירושלמי תענית (ד' ה') איכא מאן דאמר דבאחד לחודש אב נחרב הבית בראשונה, וביאר הרב יפה מראה שם דהיינו שבאחד באב, קודם בוא נבזורארן, נכנסו חיל כשרים והרסו בבנין הבית, ובשביעי בא נבזורארן בו לשרפו, ונמשך ענינו עד עשור לחודש, כמ"ש במסכת תענית (נט). שבשביעי בו נכנסו העכו"ם להיכל, ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי עד שפנה היום לעת ערב הציתו בו את האור ונשרף עם שקיעת החמה בעשור לחודש. עכ"ל.

עוד טעם שממעטין בשמחה מיום רי"ח גופא, לפי שיש מ"ד דס"ל שבו נכנסו עכו"ם להיכל

קבג. כתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פרק פק י"ג): אמרו חז"ל (תענית טו:) משנכנס אב ממעטין בשמחה. וראוי לאדם מאד שיתנהג בימים אלו בשתיקה, רק דיבור ההכרחי, שלא יבוא ח"ו לידי שחוק ושמחת הלב. ויפנה לבו רק אל האבילות של חורבן הבית.

הנהגות - דוגמאות של מיעוט שמחה וכו'

וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ"פ בט' ימים שמראש חודש עד אחר התענית מתענוגי אכילה ושתיה בכל מה דאפשר - ולכוין בזה לאונן ולקונן על חורבן בית המקדש ועל שבר גדול שארע לעם קדוש בימים האלו. ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם. עכ"ל.

קכד. כתב החתם סופר ז"ל (דקשות - דף ש"ז טור ז'): "אעלה את ירושלים על ראש שמחת"י" (תהלים קל"ו ו'), אחז"ל (תענית טו:) משנכנס אב ממעטים בשמחה, דהנהגה "שמחה" הוא גמטריה שנ"ג, כמספר ימי שנה חסירה, דשנה מליאה ימיו שנ"ה - גמטריה "בשמחה". וסתם שנה הוא שנ"ג - גמטריה "שמחה", לומר שעבדו ה' בשמחה ובטוב לבב כל ימינו. ונוסף עליהם ימי אדר אורה ושמחה. וההפך בימי אב, במקום אורה ושמחה - חושך ואבל בעו"ה.

בזכות מיעוט שמחה בימים אלו זוכים לשמחה עצומה לעת"ל

אך כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה - דלעתיד לבא, שהאור ההוא הוא שבעתים (עי' ישעיה ל' כו), ומתרגם יהונתן (שופטים ה') ז' פעמים ז' פעם ז' - העולה שמ"ג. והיינו, אם תסיר ממספר "שמחה" י' ימים, מראש חודש אב עד אחר י' אב, תסיר אותן י' ימים משנ"ג, תשאר שמ"ג, להורות על אורה ושמחה שלעתיד לבא.

והיינו "משנכנס אב ממעטים בשמחה", פי' ממעטים עשרה ממספר "שמחה", ואז יהיה יותר שמחה משמחת אדר, והיינו "אעלה את ירושלים על ראש שמחת"י - שהוא אדר, אעלה שמחת ירושלים יותר מזה. עכ"ל.

קכה. ובספר יפה ל"ב (מ"ב אור"מ מקנ"א א', הוצא נפק המים אור"מ שס ס"ק א') כתב דמי שנוהר שלא לשמוח בעשרת ימים אלו, יזכה לעשרת הדברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא, כדאיתא במדרש רבה (שמות רס"ט ו' כ"א), ואלו הן: א', שהוא עתיד להאיר לעולם, שיאיר השמש מ"ט חלקי אור, ואפילו אדם חולה, הקב"ה גזור לשמש ומרפא. ב', מוציא מים חיים מירושלים ומרפא בהם כל שיש לו מחלה. ג', עושה האילנות ליתן פירותיהן בכל חודש וחודש, ויהיה אדם אוכל מהם ומתרפא. ד', שהם בונים כל ערים החרבות ואין מקום חרב לעולם, ואפילו סדום ועמורה נבנות לעתיד לבא. ה', שהוא בונה את ירושלים באבן ספיר, ואותן אבנים מאירות כשמש, ועובדי כוכבים באין ורואין ככבודן של ישראל. ו', "ופרה ודוב תרעינה" (ישעיהו א"א ו'). ז', שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים, וכורת עמם ברית ועם כל ישראל. ח', שאין עוד כבי ויללה בעולם. ט', אין עוד מות בעולם. י', שאין עוד לא אנחה לא אנקה ולא יגון, אלא הכל שמחים, שנאמר (ישעיה ל"ה י') "ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה". [עכ"ל המדרש בקיצור].

יזכה לעשרה דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבא

אין למעט בשמחתנו בעבודת ה'

קכו. בספר טור ברקת (אור"מ מקנ"א ס"ק ז') כתב בענין הדברים הנאמרים בפוסקים שממעטים בהם בזמן הזה, ושוב כתב, וז"ל: וזאת התורה לענין הנוגע בעצם אדם, בדינים אלו משנכנס אב ממעטין בשמחה. ואין זה הענין נוגע לעבודת הקב"ה, שהרי נאמר (דברים כ"ט מ') "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה", כי עיקר העבודה הוא השמחה (עי' בהערה 26). אמנם השמחה הגופנית היא מנועה מסיבה זו - (דהיינו:)

26 בענין השמחה בעבודת ה': ידוע כי השמחה במעשה המצות מצוה בפני עצמה, וכשם שהמצוה עבודה לשי"ת כך השמחה על המצוה נקראת עבודה. (רבינו בחיי - הקדמה לפתח נשג, ע"ט עור.) וחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצות. ומלבד השכר שיש לו על המצוה יש לו שכר על השמחה. (רבינו בחיי - דברים כ"ט מ', ע"ט עור.) ובספר חרדים (פרק י"ט) כתב: וידוע שעיקר שכר המצוה על השמחה הגדולה בה, כדכתיב (דברים כ"ט מ') "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה". עכ"ל. וגילה הרב החסיד המקובל מהר"ר יצחק אשכנזי (הארי"י) זצ"ל לאיש סודו שכל מה שהשיג שנתתו לו שערי החכמה ורוח הקודש, בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית. (ספר חרדים - הקדמה למנוח ד'). ובספר יצירות דבש (מ"א דרוש א"א) כתב: והנה, באמת כל תוקף קיום התורה אשר יזכה הנער את אורחו הוא בכלל אחד, שיעשה אדם המצוות בשמחה. זו תכלית שלמות האדם, כאשר יעשה עבודת ה' שיהיה בעיניו כמשורש להון רב, והוא המביא אדם ליראה ואהבה את ה'. וזהו ממש כלל כל תורת האדם השלם, כי בזה יתדבק בה' ויטה אהבתו ויתלהב בתורתו ללמוד תורה ויראת ה' כל הימים. וכן חילופו, מי שאינו עושה בשמחה ללמוד תורה ויראת ה' כל הימים, נענש הרבה, וירחק למאוד משלימות, כדכתיב (דברים כ"ט מ') "תחת אשר לא עבדת וכו' בשמחה וטוב לבב". וכך כתב הארי"י ז"ל דצריך לעשות כל המצוות בשמחה. עכ"ל. וכתב החתם סופר ז"ל (דקשות - דף ק"ו טור ד') שכשאנו מקיימים התורה באהבה ורצון ואין זה לעול במשא כבוד ח"ו, אז הקב"ה פורק ממנו עול גלות. משא"כ אם חלילה אין אנו עובדים ה' בשמחה ושמירת התורה בעינינו כעבדות, חלילה, ע"ש.

27 ודומה לזה במשנה ברורה (אור"מ א' ג' ס"ק י'), דכתוב שם בשלחן ערוך "ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש", ועל זה כתב המשנה ברורה [בסם האחרונים]: אבל התורה והתפילה יהיה בשמחה. עכ"ל.

עד מתי ממעטין בשמחה

❧ בחודש אב ריע מזליה

קבט. וכתב הרייטב"א (תענית סס) דאע"ג שאין מזל לישראל, הני מילי בשאר ימים, אבל בשני חדשים אלו יש מזל, שכן נגזר עלינו מן השמים. ואפשר עוד, דמזל לאו דוקא, אלא על הגזירה קרי "מזל" בלשון בני אדם. עכ"ד.

❧ תלמוד תורה

קל. חודש אב, שבטו יששכר. (פידור יעב"ץ - ר"ש שער ו'). ולפי זה ראוי לעסוק בתורה בחודש הזה טפי משאר חדשים. ומאת ה' היתה זאת דמתחיל זמן קומי מהחודש הזה (ע"י תענית נ"א). (מועד כ"ב ח' ו'). (וע"י לעיל סעיף ק"ד).

תשעת הימים

קלא. ראוי הוא בית תפארתנו להצטער על חורבנה תמיד, ובפרט באלו הימים המיוחדים לצרותינו בעו"ה. (פדר דיוס - סדר משעה נאצ).

קלב. ראה לעיל סעיף פ"ח ואילך, עניני בין המצרים, דכולם שייכים לכאן ג"כ.

[illegible]

קלד. בין המצרים יזהר במיעוט שחוק, במיעוט תענוג, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית. עוד יוסיף יגון ואנחה ובמרירות יאנח עקירה ואנחה שוברת בתשעה ימים ועוד בה עשירה, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בחול, וימעט בהנאה כל מאי דאפשר. (מורה באצבע להסד"א ז"ל - סי' ס' אות כ"ט וד"א).

✡תשובה על עיונות שגרמו החורבן

קלה. מנהג המלכים לכתוב בספר דברי הימים שלהם כל הימים שהיה להם נצחון מאויביהם ותשועה. אבל הימים שכשלה בהם ידם, אין עושין להם שום רושם וזכרון, אדרבה הזוכר אותם ממיתים אותו.

אבל הקב"ה אינו כן, אלא כי כמו שעשה זכרון מציאת מצרים, שהיה תשובה גדולה לישראל, כך צוה לירמיה הנביא ע"ה שיעשה זכרון מאותו היום שכשלה בו יה ישראל בעוונותינו, מפני שיזכרו וישובו אל ה' יתברך. וזהו שאמר שלמה המלך ע"ה (משל כ"א ט"ו) "שמחה לצדיק עשות משפט", שר"ל שהצדיק ישמח בה' כשהיה עושה משפט ונותן יסורין, כי בזה הצדיק מפשפש במעשיו ועושה תשובה. לכן השי"ת ציוה לעשות זכר ליום הזה ולקבוע אות לדורות, כדי שיראו ישראל ויעשו תשובה. (א"חם פתרים להר"ר יוסף קאטנאק ז"ל - הקדמה לפירושו על איכה).

קלו. ואיתא במדרש (א"ח ר"ה ט' ז"ד): "הצדיקי לך צנינים שמי לך תמורורים שתי לך למסלה דרך הלכת שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה" (יחזקאל ל"א כ'), "שייתי לך למסלה דרך הלכת" - אמר להם ירמיה, ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה, דכתיב (שם) "שובי בתולת ישראל". ומיד אתם חוזרין לעריכם, דכתיב (שם) "שובי אל עריך אלה". עכ"ל.

²⁹מוהר"ר יוסף טאטסאצק ז"ל - ארבעים שנה לא ישן במטה, והיה ישן על גבי תיבה ורגליו תלויות, וקם בחצות. ונודע זה אחר פטירתו, כמ"ש הרב ראשית חכמה שער הקדושה פ"ז. ויקר תפארת גדולתו בפשט מבואר בשארית יהודה דף ס"ח. ובדף ע' ע"ב כתב הרב "חי נפשי, בכל כ"ד שעות איני נהנה מהם לחיי גופי רק ששה שעות, וכל הי"ח שעות אני צריך לתלמידין כהלכתן, ומהשש שעות הנז' אני צריך להוציא בדברים הבאים מחוץ, עכ"ל. וכתב בריכוחו עם מהר"ש חכם הלוי שיש לו יותר מעשרים תלמידים בעלי הוראה ראויים לראשי ישיבות. ומרן ב"י הזכירו בהלכות מקואות והלכות עגונא. והיה רבו של מהרשד"ם, כמבואר בתשובותיו. והיה לו מגיד על דרך שהיה למרן הבית יוסף ז"ל. ובכתבי מר זקני בן הרב חסד לאברהם זלה"ה ראיתי שמביא ענין ארוך עצום ונורא מהמגיד למהר"י טאטסאצק זלה"ה. ויש לו הרבה תשובות בשו"ת אהלי תם למהר"ך תם י' יחיא, ובפרט תשובה שלימה גדולה וארוכה בסי' ר"ג. (שם הגדולים למחז"ל ז"ל - גדולים י' קל"ז).

"שבת חזון" - "שבת איכה"

קלז. שבת שלפני תשעה באב נקרא "שבת חזון", וגם קראוהו רבים "שבת איכה".

תפילות מתוך כובר ראש

קלה. כתב בספר כ"בו (סימן ק"ד) שבשחרית של שבת איכה, אומרים "נשמת כל חי" ויוצר של שבת מתוך כובר ראש.

קורין פרשת דברים

קלט. לעולם קורין פרשת דברים קודם תשעה באב. (ש"ח ערוך א"ח מ"ח ד'). והטעם, שפרשת דברים מתחלת בתוכחותיו של משה, וראוי לקרותו קודם ט' באב כדי להפטיר בה ב"חזון" שהוא תוכחות ישעיה על חורבן. (א"ח ש"ח ע"ד).

האם יאמר קינות בשבת זו

קמ. כתב בספר מגן אבות למאירי ז"ל (עין כ"ד): כתבו הגאונים שאע"פ שהשבת נאסר בכל מיני הספד ובכל ענין של קינה, בשבת איכה הותרו לקונן בציבור דרך הכנעה ושבירת היצר, מפני שיש בזכירת החורבן והתאונן על הצרות שאירעו באותו זמן חלק משרשי התשובה, וכל שעיקרו לתשובה ולהכנעה הותרו שאר התפילות אגבן, וכל שכן בימים המיוחדים לכך והכל נגדר אחר העיקר. עכ"ד.

קמא. אבל החיד"א ז"ל (מורה נבוכים - סי' ח' אות ל"ד) כתב: בשבת איכה, אפילו הוא יום ט' באב או ח' באב, לכבוד שבת ילבש מלבושי שבת. וכל שכן שלא יאמר שום קינה. ואם במקומו יאמרו, הוא ימנע עצמו, כי קדושת שבת חוסמת כל מיני אָבֶל, קטן וגדול. עכ"ל.

ערב ט' באב - ת"ת אחר חצות

קמב. בערב ט' באב, שבו המרגלים, וגרמו לערב בכיה לדורות (תענית טז). ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר אחר שחטאו במרגלים, היה הכרוז יוצא כל ערב תשעה באב "צאו לחפור", וכולם חופרין קבריהן ולנים בהם בלילה. למחר היו מכריזים "הבדלו החיים מן המתים". ובשנת הארבעים עשו כך עד ט"ו בו, כי לא בטחו שבטלה הגזירה, ויראו שמא טעו בחשבון, עד דאתמלי סיהרא, ושוב לא מתו מהן במדבר. (סידור יעב"ץ ע"ו - שער סור - ריש אשנז ג').

קמג. ערב ט' באב גדל הכאב מאד, אשר חז"ל (עי' תענית טז). הגידו כי אז נכנסו האויבים ואכלו ושתו וקלקלו, ובתשיעי לעת ערב הציתו האש, ולכן הדין נותן כי ערב ט' באב ראוי לנהוג חומרא יותר על מה שעבר (ולכן נאסרו בו כמה דברים מדינא דגמרא). (פזר ברקת א"ח מקנ"ג ס"ק א').

קמד. כתב בספר יסוד וישרש העבודה (שער ט' פרק פ"ג): אמרו רז"ל בגמרא הקדושה (תענית טז): משנכנס אב ממעטין בשמחה וכו', ויפנה לבו רק אל האבלות של חורבן הבית. וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ"פ בט' ימים שמראש חודש עד אחר התענית מתענוגי אכילה ושתיה בכל מה דאפשר, ולכוין בזה לאונן ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל שבר גדול שארע לעם קדוש בימים האלו, ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם. וכו'. וביותר בערב תשעה באב ראוי מאד לאדם למעט סעודתו בכל מה דאפשר יותר מכל שבעת הימים וכו'. עכ"ד, וע"ע בדרכי משה לרמ"א ז"ל (א"ח מקנ"ד ס"ק ג').

מיעוט תענוגים

איסור טיול בערב ט' באב

קמה. עיין ברמ"א (א"ח מט"ו א') שיש שמחה בטיולים. ובספר חסידים (סימן משט"ו) כתב, "ביום רעה, ראה" - ביום שאירע בו דבר רע, ראה שלא תראה בטיולים, ע"ש. ולכן פסק הרמ"א ז"ל (א"ח מקנ"ג ז'): לא יטייל בערב תשעה באב, [עכ"ל], לפי שבו אכלו וקלקלו בהיכל ה' (עי' תענית טז). (בנ"ענ"ד). ושוב מצאתי במטה משה (סימן משי"ח) בשם רש"י ז"ל שטעם האיסור לילך בטיולים, לפי שהאדם משמח עצמו ע"י הטיול.

מקם האיסור

קמו. וכ"כ בספר יוסף אומין (סימן תתע"ג) וז"ל: הטיול אסור כל היום דערב ט' באב. והאיך יעלה על לב שום בר ישראל או בת ישראל לילך לטיול ביום שנעשו לאבותינו צרות גדולות וחזקות (עי' לעיל סעיף קמ"ג), ועד היום אנחנו סובלים את הצרות הגלות המר הזה בעו"ה ושכינה הולכת עמנו בגלות. עכ"ל.

קמוז. ובספר כ"בו (סימן ס"ג) כתב שאסור לילך ולטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק והיתול.

עוד טעם

קמז. בפרי מגדים (משנאות זהב - א"ח מקנ"ג ס"ק ז') כתב: ולטייל בערב תשעה באב, משמע כל היום אין לטייל, וצריך עיון בזה. עכ"ל. וביוסף אומין (סימן תתע"ג) כתב בהחלט: הטיול אסור כל היום דערב תשעה באב. עכ"ל.

מתי אסור

קמט. אולם בספר מטה משה (סימן משי"ח) כתב: נוהגין שלא ללמוד אחר חצות לפי שהתורה משמחת לב. ולא ילך אדם לטייל בשוק - הרי התורה בטלה משום שכתוב בה (תהלים י"ט ט') "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ומי יקל ראשו עוד לשמוח עצמו בטיולים. כך מצאתי כתוב בשם רש"י ז"ל (כ"כ במחזור ויטרי סי' קס"ו) - לגבי דיני יום ט' באב, וכ"כ ספר מהרי"ל (מנהגים - ה' י"ז במחזיקי וט' נאז אות י"ג). עכ"ל. וקל וחומר שכתב (דאם מבטלים ת"ת כדי שלא ישמח, ק"ו שלא ילך בטיולים המשמחים), אינו שייך אלא אלאחר חצות. ³⁰ (בנ"ענ"ד).

ושוב מצאתי בברכי יוסף (א"ח מקנ"ג ה') שמבואר דס"ל שמותר לטייל עד חצות (אם לא שחל ט' באב בשבת, דאז בשבת לא יטייל כל היום). וגם מבואר כן בשערי תשובה (א"ח מקנ"ג ס"ק ה'), ע"ש.

³⁰ אבל אין זה ברור, דאפשר לפרש שרצונו לומר דכיון דנוהגין לאסור תלמוד תורה במקום שלבו חפץ אחר חצות, שהוא חומרא גדולה, דאין אדם לומר אלא במה שלבו חפץ, קל וחומר שלא יטייל כל היום. ומה שלא נהגו שלא ללמוד תורה כל היום, היינו מפני חומרת תלמוד תורה, משא"כ טיולים דלית ביה מצוה, שראוי ליבטל מהם ביום זה שאוביניו קלקלו בהיכל ה'. רצ"ע.

ערב ט' באב אחר חצות

קנ. מחצות והלאה, צער יעבור על ראשו על חורבן בית תפארתנו וגלינו מארצנו, ויאנח וידאג על עונותינו שהטו אלה וחטאתינו שמנעו הטוב ממנו, וירא ויפחד ממידת הדין המתוחה אז נגד ישראל, שהרי אחר חצות מתעורר הדין, שנאמר (ויימ' ו' ד') "אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב".

אז מתעורר מדת הדין רי"ל

ומהאי טעמא אין אומרים תחינה (תחנון) ערב תשעה באב במנחה, כמ"ש הר"ב טור ברקת (ס"ס מקי"ג), משום דכי היכי שאין נופלים בבית האבל - לפי שנתעורר סטרא אחרא ושלט בענין המות, ועל כן אין ראוי לאדם לנפול לארץ, פן יכולע לו לפי שהוא בתקפו, כן בערב תשעה באב שאז מתעורר הקליפה והוא חוזר וניעור כמו בזמן שעשה כל הרעות, אין נכון להכחיש אותו, ע"ד (דברים כ"ה ד') "לא תחסום שור בדישו". (זכר דוד - מאמר ג' פק מ"ע - דף קנ"ג-קנ"ד דפוס ר').

וממקם זה אין אומרים תחנון

תלמוד תורה בערב ט' באב אחר חצות

קנא. נהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב. ולכן אם חל ערב ט' באב בשבת, אין אומרים פרקי אבות. (רמ"א א"ח מקי"ג ז'). ומכל מקום כל זה אינו מדינא, דהא מותר בערב ט' באב מדינא כל החמשה עינויים. (משנה ברורה ש"ס ק"ח).

המנהג

קנב. טעם המנהג, שהתורה משמחת הלב (ועיין לעיל סעיף קמ"ז). (מטה משה סי' משי"ח, וכ"כ נביאור הגר"א א"ח מקי"ג, ונמשנה נזכרה שם ס"ק ט').

מעמי המנהג

ובשו"ת חתם סופר (א"ח סי' קנ"ו) כתב: טעם המנהג לא נתפרש, ולפע"ד משום דכל מה שלומד מחצות ואילך, עדיין מחשבתו עליו והרהורו גבי' בלילה, ונכנס לאבל כשהוא שמח (אבל אינו מנהג של אבילות בעצם (שו"ת כח סופר א"ח סי' ק"ה)).³¹ עכ"ל.

ובמאמר מורדכי (א"ח מקי"ג ז'), הוצא ציטוט הלכה סי' מקי"ג ד"ה ולקן) כתב שאסרו הלימוד כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות, ומתוך כך זוכרין ודואגים על חורבן הבית.

קננ. מהרבה אחרונים משמע שתפסו המנהג הזה, ולא ערערו עליו, דאפילו אם חל בשבת הסכימו כמה אחרונים להתנהג כמש"כ הרמ"א ז"ל. אמנם יש אחרונים שפקקו מאד על המנהג הזה. (משנה ברורה מקי"ג ס"ק ט').

דעת המקילים בזה

המ"ז (א"ח מקי"ג ס"ק ז') כתב שהמורש"ל ז"ל למד בעצמו אחר חצות בכל ערב תשעה באב, וגם התיר לאחרים ללמוד. עכ"ד. וגם בביאור הגר"א ז"ל (א"ח מקי"ג) הקל במנהג זה, וכתב דחומרא יתירה היא, דהא אינו נוהג שום דבר מדברים הנוהגים בט' באב - רחיצה וכו'. עכ"ד. וגם בספר חיי אדם (כלל קל"ד סעיף י') כתב שמנהג זה חומרא בעלמא.

קנר. ובמאמר מורדכי (א"ח מקי"ג ז'), הוצא ציטוט הלכה סי' מקי"ג ד"ה ולקן) כתב על דברי הרמ"א ז"ל שאם חל ערב ט' באב בשבת אין אומרים פרקי אבות: הוראה זו תמוהה

עוד טעם להקל בזה

³¹ עיין בשו"ת דברי יציב (א"ח סי' רמ"א) שהביא דברי החתם סופר ז"ל, וכתב: אפשר לומר דבעה"ר לא שייך האי טעמא, שיש כמה שהלואי שיהרהרו וישימו מחשבתם בשעת הלימוד להבין ולהשכיל וכו'. עכ"ל, וע"ש עוד.

היא בעיני הרבה, וכבר מצאתי לקצת מן האחרונים דצווחו עלה. אמנם הרב מגן אברהם קיים דברי רמ"א ז"ל וכו'. [עכ"ל].

וסיים הרב מאמר מרדכי ז"ל: ואיך שיהיה, נראה לענ"ד דאין לחוש לדברים אלו, לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד בשבת כלל. ומה שכתב הרב מגן אברהם להחמיר מטעם דיכול ללמוד דברים המותרים בט' באב, אומר אני שאין זה מספיק, לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ. ועינינו הרואות דכמה תלמידי חכמים מתרשלים בלימוד המותר ביום ט' באב משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין, וגם אני בעו"ה כאחד מהם, ולכן איני חושש לסברא זו. ודעתי נוטה להתיר אפילו בחול (בערב ט' באב שחל בימי החול) עד סמוך לבין השמשות.

ואי לאו דמיסתפינא מחברותא, הוה אמינא דאפילו ביום ט' באב עצמו היה לנו להתיר, דבעו"ה נתקלקלו הדורות וביום ט' באב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין. ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה, ופשיטא ד[באופן זה] טפי הוה עדיף להו ללמוד.

וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי (מועד קטן ז' ג') א"ר אבא בר ממל, אילו היה מי שיתמנה עמי, הייתי מתיר מלאכה בחול המועד, כלום אסרו אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים ושמחים ועוסקים בתורה, וכדון אינון אכלין ושתין ופוחזין, ע"כ. ואף אנו נאמר, כלום אסרו [הלימוד] אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות ומתוך כך זוכרין ודואגים על חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבילות, ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול. אלא דמאחר שאסור ברור הוא בש"ס ופוסקים [ללמוד בט' באב], פשיטא דאין לנו כח להקל, ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול, כדלקמן סי' תקנ"ד סעיף כ"א, וה' יכפר בעד השוגגים. אמנם בערב ט' באב יש להקל, כיון שלא הוזכר בש"ס ופוסקים.

וכן אני נוהג אפילו בחול. וסמיכנא בהא על מהרש"ל ז"ל, עיין ט"ז.

ומ"מ מי שמרגיש בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים ולא ימעט מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו, ואחר כוונת הלב הן הן הדברים. עכ"ד הרב מאמר מרדכי.

קנה. ובערוך השלחן (א"ח מקי"ג ד') כתב: יש מתירין ללמוד בכל ערב ט' באב אחר חצות (ולא רק בערב ט' באב שחל להיות בשבת) [ט"ז בשם רש"ל]. ויש לסמוך על המקילים בשביל ביטול תורה. ויש מי שכתב, הרי יכול ללמוד בדברים המותרים [מג"א ס"ק ז'], ואין זו טענה, דאנו רואים בחוש דכיון דמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד. וכ"כ הגר"א ס"ק ט' דחומרא יתירה היא, ע"ש. ולכן מי שלומד בכל ערב ט' באב (ר"ל אף בערב ט' באב שלא חל בשבת) עד הלילה, לא הפסיד שכרו, כנלע"ד. עכ"ל.

מסקנת הערוך השלחן

קנו. והנה, במשנה ברורה (מקי"ג ס"ק ט') הזכיר דעות המקילים הנ"ל (המרש"ל, והגר"א, והמאמר מרדכי, והחיי אדם ז"ל), וסיים: ועל כן נראה דמי שרוצה להקל בזה, אין מוחין בידו. עכ"ל.³²

מסקנת המשנה ברורה

³² תמהתי קצת על לשונו, דאחר שהביא דעת כמה מגדולי הפוסקים ז"ל, יצא למעשה "דמי שרוצה לקהל בזה אין מוחין בידו", הלא לכאורה שפיר יש מקום לסמוך עליהם להקל בדבר זה, ולמה רק פטר את הרואים מחיוב מחאה. ועוד, שבביאור הלכה (שם ד"ה ולקן) טרח להעתיק כל דברי המאמר מרדכי הנ"ל שהארין להתיר, ומשמע מזה דקרב דעתו להתיר שאר לימודים בערב ט' באב אחר חצות, (ולא רק לפטור את הרואים מחיוב מחאה, כנ"ל).

סעודה ראשונה - סעודה המפסקת

סעודה ראשונה לפני התענית

קנז. מנהג בכל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת. ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית [דוגמת ערב יום כיפור (סידור העיץ - שער ו' אשנז ג' אות א)], הואיל ופוסקים [לאכול] מבעוד יום כמו ביום כיפורים; ויש קצת ראייה לזה ממדרש איכה רבתי. (רמ"א א"ח מקנ"ז ט').

בדי שלא יזיק התענית

ועוד, הוא קנז. וכ"כ בסידור העיבי"ץ (שער ו' אשנז ג' אות א') כנ"ל, ושהוא זכר ליום טוב שהיה בזמן בית שני, כי על כן אז היו אוכלין ושותין ומשתכרין בתשעה באב עצמו (עי' איכה רנא - בזמן בית ב' פתימתא י"ז), לפי שבזמן שלום כל הארבע תעניות הם יום טוב.

ויש בזה ג"כ בטחון ואמונה בנחמה וצפוי לישועה, שאנו מקווים שיהפוך אותו הקב"ה לישון ולשמחה במהרה בימינו, על כן אין לבטלו (כ"כ המג"ב - א"ח מקנ"ז ס"ק י"ב).

ויש בזה ג"כ בטחון בנאולה

מ"מ יזהרו שלא יאכלו וישבעו יותר מדאי ולא ישתכרו, שלא יבואו לידי קלות ראש ביום [זה] שיש לנו להתאונן ולא לשמוח כל עיקר, לכן צדיק אוכל בו לשובע נפשו בלבד, בדאגה ובתוגה וברוח נמוגה. עכ"ל היעב"ץ ז"ל.

ומי"ט לא יאכלו יותר מדאי

האם יש חיוב לאכול סעודה המפסקת

קנז. כתב בעל החות יאיר ז"ל (מקור חיים - א"ח מקנ"ז א'): סעודה המפסקת, אי בעי לא אכיל לה כלל. ומכל מקום, מנהגן של ישראל תורה [לאכול אותה]. עכ"ל.

אין חיוב, אכל יש מנהג

ואפשר י"ל דכיון שאחד מעיקרי טעמיו של הרב מאמר מרדכי להתיר הלימוד בערב ט' באב, הוא שקשה להם לתלמידי חכמים לעסוק בלימוד המותר ביום ט' באב משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין [עכ"ד], דהיינו שתמיד הם מתעמקים בשמעתתא וקשה להם להפסיק מזה ולעסוק בשאר ענינים, ובפרט בעניני מקרא ואגדתא, ואין זה נוגע להחמון עם, ואדרבא כשמתקרבים לתשעה באב מבקשים לעיין בעניני דיומא - הן בהלכה הן באגדה, ולית להון קושי בזה, לכן הסיק למעשה במשנה ברורה בלישנא דמשממע מיניה שיש ליהזר לשמור המנהג - ללמוד בערב ט' באב רק אותן לימודים שמתירים בט' באב, שבאמת להמון עם כן ראוי לנהוג - לפרוש משאר לימודים ולעסוק בענינים השייכים לט' באב וכו', כמנהג ישראל. ומ"מ הביא דעות אחרים ז"ל וגם האריך בביאור הלכה בדבריהם, שמתוך כך יבינו אותם התלמידי חכמים שעסוקים בעומק הסוגיות וקשה להם ליפרד מהם ולעסוק בעניני דיומא כנ"ל, דשפיר יש להם על מה לסמוך להמשיך בלימודם עד הערב.

וה"ה שאר אנשים, אפילו אנשים פשוטים, אם יודעים בעצמם שלא ילמדו כ"כ בדברים המותרים, בט' באב בודאי יש להם על מה לסמוך למשוך ללמוד במה שלבם חפץ (וגם יש לסמוך על הערוך השלחן הנ"ל).

ואם האדם יודע בעצמו שלא יבטל מלימוד התורה אם יפסיק מלימודו הרגיל וילמוד רק דברים המותרים ללמוד בט' באב, אלא שלא יהיה איכות לימוד זה כאיכות לימודו הרגיל, נראה פשוט שלפי המשנה ברורה יעסוק רק בענינים המותרים ללמוד בט' באב. וקרוב לומר שגם הרב מאמר מרדכי יסכים לזה. (כנ"ענ"ד).

לח

יש מצוה באכילה זו

קס. ובשו"ת הלכות קטנות³³ (סימן קל"ה, הוצא צנזר היטב - א"ח מקנ"ז ס"ק י"ג, וצחק החיים א"ח מקנ"ז ס"ק ל"ו) נשאל אם יש מצוה לאכול סעודה המפסקת ערב ט' באב, והשיב דיש מצוה בסעודה זו, וז"ל: הביא הבית יוסף (א"ח מקנ"ז) ירושלמי (תענית ד' ו') רב מן דהוה אכיל כל צרכיה הוה צבע פיסתיה אקיטמא, כלומר היה מטבל פת באפר ואומר "זו סעודת ט' באב", לקיים מ"ש (איכה ג' ט"ז) "ויגרס בחצץ שיניו". וכתבו הרמב"ן וה"מ וכו'. משמע דאיכא קצת מצוה להקדים סעודה מרה של אבילות, ובין תנור וכירים דרך הבראה שעושים לאבל. ועוד, ד[תשעה באב] איקרי "מועד", ויהפכנו הקב"ה ליום טוב, וכשם שנותנין אפר מקלה על הראש זכר לאבל ובמקומה לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר (תענית טז.), כך כיון שאי אפשר לאכול בט' באב, יש לאכול בכניסתו מאכל אכלים - מה שהיה ראוי לעשות בט' באב עצמו אם לא היה מפני התענית, ותחתיה תעמוד סעודה של לויתן העתידה בזמן גאולתינו במהרה בימינו.

ויש להביא סמך מדאמרינן (נדרים ט): כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, שההכנה הנעשית לדבר גדול, תחשב גם היא לצדקה, לפיכך ליום אדיר ונורא כיוה"כ צריך לקבלו בשמחה רבה - מה שהיה ראוי שתעשה בעצם היום, כי יום כיפורים הוא ואין לנו שמחה גדולה כמו היותנו נקיים בפני ה' וכו'. וכן גבי תשעה באב, שהוא יום ענות אדם נפשו ולהתאבל על חורבן בית מקדשנו, ואי אפשר להתקיים בלא שיאכל האדם, ואם לא היו גוזרין תענית בט' באב היה ראוי לאכול תמורוין, וכיון שצריך להתענות בו ואין היכולת לקבלו בלא אכילה, ראוי הוא שיעשנה כמו שהיה ראוי לעשות בתשעה באב עצמו, והוה ליה כאילו התאבל ח' וט'. עכ"ל.

הוי"ל כאילו התאבל ח' וט'

יושבים על גבי הקרקע

קסא. נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת. (ש"ח ערוך א"ח מקנ"ז ז'). ולא מטעם אבילות, דאין אבילות נוהג עד הלילה, וסעודה זו הוה כמו אנניות קודם קבורת המת שעדיין אין אבילות. אלא יושבים על גבי קרקע כדי שתהא הסעודה שפלה, כאונן דאינו מיסב ואוכל; ובמקום שמנהגן לאכול בהסיבה היה ההיכר אם היו אוכלין עתה שלא בהסיבה, ולדידן שכל השנה אוכלין שלא בהסיבה אין ניכר השפלות אלא כשיושבים על גבי הקרקע. (מגן אברהם שס ס"ק ז'-ח, ופ"ז ס"ק א', ומשנה ברורה ס"ק י"ז, והמקור נתרומת הדשן מ"ב ס' קנ"ב).

השנים

קסב. אין צריך לחלוץ מנעליו, [דאין אבילות נוהג עד הלילה, ומטעם זה מותר לישב לחלוץ מנעליו אחר הסעודה על הספסל (מגן אברהם ס"ק ח, הוצא צנזר ס"ק י"ח)]. (רמ"א שס).

קסג. על פי הקבלה [לא ישב על קרקע ממש, כי דבר זה קשה הוא על פי הסוד (כן אש ח' ה' שנה א' דברים כ)], [אלא] צריך להפסיק בבגד בינו לקרקע, כי אין לישב בקרקע אפילו עם בגדיו, אלא על בגד שאינו מיוחד למלבושי. (מוה"ר שמואל שער אריה - הובא בברכי יוסף א"ח מקנ"ז ח', ונשערי משונה שס ס"ק ח', וכן אש ח' - ה' שנה א' דברים כ').

ע"פ הקבלה לא ישב על קרקע ממש

³³למוה"ר יעקב חאגיז ז"ל [הובא לבית הדפוס ע"י בנו אחר פטירתו, בשנת תס"ח], מגזע אנשי היחס והמעלה מגרוש ספרד. היה בליורנו, ועלה לעיה"ק ירושלים ת"י, והרביץ תורה בבית מדרשו שקבע בתוככי ירושלים ת"י. וחיבר עץ החיים - פירוש המשניות ותחלת חכמה כללים. וחיבר שו"ת הלכות קטנות, וספר פתיל תכלת - פי' אזהרות, וספר קרבן מנחה, ואלו נדפסו, מלבד חיבורו על שו"ע ושאר חבורים שנאבדו. והיתה מנוחתו בקושטדינא שנת תל"ד. ובנו הרב מוה"ר משה בעל לקט הקמח וכו'. (שם הגדולים - גדולים י' רי"ט).

למ

קסד. ובשערי תשובה (מקנ"צ ס"ק ט') הביא את זה, וכתב: ומדברי מהרי"ל שהביא המגן אברהם בסימן תקנ"ט שכתב שהיה לו סרבל גרוע שלא להפסיד בגדיו, מבואר דלא חש להא.

משמע לא שמהרי"ל חש לה - וטוב לחוש

מ"מ נראה כיון שמותר לישב על השק, יש לעשות כן - לחוש לדברי קבלה שכתב מהר"ש. עכ"ל.

קסד. ובספר כף החיים (או"מ מקנ"צ ס"ק ל"ט) כתב ליישב מש"כ מהר"ש ז"ל עם מש"כ על המהרי"ל ז"ל, וז"ל: אפשר לומר דלא פליגי, דמה שכתב מהר"ש דאין לישב על הקרקע, היינו קרקע עולם שאינה מרוצפת באבנים, ומשום רוח רעה, אבל אם היתה הקרקע מרוצפת באבנים ליכא חששא, משום דאין רוח רע שורה אלא על גבי קרקע, וכמ"ש לעיל סי' קפ"א אות י"ג בענין מים אחרונים, יעו"ש. וכ"מ מדכתיב גבי משה (שמות י"ז י"ג) "ויקחו אבן וכו'". ומהרי"ל, כשישב על הקרקע היתה מרוצפת באבנים, כמ"ש בדרשות מהרי"ל הלכות ט' באב בסדר התפילה, וז"ל, מהרי"ל ישב להדיא על הרצפה, ולא על גבי המעלה דלפני התיבה, עכ"ל והובאו דבריו בבאר היטב שם. ומה שכתב "לא על גבי המעלה וכו'", ר"ל כדי לעשות שינוי מקום משאר הימים.

יישוב דברי מהרי"ש עם המהרי"ל

ומ"מ היכא דאפשר, יש להחמיר שלא לישב על גבי קרקע אפילו אם הוא מרוצף, אם לא ע"י הפסק בגד או שק וכדומה. עכ"ל.

אין יושבים יחד עם אחרים לאכול

קסו. יש ליהדר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון. אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. (שלחן ערוך או"מ מקנ"צ ט').

קסז. בספר טור ברכת (או"מ ס"ק ט') ביאר הטעם ע"פ מה שאמרו חז"ל (מגילה לא.) אין מפסיקין בקללות, אלא אחד קורא את כולם, כי אמר ה' "בני הם מתקללים, ואני מתברך?!" ולכן נמי מטעם זה אין ראוי להביא האדם לחיוב לומר ברכת זימון, מאחר כי אין חפץ לה' להתברך בזמן שישראל בצרה, שהרי נאמר (תהלים ל"א ט') "עמו אנכי בצרה".

טעם א'

ובספר בן איש חי (הלכות שנה א' - פרשת דברים כ') כתב: הטעם נראה לי, כי זימון מורה על קביעות, ואנחנו אין רוצין שיהיה קבע לסעודה זו שהיא בשביל האבילות, כי מקוים שיבוא הגואל ויבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן, ונעשה סעודה של שמחה וששון. עכ"ל.

טעם ב'

ועוד טעם שישב כל אחד לבדו, שיהיה להעיר לבינו למה שאמרו חז"ל מקדש ראשון מפני מה נחרב, מפני ביטול תורה כו'; מקדש שני נחרב בעון שנאת חנם. ולפי דחורבן שני חמיר לן טפי (עי' שו"ע מקמ"ע ז'), לכן אנו עושים זכר למעשינו הרעים לאכול כל אחד לבדו, מפני שכך אמרו חז"ל (יומא ט'): בפסוק (יחזקאל כ"א י"ז) "מגורי אל חרב היו את עמי וגו'" - אלו בני אדם שהיו אוכלים זה עם זה ודוקרים זה את זה בחרבות שבלשונם. ולכן כל אחד יושב לבדו, משתומם על מה שגרם לנו זה העון - שעל ידי השנאה ולשון הרע גרמנו פירוד למעלה. (טור ברכת - ט).

טעם ג'

מה אובלים

קסח. כתב בשלחן ערוך (או"מ מקנ"צ ט'): נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים לתוכם (שזה נחשב כתבשיל אחד, ומיירי כשאוכלן בבת אחת; ודוקא במקום שדרכו לבשל כך או ביצים

המנהג לאכול עדשים או ביצים

(עדשים ביחד עם ביצים) כל השנה, דאז נחשב תבשיל אחד (עי' שו"ע שם סעיף ג'). (משנה נרדף שם ס"ק י"ג), שהם מאכל אבלים. ע"כ.

וברמ"א (שם) כתב: ויש נוהגים לאכול ביצים קשים (בסידור העיב"ץ (שער ו' לשנ"ג ג' אות ד') כתב שהמנהג לאכול ביצים מבושלים קשים קרים), שהוא ג"כ מאכל אבלים. ע"כ. ובטור כתב "עדשים או ביצים", וכ"כ הלבוש, וכן המנהג אצלנו - שאוכלים ביצים לבד משום אבילות, וכמש"כ הרמ"א ז"ל. (משנה ברורה ס"ק י"ג).

והנה, דברינו כאן מצד המנהג, וע"ע בשלחן ערוך שם ובנושאי כליו, מה מותר ואסור לאכול מצד הדין.

קסט. מי שאפשר לו, לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח, וקיתון של מים. (שלחן ערוך או"מ מקנ"צ ו'). ויש מחמירים לטבל אחר אכילתן פת באפר ולאכלו, על שם (איכה ג' ט"ו) "ויגרס בחצץ וגו'". (רמ"א שם). ואומר "זהו סעודת תשעה באב". (משנה ברורה שם ס"ק ט"ו, מצית יוסף שם - וכן עשה רב כדאימא צירושלמי מענין ד' ו').

פת במלח, לטבל הפת באפר, לאמר "זהו סעודת ת"כ"

עוד הנהגות הסעודה

קע. ישב בדאבת נפש. (מגן אברהם מקנ"צ ס"ק י"ד).

ישב בדאבת נפש

קעא. בספר יוסף אומץ (סימן תשע"ה, הוצא נמקור חיים [לנצל המום יאיר ז"ל] - או"מ מקנ"צ י"א) כתב: מנהגי לומר לבני ביתי בסוף סעודה המפסקת בשברון לב "בעוונותינו, עתה כך וכך שנים לחורבן בית מקדשנו". (בשנת ג' אלפים תתכ"ח (3828) נחרב בית שני (סדר הדורות), וא"כ זה עתה [בשנת ה'תשע"ו] 1948 שנים שחרב בית מקדשנו). עכ"ל.

זיכור מנין שנות החורבן

תשעה באב: כללי

קעב. מודעת זאת מגמרא הקדושה ומזוהר הקדוש שעבודת התענית היא עבודה גדולה וחשובה מאד לפני הבורא יתברך, כי בהתמעט חלבו ודמו ע"י התענית [הוה] כאילו את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה ריח ניחוח לה' ית"ש.

צריך לדעת על מה מתענים ומצטערין

אך אליה וקוץ בה, שאם אדם מתענה ומסגף את עצמו כמצות אנשים מלומדה, ואינו שם על לבו לדעת מה זה ועל מה זה התענית והצער, הכזה יהיה צום יבחרהו הבורא ית"ש כהקטרת חלבים ואמורים על גבי המזבח וכו', רק הוא מקבל שכר על הפרישה שאינו פורש את עצמו מן הציבור ומקיים גזירת ותקנות קדמונים. (יפוד ישורש העבודה - שער ט' פרק י"א).

קעג. יום תשעה באב, צריך להתאבל בו הרבה מאד - כמו שמתו מוטל לפניו. ולא ישחק ולא ירבה דברים, ואין צריך לומר בקלות ראש ושיחה בטלה. והוא יום מר ונאנח. וארעו לאבותנו בו חמשה דברים קשים:

צריך להתאבל בו הרבה מאד

אבלי ציון

תשעה באב: כללי

הראשון, נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וזה היה בענין המרגלים, שנאמר (נמדנר י"ד 16) "ויבכו העם בלילה ההוא", והוא היה ליל תשעה באב כדמוכח מענין הפסוקים, ושם נאמר (נמדנר י"ח כ"ג) חי אני נאם ה' אם יראו האנשים וגו'. ואותה אבותינו שלא הלילה נקבעה בכיה לדורות (תענית כט.). ומכאן אני אומר שישתדל האדם להוריד דמעות בלילה יותר מביום.

השני, שנחרב הבית בחורבן בית ראשון, ואע"ג דכתיב במלכים (מלס ז' כ"ה ח'-ט') "ובחודש החמישי בשבעה לחודש כו' בא נבוזראדן וישרוף וגו'", צריך לומר שהוא בא בשבעה ושרף בתשעה, ואף כי נאמר שהתחיל בשבעה, סוף עיקר הפעולה הרעה וחורבן היה בתשעה. עוד אפשר לומר, אע"פ שנעשה בו מקצת הפעולה, מ"מ חשבנין ליה כיון שהוא יום מועד לרעה מזמנים אחרים כאילו נעשה כל הענין בו ביום דמי, והוא הוא הגורם. וראיה לזה, שבבית שני נכנסו בו גוים בתשיעי לעת ערב, והתחילו לשרוף ולא נשקף באותו יום כי אם מעט מזער, ורובו נשרף בעשירי, ואפילו הכי נקבעה הבכיה והתענית ביום תשיעי מפני שהוא יום המועד ויום הגורם כל הנזק, ור' יוחנן בגמרא (תענית כט.) דאמר אילו הייתי שם הייתי קובעו בעשרה, היינו משום צער החורבן והשריפה שהיה בו, אבל הקובעים לא חששו לזה, אבל חששו ליום המר והנמהר וקבעו אותו לבכיה.

השלישי, כבר אמרנו, שחורבן בית שני נחרב בזה היום ג"כ, וכמו שאנו חוששין לחורבן בזה ובזה ובוכין ומתאבלין על כך, ג"כ צריך לחוש לכל נפשות ישראל שנפלו בחרב וכמה חסידים ואנשי מעשה ודם נקי שנשפך הרבה מאד בין בחורבן בית ראשון ובין בחורבן השני, שאין חקר לדם שנשפך, בין מחמת הזרים, בין מישראל עצמן שנהרגו אלו עם אלו. וצריך האדם להתאבל על זה מאד, ולהתחנן לפניו יתברך ילבש בגדי נקם וינקום נקמת תורתו ונקמת עמו ישראל מיד קמינו ורודפינו שרדפו אחרינו בכל דור ודור. ואותו מזמור לאסף באו גוים וכו' (תהלים ע"ט) שאומרים אותו יום י"ז יש בו ענין לזה, וראוי לכוין בו לאומרו על החורבן בכל זמן שרוצה לזכור אותו ולהתאבל עליו.³⁵

הרביעי, נלכדה ביתר, שהיתה עיר גדולה לאלהים של חכמים ושל סופרים, ונהרגו בה הרבה מאד מישראל. ומרוב ההרוגים לא ניתנו לקבורה עד שעשו מהם גדר לכרם גדולה, והמקום ב"ה ברחמיו חס עליהם שלא הסריחו כל אותם הימים, עד שגבר יד ישראל וניתנו לקבורה וקברום. ועל נס זה תקנו בברכת המזון ברכת הטוב והמטיב, שעשה הטבה כפולה עמהם - שלא הסריחו כל אותו זמן, ועוד שזכו כולם לקבורה. וחורבנה היה אחר חורבן ירושלים בזמן בית שני ע"י מלכי יון הרשעה, ימחו מספר חיים, ובהלכת ביתר נחשך מאור שמשנו וערבה כל שמחתינו. נגזרנו לנו, ונפל הגורל על היום המר הזה.

המשה דברים שארעו בפ"ב: א', נגזר על אבותינו שלא יכנסו לא"י

ב', חורבן בית ראשון

ג', חורבן בית שני

צריך להתאבל גם על דם ישראל שנשפך כמים בחורבן א' ובי

ד', נלכדה ביתר

³⁵תהלים פרק ע"ט: מזמור לאסף אלהים באו גוים נגחלתהך ממאז את היתל קרשך שמו את וירושלם לעינים. נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לתיתו ארץ. שפכו דמים בפנים סביבות וירושלם ואין קובר. היינו הרפה לשכנינו לעג וקלם לסביבותינו. עד מה ה' תאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך. שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו. כי אבל את יעקב ואת ניהו השמו. אל תוקר לנו ענות ראשונים מחר נקדמונו רחמך כי בלוננו מאד. עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאותינו למען שמך. למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך. תבוא לפעך אנקת אסיר נגדל ורועך הותר בני תמותה. והשב לשכנינו שבועתם אל חיקם תרפתם אשר תרפך ה'. ונאנחנו עמך ונאן מרעיתך נודה לך לעולם לדר ודר נספר תהלתך.

מב

תשעה באב: כללי

אבלי ציון

החמישי, נחרשה העיר - היא ירושלים, ע"י מלך אחד רשע ממלכי ארם, טורנוסרופוס הרשע, שחיק טמאי, וחרש את ההיכל כולו ואת כל סביביו מקנאה ותחרות על אותו מקום מקודש, והיה יום תשעה באב.

וכל אלו החמשה דברים קשים וכבדים עד מאד, כל אחד מהם לבדו, ואין צריך לומר כולם כאחד. ואם כן צריך כל אדם לפנות לבו ודעתו ביום זה מכל שאר הדברים כולם, וליתן מחשבתו ושכלו לחשוב בכל אלו הדברים, וכיוצא באלו שארעו לאבותינו, ולמרר עצמו וגופו עליהם, ולהתאבל ולהתאונן ככל הבא מידו. וכל המרבה הרי זה משובח, ונקרא בין מלאכי מרום מאבלי ירושלים, ויזכה לראות בשמחתה ובנחמתה, כדכתיב (ישעיה ס"ו י') "שישו אתה משובש כל המתאבלים עליה" (תענית ל.). (**סדר היום** - סדר ט"ז נ"א).

קעד. ובסידור **יעב"ץ** (שער ו' - שער הדלג - דלג ז' חנוך א' - חוט ו') כתב: אנו יושבים פה בחושך הגלות כשה תועה, כרחל לפני גוזזיה נאלמה באשמונים כמתים בלי תנועה, ולא נקבעה הצאן הצולעה, ובית מקדש אל חרב, והעבודה מנועה, ורוח הקודש ונבואה עוד לא חזרו, ושכינת אל עמנו נדה ונעה, ורשמו הגדול מחולל בגוים מפשעינו הרבים והעצומים, בגוים אין תורה ואין הלכה ברורה ולא סדורה שמועה ולא אגדה מובנת כל צרכה, ולא נגלה סוד לישרים, ולא עמד כהן לאורים ותומים, ולא הוקם על הגבר דוד מלך ישראל חי וקים להיות לרועה דעת וכו', מאז שבכו בכיה של חנם בזה הלילה, ומקרא מפורש הוא שבעון המרגלים נגזר ג"כ גלות ישראל, כמו שאמרו שם במקומו (תענית כט.). וכן לעת ערב הציתו האויבים האש בהיכל ה'. וזו אחד מחמשה דברים שאירעו בתשעה באב. השני, נגזר על אבותינו של יכנסו לארץ. בו חרב הבית בראשונה, ובשניה, ונלכדה ביתר עיר גדולה לאלהים. בה נגדע כל קרן ישראל בבית שני (נ"ב שנה אחר חורבן הבית). ובו נחרשה העיר ירושלים ע"י טורנוסרופוס הרשע בימי אדרינוס.

בתשעה באב יצאו ישראל מארץ שפניא בגרוש הכלל האחרון, כמו שכתב אברבנאל (בהקדמת ספרו), והיה שקול כגלות הארץ, לפי שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים, וגדולים בחכמה ובעושר, וע"ש מהפלגת קנינם ורכושם הרב כמדומה לא היו מבקשים ארץ ישראל תמורתה, גם כבוד וגדולה היה להם, כמה פעמים עם המלך במלאכתו ישבו [היהודים] שם לכסא שרים ושופטים ויועצי הנהגת המלכות, גדלו והעשירו, על כן בעטו ברוב הטובה ולתועבות העמים עצמם הפקירו ויתערבו בהם והיה להם למוקש ולאחרית רעה ר"ל. לכן ראוי לנו למרר בכבי ביחוד בלילה זה. עכ"ד.

קעה. בספר **זכר דוד** (מאמר ג' פרק נ"א - דף קמ. דפוס') כתב: אהה ליום מר יום שואה ומשואה, יום ענן וערפל - יום תשעה באב, עת וזמן המוכן לפורענות, עד כי לעוררנו מתרדמתינו רצה האל יתברך שבו אירעו גם בדורות אחר החורבן גרושים ושמדות כדי שלא נשכח מלבנו צרות הראשונות - ועליהם ועל האחרונות ישמעו העם ויתאבלו. ולדעת מהר"א ז"ל לזה רמז ירמיה במ"ש (ירמיה ז' כ"ד) "כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה".

הלא תראה שבאותו החודש נגזרה גזירה על דור המדבר ששם ימותו, וליל ט' באב היה, בו ביום נחרב בית ראשון, בו ביום נחרב בית שני, בו ביום נחרבה אלכסנדריאה קהל גדול מהיהודים שהיה שמה, בו ביום נעשה גירוש אל קצה הארץ הנקרא אינגלטירה, ובו ביום נעשה גירוש צרפת בשנת כל"ה גרש יגרש אתכם מזה. וכמה עוד מהשמדות והגרושים היו בחודש ההוא לישראל, ומה אוסיף עוד לדבר.

ה', נחרשה ירושלים

אחר החורבן אירעו צרות כפי באב כדי שלא נשכח מלבנו צרות הראשונות

מג

והנה, כשגזר מלך ספרד גרוש על כל היהודים אשר בכל מדינות מלכותו, שיצאו כמשלש חדשים, והיה יום היציאה ט' באב, והוא לא ידע מזה הזמן דבר - כאילו מן השמים הדריכוהו להגבלת הזמן הזה לקיים דבר הנביא שאמר (יחזקאל כ' כד) "בחדשה ימצאונה". ובספר הושע (ה' ז) על פסוק "בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם", פירש הרב הנזכר שכל הגזירות היו בחודש אב, וביום תשעה באב, כאמור. עכ"ד, וע"ש עוד.

קעו. ובמקום אחר בספר זכר דוד (מאמר ג' פרק נ' - דף קנז. דפוס) כתב: בתשעה באב הקליפה חוזרת בתוקפה כימים הראשונים שהשחיתה היכלי קודש וגרמה רעות רבות לישראל. עכ"ד.

בטיב
הקליפה
חוזרת
בתוקפה

תשעה באב נקרא "מועד"

קעו. הטעם שאין אומרים ביום תשעה באב וידי וחושבים אותו כיום מועד, הוא כי באמת בזה היום אשר חרב בו בית המקדש, בו ניצולו ישראל מן הכליה, יען כי שפך חמתו על עצים ואבנים, כמו שאמרו רז"ל (א"כ רנ"ה ד' י"ד, הו"א גרש"י קדושין לא: ד"ה אסמיעא) על פסוק (מלכים ב' כ"ג) "מזמור לאסף באו גוים בנחלתך", ופריך "קינה לאסף" מבעי ליה, אלא "מזמור" על ששפך חמתו על עצים ואבנים. ולזה אמר (א"כ ז') "זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד אויב חומת ארמנותיה קול נתנו בבית ה' כיום מועד", "זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה" - ששפך חמתו על עצים ואבנים, ולכן אותו היום אשר בו "קול נתנו בבית ה'", שנכנסו שם האויבים ועשו כרצונם, הנה הוא נחשב "כיום מועד". (נחמיה ציון [להלן] כן א"ש מי ז' על א"כ ז' ו').

מפני
שניצולו בו
עייז שכינה
הקביה
חמתו
בעצם
ואבנים

קעו. ובדרשות חתם סופר (פ"ג דף פ"ד ד"ה ולסיים, וע"ש עוד) כתב: אמרו חז"ל (תענית ז'): כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה, ולא אמר בלשון עתיד "יזכה ויראה בנחמתה". והענין, דהנה חכמים הגידו שתשעה באב אקרי "מועד" ואין אומרים בו תחנון, והלא יפלא למה יקרא "מועד" וקרוב ה' לא הקריב במועד. אבל הענין, כי נתבונן איך היתה כזאת שזה קרוב לאלפיים שנה שכחנו כל טוב בעו"ה ועדיין לא נשכח ועדיין עפעפינו יזלו מים, מה שלא אירע כן לכל אומה ולשון אשר נאבדו מתוך הקהל שכחו זכר טובתם ולא בכו בכך רב כמונו בני ישראל. אבל הענין כי זהו נחמה גדולה, שאין מקבלין תנחומין על החי, משא"כ מת - גזירה הוא שישתכח מן הלב (נחמיה רנ"ה פ"ד כ"ה). לכן כל האומות, שאין להם תקוה לחזור למה שנאבד מהם, לכן נשכח זכרם מפיהם. אבל אנו בני ישראל, שמקוויים ומצפים ליום שעתיד הקב"ה לירד למטה וחומת אש סביבו וחסידיו יחיו ויראו וישבעו מטובו, על כן אין מקבלין תנחומין על החי. נמצא שזה האבל לנו לנחמה גדולה. על כן תשעה באב הוא מועד גדול, כי בו נדע ונשכיל שעתידים אנו לחזור לקדמותנו כימי נעורינו. והן הנה דברי חז"ל בדקדוק "כל המתאבל" הרי הוא "זוכה" מיד "ורואה בנחמתה", כי זה הוא תנחומין במה שמתאבל, כנ"ל. עכ"ד, וע"ש עוד. וע"ע לעיל סעיף ל"ט.

מפני שעיני
האבילות
נודע
שעתידים אנו
לינאל

קעו. ובספר פדר היום (מ"ט ט' נא) כתב: בשעת מנחה (בט' באב) נוהגין לקום מעל הארץ לשבת על גבי ספסלים במקום גבוה. והוא להראות נחמה באבלנו בו ביום. ועל זה אומרים פסוקי נחמה ומתעטפין בציצית ומניחין תפילין שנקראים "פאר", מה שאין עושין כן בבקר משום אבלות, וכן אין נופלין על פניהם כל היום כולו - להראות אותו כיום מועד שמובטחים אנו שיהפך אבלנו לששון ולשמחה, כדכתיב (ישעיה ס"א ג')

להראות
שאנו
מובטחים
שיהפך מי
באב ליו"ט

"לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר וגו'". אבל שאר הענייין אין מבטלין אותם כל היום כלל. עכ"ל.

וזה לשון המדרש (ילקוט א"כ פ' פמ"ג): "השיבנו ה' אליך ונשובה" (א"כ פ' כ"ה), עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לששון ולשמחה ולמועדים טובים ולבנות הוא בעצמו את ירושלים ולקבץ גליות, שנאמר (מלכים ב' כ"ג) "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס". עכ"ל.

קפ. ובספר של"ה (פרשת ואל - מו"ק פ"ג), כתב, לעתיד יהיה יתרון אור מהחושך, כלומר מסיבת החושך והצרות בחורבן ובגליות, יהיה הזדככות וצירוף להתם טטאת, וזה גורם ליתרון אור שיהיה, כמו שהארכתי בדרוש הזה בכמה מקומות. וט' באב נקרא "מועד" כי גורם מועד גדול לעתיד. וזהו ענין שהראה הקב"ה עתה (בחלום, שראה סולם מוצב ארצה וכו'), בשעת חדוה, ליעקב אבינו ענין הגליות (נחמיה רנ"ה פ"ד), כי באחרית הימים יבאו לטובה לששון ולשמחה. עכ"ל, וכע"ז העתקנו לעיל סעיף ל"ב ביתר אריכות, ע"ש.

שעיני
האבילות
גורמים
שיהיה ט"ב
מועד לעתיד

תשעה באב: הנהגות כלליות

אופן האבילות בתשעה באב

קפא. בליל פסח מצוה לשמוח כאילו אותנו הוציא משם. לעומת זה תהיה אבילות יציאתנו מירושלים כאילו אותנו הוציא משם וכאילו עינינו רואות הריגות חסידיו ופזור בנינו וגלות שכינת תפארתנו והריסת יסודות מקדשינו ושריפת היכלנו ואנו יוצאים בגולה (עי' לעיל סעיף כ'), הלא במר נבכה ובכי רב נעורר זעקת שבר ונאקת חלל. גם כי ניתן אל לבבינו כי לא עוונות אבותינו לבדם עשתה זאת, כי גם אנחנו חטאנו עם אבותינו - והחריבו הם נוה, ואנחנו הארכנו קצו, כנ"ל כמחויב ומצווה עלינו והתורדו את עונם ואת עון אבותם. (דרשות חתם סופר פ"ג ט"ז ע"ד).

נדמה כאילו
אנחנו יצאנו
בגולה וכו'

קפב. וראה לעיל סעיף א' ואילך דברים רבים בענין האבילות על חורבן הבית.

בט' באב מקוננים על כל הצרות שהיו לנו ר"ל, ולא רק על חורבן הבית

קפג. כתב רבינו החתם סופר ז"ל (דרשות - פ"ג דף ע"א ד"ה המקוץ): אמרנו הלצה בפרשת השבוע (דברים ז') "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים", אולי נתכוון הקרא למ"ש המקוץ רבנא קלונימוס הזקן בהריגת הקהילות בגזירות תנ"י, שכתב (בקינה הממחלת "מי ימן ראשי מים") ששקולה מיתתם יותר מחורבן האולם והבירה, אך אין להוסיף מועד שבר ותבערה, ואין להקדים, כי אם להתאחרה, על כן לויתי היום אחבירה. והכונה על דרך (מגילה ה.) אקדומי פרועניות לא מקדימינן. והנה, ט' באב נקרא "אחרית הימים" באשר הוא אחרית ימי הצער של כל השנה, ע"ד (עמוס ח' י') "ואחריתא כיום מר", ואח"כ מתחילין ימי הנחמה. ועוד, שהוא אחרית של השנה באשר מכאן ואילך נקרא לפני שנה הבאה, כמו יום ד' בשבוע שנקרא לפני השבת (עי' גיטין ע"ג), הכא נמי מ"י אב עד י' תשרי, שהוא יום הכפורים, נקרא לפני השנה הבאה, וט' אב הוא אחרית הימים משנה העברה. ועל כן קמזהר רחמנא על כל צרות שלא

יבואו על הציבור בכל השנה, יתעוררו עליהם ביום מהומת ט' באב, שאין להוסיף שבר ואין להקדים כי אם לאחרה, כמאמר רבנא קלונימוס. והיינו "בצר לך" כל השנה "ומצאו כל הדברים האלה באחרית הימים" שהוא ט' באב, אזי "מצאוהו" כל הדברים ביחד. עכ"ל.³⁶

✽ האסור והמותר ללמוד בט"ב – לימוד עניני חורבן בית המקדש וכו'

קפד. בתשעה באב אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, משום שנאמר (פסלס י"ט ט') "פקודי ה' ישרים משמחי לב". אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין, [וכן אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק, ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון, מותר (לגוש שס, הוצא גמ"צ ס"ק א'), וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב. (ש"חן ערוך אר"ם תקנ"ד א'–ב').

קפה. כתב האדרי"ת ז"ל (נספח נפש דוד): ביום האבל המר והנמהר בצום החמישי (ט' באב), יתכן במהרה בימינו לששון ולשמחה וכו', למדתי במשך הלילה והיום מדרש רבה איכה, ואגדות שבש"ס השייכות לחורבן בית המקדש, ה' יזכני לראותו בשכלולו במהרה בימינו. עכ"ד. וע"ע לעיל סעיף ק'.

✽ תשובה

קפו. מדת הקב"ה אינה כמדת בשר ודם, דמנהג המלכים לכתוב בספר דברי הימים שלהם כל הימים שהיה להם נצחון מאויביהם ותשועה, אבל הימים שנכשלה בהם ידם אין עושים להם שום רושם וזכרון, ואדרבא הזוכר אותם ממיתים אותו. אבל הקב"ה אינו כן, אלא כאשר עשה זכרון מיציאת מצרים שהיתה תשועה גדולה לישראל, כך צוה לירמיהו הנביא ע"ה שיעשה זכרון מאותו היום שנכשלה בו יד ישראל בעונותיו – כדי שיזכרו וישוכו אל ה' יתברך. וזהו שאמר שלמה המלך ע"ה (משל כ"א ט"ו) "שמחה לצדיק עשות משפט", שר"ל שהצדיק ישמח בה' שהוא עושה משפט ונותן יסורין, כי בזה הצדיק מפשפש במעשיו ועושה תשובה, לכן צוה לעשות זכר ליום הזה ולקבוע אותו לדורות – כדי שיזכרו ישראל ויעשו תשובה. (להם פתרים לה"ר יוסף טאטנאק ז"ל – הקדמה לפירושו על איכה).

קפו. ובאמת כבר מבואר כן ברמב"ם (הל' תעניות ה' א'–ב') שכתב: יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה – עד שגרים להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר (ויקרא כ"ו מ') "והתורו את עונם ואת עון אבותם וגו'". ואלו הן, יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם וכו', ועשירי בטבת וכו', ושבעה עשר בתמוז וכו', ותשעה באב וכו'. עכ"ל.

ובשו"ת חתם סופר (אר"ם סי' ר"ח) הביא דברים אלו מהרמב"ם ז"ל, וכתב: הנה גילה לנו מה שלא היינו מעלים על דעתנו, שהיינו חושבים שהתעניות הללו אינם

³⁶ וכעני"ז כתב בשו"ת חתם סופר (אר"ם סי' קנ"ט): דבר גדול דיבר רבינו קלונימוס בקינה המתחלת "מי יתן ראשי מים", אמר שם "וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה ואין להקדים זולת לאחרת תחת כן היום לויית אעירה", אמר הגאון ז"ל כי להיות שאין לקבוע ב' ימים מרים בשנה, ולעקור ט' באב ולקבוע ביום מיתת צדיקים האלו ג"כ אינו נכון משום אקדומי פורענות לא מקדמין, והוא ע"פ ש"ס מגילה ה' ע"א, יע"ש, על כן מזכיר מיתתם בט' באב. עכ"ל.

על דרך התשובה, אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע, כמו השמחה ביום שאירע טובה, וכן משמע קצת פ"ק דמגילה (ה) דקאמר ט' באב שחל בשבת מאחרין ולא מקדימין, מאי טעמא, אקדומי פורענותא לא מקדימין [ע"כ], ובוודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימין, מ"מ הודיענו הרמב"ם דלא כן הוא. ועל פיו נהגו לומר וידויים וסליחות באותן הימים, (חוץ מט' באב דאיקרי "מועד"), משום שנקבעו על התשובה.³⁷ עכ"ל.

קפה. ובספר ש"י"ה (מס' תענית – פרק תורה אור, הוצא צמח"ת השקל – אר"ם סי' תקנ"ט נקשר לדברי הרמב"ם ה"ל) כתב: בענין ציווי להתאבל על ירושלים וזכרון לחורבן תמיד, כמוזכר בדברי נביאים (עי' רא"ש נזכות פ"א ס"ג), ובדברי רבותינו ז"ל (תענית ג'): בכמה דינים, וכל המרבה זוכה (בישראל) [בישועה] לראות בנחמת ציון, לכאורה יש להפליא, הלא כל הנביאים וחכמי האמת, גם חכמי האומות, מאריכים בזה לקבל יסורין באהבה, ושהצער על העבר הוא פועל הבל, וא"כ למה בא פה הציווי להיפך. וגם נודע, כי העצבון הוא מונע גדול להשכלה, אשר על כן אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה (עי' שם ג').

אך לפי מה שהקדמנו יוצא מזה שלש תועלות: הא', בהתבוננו בהעדר הגדול ובחורבן העצום, ותרד פלאים מפני חטאינו, כי עוונותינו גרמו כל אלה, אז נבוש ונכלם וחסאתינו נגדינו תמיד, ונפשפש במעשינו.

הב', כי הגלויות הם תמורה וכפרה תחת עונש הגיהנם (נראה שר"י כ"ד ב'), ואולי מפני רוע מעללינו, כי בגוים אין תורה בעו"ה, אולי חייבים אנחנו הרבה והרבה, על כן אנו מזכירים צרת החורבן והכליון כדי שיצרף הקב"ה מחשבותינו למעשה, ר"ל שיקח לכפרה מרירות לבנו כאילו היתה בפועל, על דרך (הספד י"ד ג') "ונשלמה פרים שפתינו", ושבירת הלב במקום פעולה.

הג', כדי שיהיה צירוף וזיכוך, שהקליפה תסולק לגמרי, ואז לעתיד יתרון האור. עכ"ד.

✽ שאלת שלום

קפט. אין שאלת שלום לחבירו בתשעה באב. (ש"חן ערוך אר"ם תקנ"ד כ'). והוא הדין לומר לו "צפרא טבא" ("בוקר טוב", "א גוט מארגען") נמי אסור. וה"ה לשלוח דורון לחבירו בט' באב, אסור, [דהו בכלל שאלת שלום (מגן אברהם שם ס"ק כ"א)]. (משנה ברורה שם ס"ק מ"א).

קצ. הדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש. (ש"חן ערוך אר"ם תקנ"ד כ'). אבל שלא להשיבו כלל, אין נכון, כדי שלא יתבייש. (ערוך הש"חן אר"ם תקנ"ד ט'). ובמשנה ברורה (שם ס"ק מ"ג) כתב שעם הארץ, טוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלום, ולא יהיה לו איבה עבור זה עליו.

³⁷ ומ"מ לא הודיענו נושאי כליו מנ"ל הא. ולכאורה היינו משום (א"כ) [דא"כ] מנ"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיוצא בו בתורה; בשלמא לקבוע יום שמחה ביום טובה, כגון חנוכה ופורים, דאורייתא הוא מק"ו – משיעבוד לגאולה אומרים שירה בפסח, ממיתה לחיים לא כל שכן (מגילה יד.), וק"ו דאורייתא הוא, ואבאר עוד בסמוך אי"ה, אבל לקבוע אבל עולם על צער, לא מצינו כיוצא בו. אלא על כרחך על התשובה הוקבע, כדכתיב (ויקרא כ"ו מ') "והתורו את עונם", ותענית מסוגל לכפרה ותשובה, ובוודאי אבהון דכולהון – יום הכפורים. וצדקו דברי רמב"ם. (המשך דניי החתם סופר שם).

וכ"כ בסידור יעבי"ץ (שער ו' - שער הדלק - ארוזא ה' אות ו"ה) וז"ל: הדיוטות שאינן יודעין, ונותנין שלום, משיבין להם בשפה רפה ובכבוד ראש, כדי שיבינו מעצמן שיש איסור בדבר. ומ"מ לא אסרו להשיב כלל ולהודיעם הטעם, משום דרכי שלום, מאחר שכבר שאל זה לפי תומו אינו מהראוי לביישו. וגדולה מזו התירו אפילו בקריאת שמע להשיב במקום שאסור לשאול, נמי מהאי טעמא, כי כל דרכיה דרכי נועם ונתיבותיה שלום. עכ"ל.

לא יחשוב מחשבות של שמחה - יתרחק משחוק וקלות ראש

קצא. כתב בספר נוהג בצאן יוסף (סימן ז'): ביום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה שנוטל כבוד מבית חיינו והיה למרמס כחומר וטיט חצות, אין ראוי לאדם שיעלה שום מחשבה של שמחה ברעיונו, ולא יזכר ולא יפקד שום שחוק וקלות ראש, רק קינה מבע"י ליה. עכ"ל. (וע"ע לקמן בסעיף רכ"ז, ובסעיף רס"ד).

מיעוט כבוד והנאה ודיבור

קצב. ימעט אדם מכבודו והנאתו [ובדיבורו (פי' אדם - קל"ה י"ז)] בתשעה באב - בכל מה שאפשר. (רמ"א א"ח תקנ"ה ז'). וע"ע לקמן סעיף ר"ט-ר"י.

קצג. ובסידור העיב"ץ (שער ו' - שער הדלק - ארוזא ה' אות ז') כתב: כל האוכל ושותה בתשעה באב - שאינו מתאבל על ירושלים, אינו רואה בשמחתה (תענית ז'). לפיכך אפילו המותר לאכול בו (כגון חולה וילדת), אל יתענג ואל יראה עידונין בעצמו, אלא לקיום נפשו בלבד, ויזכה לשוב אתה ולראות בנחמתה. עכ"ד.

קבלת התענית - תפילת ערבית - הנהגות הלילה

קבלת התענית וכו'

קצד. כתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פק ז'): אחר סעודה המפסקת, קודם שילך לבית הכנסת, יקבל על עצמו התענית, ויחלוץ נעלו מעל רגלו, וענה ואמר בזה הלשון:

הריני מקבל עלי תענית של תשעה באב - באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, כפי שצונו חז"ל, והריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה שצונו יוצרי ובזרע ולשמע בדברי חכמים, ואני מקבל עלי חמשה ענבים אלו להתאבל ולקונן על חרבן בית המקדש, ועל גלות השכינה הקדושה, ועל גלות ישראל עם קדוש, ועל הריגת הצדיקים ועם קדוש בשעת התרפן. ויאמר נוסח זה בשברון לב מאד, ואח"כ ילך לבית הכנסת. עכ"ד.

חליבה לבית הכנסת

קצה. כתב בספר סדר היום (סדר תשעה באב): ילך לבית הכנסת, וישב במקום האבלים, או ישנה ממקומו למקום פחות ובוזי יותר מן הראשון, וישב דומם קורא בספר קינות או בדברים המעוררים יגון ואנחה מאיזה ספר שיהיה וכו', ויתחיל לבכות על חורבן

הבית ועל שריפת התורה וההיכל ועל מושע העיר ויפיה, איך היה לשמה ושממה וכו', ועל הריגת כמה חכמים וחסידים בתוכה וכמה תינוקות של בית רבן וכמה עוברות ומניקות עם יונקי שדים. וכל היודע לילל ליל, היודע לומר קינות יקונן, בין כתובות על ספר, בין מאליו כפי חכמתו אשר נתן אלהים בקרבו. עכ"ד.

ישיבה על הארץ

קצו. ליל תשעה באב ויומו, יושבים לארץ [דומיא דאבל שיושב על גבי קרקע כל שבעה (משנה נזירה טז ס"ק י'), עד חצות היום (ואחר חצות רשאי לישב על הכסא, דאין הישיבה על הארץ חמור כ"כ כמו החמשה עניים, ולכך לא בעי כל היום³⁸ (מ"ז טז ס"ק י', ועי' נט"ו טז ס"ק ד')). (שלחן ערוך א"ח תקנ"ט ג', ומ"ז ס"ק י"ז).

קצז. כתבו האחרונים דמותר להניח תחתיו שק או כר קטן. וגם יוכל לישב על ספסל נמוך למי שקשה לו לישב על הארץ (ובאופן זה גם למהרי"ל מותר (שער הציון טז אות ט')). (משנה ברורה תקנ"ט ס"ק ה').

ובשערי תשובה (טז ס"ק ג') הביא שע"פ הקבלה אין לישב להדיא על הארץ, רק יפסיק בבגד שאינו לבוש בו בינו להקרקע. אבל מבואר במהרי"ל שישב להדיא על גבי הקרקע. וראה לעיל סעיף קס"ה מה שהבאנו בזה.

ממעטין במאורות

קצח. אין מדליקין נרות בלילה, כי אם נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה. (שלחן ערוך א"ח תקנ"ט ג'). ולפי מנהגינו שכל הקהל אומרים איכה בלחש עם החזן וגם קינות, יש להדליק נר אחד בכל שכונה שע"י הדחק יוכלו לומר קינות לאורו (ידליקו עד כדי שיוכלו לראות, ולא יותר (ערוך השולחן טז סעיף ד')). (משנה ברורה טז ס"ק ט"ו, וכ"כ נסדר היום - סדר ט' נאכ).

קצט. בספר סדר היום (סדר ט' נאכ) כתב: כל מה שאפשר למעט בנרות, ימעטו, כי ריבוי הנרות משמח את הלב. עכ"ל.

ר. ובבית יוסף (א"ח ס"י תקנ"ט) הביא מהרא"ש בסוף תעניות (ס' ל"ז) שזה מנהג כשר ב', לפי שנים הוא (למעט במאורות), כדאמרינן באיכה רבתי (א' א' א') שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן "מלך בשר ודם, כשהוא אבל, מה עושה?" אמרו לו "מכבה את הפנסים שלו". אמר להם "אף אני אעשה כן", שנאמר (יזל' ז' י') "שמש וירח קדרו", (ע"כ). וכן כתבו הגהות מיימוניות (פ"ה ה"א אות א'), וכן כתב המרדכי במועד קטן (ס' מה"ה) בשם הר"ם (טז ס"י ג'). עכ"ד.

³⁸ כתב הש"י (מס' תענית - פק ז' מ"ה): רבים מעמי הארץ, ומכח ההרגל נכשלים ג"כ קצת מהלומדים, ואינם נזהרים בחליצת נעל, ולובשים מנעליהם לאחר חצות. וראיתי מנהג זה בהרבה קהילות. בני, אל תלכו בדרך אהם. כי כל מה שאסרו חכמים, הכל אסור עד הלילה, כמו אכילה ושתיה. אלא דברים שאינם אלא מנהגא, שלא מוזכר בתלמוד, כמו ישיבה על הקרקע, בזה יש נוהגין להקל אחר חצות. אבל חלילה להקל במה שאסרו בתלמוד. עכ"ל. וע"ע במ"ז (טז ס"ק ד').

רא. וב'בוש (א"מ מקנ"ט א') כתב: אין מדליקין נרות בבית הכנסת (אלא כדי שיוכלו לקרות באיכה וקניות, ולא יותר, כנ"ל), לומר שכבה נר ישראל, וכתב (יואל ז' י) "שמש וירח קדרו וגו'", וכתב (איכה ג' ו) "במחשכים הושיבני". עכ"ד.

ג', לפי שכתב נר ישראל וכו' יש מקומות שנתקלקלו ומרובים בנרות כבויים

רב. בסידור היעבי"ן (שער ו' - שער הדלק - דלת ז' מלון א' - אות ז') הביא דין זה, וכתב: ועכשיו נפסדו ונתקלקלו כל המנהגים הראויים; מרבין בנרות לפני כל אחד כאילו הוא יום טוב. עכ"ל.

רג. אין מדליקין נר תפילה בבית הכנסת בט' באב שחרית. ולמנחה מדליקין. ולברית מילה מדליקין נרות בשעה שמביאין התינוק למול. (משנה ברורה שס"ק ט"ו).

גם ביום מסעין במאורות

תפילת ערבית

רד. מתפללים בנחת, [בכבוד ראש והכנעה (סדר היום - סדר ט' נא), [בקול דממה (סידור יעב"ן - שער ו' שער הדלק דלת ז' מלון א' אות ד')] ודרך בכי כאבלים, וכן עושים בקריאת איכה. (רמ"א א"מ מקנ"ט א').

מתפללים בהכנעה ודרך בכי כאבלים

קריאת מגילת איכה - קינות

רה. ראה לקמן סעיף ר"א ואילך - עניני מגילת איכה, וסעיף רכ"א ואילך - עניני אמירת קינות.

אמירת "ואתה קדוש"

רו. להיותינו כליל זה באבל כבד, דקבועה בכיה לדורות, הוא עת סכנה. ומטעם זה תקנו רז"ל לומר "ואתה קדוש" אחר קריאת איכה כליל תשעה באב. כמו שביאר הרמ"ק ז"ל בספר גרושין (סמן פ"ט) דענין קדושה דסידרא הוא סוד ההמשכה מלמעלה מהכתר, וכן "קדוש" ראשון בכתר, ומשם ההמשכה עד "מלא כל הארץ כבודו" שהיא המלכות, והיא בסוד ההמשכה הזאת מבטלת הקליפות, והעולם השפל מתקדש ושכינה בתחתונים כמאז. וזהו "מלא כל הארץ", כי העולם השפל מתמלא משכינת עוזו, ואין מקום חלל - דהיינו חלל היינו חילול השם. ולכן אחר שהתפללנו וגמרנו תפילתנו, אפשר שיהיו מקטרגין או מקטרגין בתפלה, ולכן אנו חותמין אותה בביטול המקטרגים - כדי שתהיה מקובלת ורצויה.³⁹

מפני הסכנה לבטל כח הקליפות

ואנו אומרים "ובא לציון" בשבת במנחה מפני שהוא ביטול הקליפה במנחה בשעת גלוי מצח הרצון, כדי שיתבטלו הקליפות מכל וכל. ועוד, יש חוטאים בשבת ועוברים עבירה ומדליקים אש הגיהנם ביום שבת, ולכן יש מקום קטרוג לגלוי הרצון, לכן אנו אומרים הקדושה הזאת עם "ואני תפילתי" כדי לבטלם.

ומפני טעם זה אנו אומרים אותה כליל מוצאי שבת, כי אז הקליפות יוצאות מנוקבא דתהומא רבא להתפשט בעולם, כנודע. ולכן אנו אומרים אותה כליל פורים, להוסיף על ביטולם, כי אז נתבטלו.

אמנם כליל תשעה באב, להיות שאנו מראים אבילות ועצבות, היה באפשר שיתעוררו הקליפות, ואבל הוא מקום סכנה ונתן רשות למזיקים, לכן אנו מבטלין

אותם. וזהו טעם הזכרת הגאולה בסדר גאולה זו, מפני שאז ביטול הקליפות באמיתות בה. [עכ"ד הרמ"ק ז"ל]. (זכר דוד מאמר ג' פרק נ' - דף קנז-:).

סיום התפילה - היציאה מבית הכנסת

רו. כתב בספר פדר היום (סדר ט' נא): אחר שיקראו המגילה, יכבו כולם כל הנרות וישאר [רק נר] אחד כדי שיראו מה שיעשו, ויתעכבו בבית הכנסת כמי שיושב ומשמר אבלותו - כל אחד כפי מקומו וכפי יכולתו. עכ"ל.

יש נהגין להתעכב בכיהכונים אחר התפילה

רח. ילכו לביתם [כאבלים (מהרי"ל - מנהגים ה' ט' נא), וכמנודין לשמים (סידור יעב"ן אופן היציאה - שער ו' שער הדלק דלת ז' מלון א' אות ז')], במרייות לב ואנחה בכבוד ראש, [ואין נותנין שלום זה לזה (סידור יעב"ן שס, ועי' נסעיף קפ"ט)], ולא ידברו כי אם בשפה רפה. (סדר היום - סדר ט' נא).

אופן היציאה מבית הכנסת והחזרה לביתו

הנהגות השכיבה

רט. ימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב - בכל מה שאפשר. (רמ"א א"מ מקנ"ט א'). וכמו שנשתנית ליל פסח מכל הלילות וטובה מכל הלילות, כן צריך שתשתנה הלילה הזאת לצער ועינוי ואבל ויגון מכל הלילות. (סדר היום - סדר ט' נא).

תשתנה ליל שכיב לצער ועינוי

וכתב הרמ"א ז"ל (ס): יש לאדם להצטער בענין משכבו כליל תשעה באב, שאם רגיל לשכב ב' כרים לא ישכב כי אם באחד. ויש בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר (נלאשית כ"ט א') "ויקח מאבני המקום" - שראה החורבן (נלאשית כ"ט ס"ח י"ד). מיהו עוברות [וה"ה באדם חלוש (מ"ז שס ס"ק ו')] שאינן יכולין להצטער, אינן חייבות בכל אלה. עכ"ד. ובש"ח ערוך (ס) כתב דיש מי שנוהג לשכב כליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו (ואדם חלוש, [או אם לא נסה באלה וירא שמא יזיק לו (סדר היום - סדר ט' נא)], אין צריך להחמיר בזה, אלא יישן על המטה (משנה גרוש פ"ק ו'), שכל חייליהו כדי לצאת גם יד ר"י ורבנן דברייתא, כמש"כ הגר"א, והלא לא אמר אלא ביכול, כדאיתא בגמרא דף ל' ע"ב (שער הציון שס ס"ק ה')).

הומרות שנוהגין בעניני שכיבה

רי. ובספר פדר היום (סדר משע נא) הביא הנהגות הנ"ל, והוסיף עוד שלא יפשוט בגדיו כולם כשאר הלילות לענג נפש, אלא יכסה עצמו בלא סדינין ושמלות, כי לילה זאת היא לצער עצמנו בכל האפשר על חורבן בית תפארתנו. עכ"ד, וע"ע לעיל סעיף קצ"ב.

עוד הומרות

וסיים שם: והכל לפי מה שהוא אדם. ומפני זה לא דיברו בענינים אלו בגמרא, ואפילו מאן דאמר לכפות המטה לא הודו לו, מפני שאין לגזור על הציבור גזירה אלא דבר שכולן יכולין לעמוד בו, אבל דברי אלה הם למי שיכול לעמוד להכניע יצרו וגופו לשמים, ואולי תהא ארכה לשלותו, כל שכן שאין הדברים האלו יוצאין מן הראוי לכל אדם לעשות, או לרוב, כי קרובים המה לכל אשר יחפוץ ביקר המלך. עכ"ל.

³⁹ וזהו סוד "עלינו לשבח" אחר התפילה, מפני שבו ביטול הקליפה, כדמוכח מענין יריחו וז' חומותיה, ו"עלינו לשבח" יהושע תקנו. (הרמ"ק שס).

מגילת איכה

ריא. מצוה גדולה להתאבל בתשעה באב, וקינה מבעיא ליה. ועיקר הקינה היא מגילת קינות, דהיינו מגילת איכה שנאמרה ברוח הקודש על פי נבואת ירמיה. (שלי"ה מס') מעניט - פרק נר מלוה).

היא עיקר הקינה כפי באב

ריב. [קריאת מגילת איכה], היא בכיה קבועה לדורות כיתד תקועה - כל עוד שאנו יושבים פה בחושך הגלות. (סידור יעב"ץ שער ו' שער הדלק דלת ז' חלון א' אות ו').

ריג. ליל תשעה באב יקרע סגור לבבו בקריאת איכה. (מורה באצבע להמח"א ז"ל סי' ח') בקריאתו יקרע סגור לבבו

ריד. קורין מגילת איכה בנחת ודרך בכי כאבלים (רמ"א א"ח תקנ"ט א'), בשברון מתנים ובחלחלה (סדר היום - סדר ט' 366).

הנחת קריאתה

רטו. יש מקומות שקורין איכה כל הקהל, ויש מקומות שאין קורין אותו כי אם החזן לבד וכל הציבור שותקין. (ספר כלבו - סימן ס"ז). וכ"כ היעב"ץ ז"ל (בסידור - שער ו' שער הדלק דלת ז' חלון א' אות ו'): הקהל יושבים דוממים ושומעים, או קורין עמו בחשאי וקולם לא ישמע. עכ"ל. ובמשנה ברורה (תקנ"ט ס"ק ט"ו) כתב שמנהגיניו שכל הקהל אומרים איכה בלחש עם החזן. וע"ע במגן אברהם (שס ס"ק ד') ובאליה רבה (א"ח תקנ"ט ס"ק ג').

רטז. בכל איכה החזן מגביה קולו יותר ("איכה" הראשון אומר בקול נמוך, ובשני מרים קולו מעט יותר וכו' (מהרי"ל ס"ט)). (מהרי"ל - הל' י"ז ממנו וט"ז אות כ"א, הוצא ברמ"א שס').

ריז. כשמגיע החזן לפסוק (איכה ה' כ"ב) "השיבנו", אומרים אותו הקהל בקול רם, ואח"כ מסיים החזן [בקול נמוך פסוק (שס ס"ז) "כי אם מאס וכו'"] (מהרי"ל שס'), וחוזר הקהל ואומרים "השיבנו" בקול רם, וכן החזן (רמ"א א"ח תקנ"ט א').

ריח. ובספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פק י"ג) כתב: יקרא מגילת איכה עם בכיה גדולה. גם התיבות בעצמם מעוררים לב האדם אל הבכי. והעיקר להכניס בלבו צער ואנינות גדול על כל הנזכר במגילה, דהיינו על גודל צערם שהיה אז לישראל עם קדוש במיתות משונות, וביחוד על גודל חילול שמו הגדול של בוראנו ית"ש ויתעלה שהיה אז בין העמים, וביחוד בין אותם החילות אשר צבאו פתח בית המקדש, שנכנסו אז להיכל ה' ובית קודש הקדשים, וקול נתנו בית ה' כיום מועד, וקרקרו שם בכל מיני שחוק והיתול ואמרו "איה אלהיהם?!" כל זה ישים האדם אל לבו בעת קריאת המגילה, ויבכה במר נפש מאד. עכ"ד.

כוונות למגילת איכה

קריאת מגילת איכה ביום ט' באב

רימ. כתב רבינו השלי"ה ז"ל (מס' מעניט - פרק נר מלוה): מצוה גדולה להתאבל בתשעה באב, וקינה מבעיא ליה. ועיקר הקינה היא מגילת קינות, דהיינו מגילת איכה שנאמרה ברוח הקודש על פי נבואת ירמיה. על כן נראה לי מנהג טוב, כל יחיד ויחיד יחזור ויקרא מגילת איכה למחר, בינו לבין עצמו, כי לעולם ענין היום עדיף, כדמצינו לענין שבת (פסחים קה). כבוד יום עדיף מכבוד לילה. וכן מצינו לענין קריאת מגילה (מגילת

אסתר) חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום (מגילה ד). והטור סימן תקנ"ט הביא דברי מסכת סופרים (י"ח ד'), שכתב: יש קורין ספר קינות בערב ויש מאחרין עד הבוקר כו'. על כן אני אומר, ירא שמים יוצא ידי שניהם.

ואין לומר דומנה דוקא בלילה מדכתיב (איכה א' ז') "בכו תבכה בלילה", דאדרבה משם ראינו דיותר טוב לעורר ולבכות ולקונן ביום תשעה באב, כי "בכו תבכה" קאי אליל עשירי, כמש"כ רש"י באיכה (שס): "בכו תבכה בלילה", שבו נשרף רוב ההיכל, כי הציתו האש לעת ערב כו'.

ואע"ג דאין הציבור עושים כן, ואין קורין אלא בלילה, מ"מ ראוי ליחיד לעשות כן. וסימנך "אבל יחיד עשי לך" (ירמיה ו' כ"ו). עכ"ל, וע"ש עוד.

רב. וכ"כ במגן אברהם (א"ח ריש סימן תקנ"ט) ובבאר היטב (שס ס"ק ה') ובמשנה ברורה (שס ס"ק ז') בשם השלי"ה: טוב שיחיד יקרא איכה גם ביום. עכ"ל. וכ"כ בספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פק י"ג), והוסיף דראוי לקרותו בציבור כמו אתמול.

אמירת קינות

אופן אמירת קינות

רבא. יושבין על הקרקע כל זמן שאומרים קינות, ומתפלשין באפר. וקורא הקינות בבכיה ויללה - כמי שמתו מוטל לפניו.⁴⁰ (לבוש א"ח תקנ"ט ד').

וכ"כ בסידור יעב"ץ (שער ו' - שער הדלק - דלת ז' חלון ז' - אות י"ג): ישבו לארץ, מתפלשין באפר ידמו כל העם, ושליח ציבור פותח לומר קינות בקול מר, אבל יחידו של עולם יעשה, מספד תמרורים, לעורר בבכי כמי שמתו מוטל לפניו, ועינים זולגות מאין הפוגות, והוא (החזן) והשומעים צריכים להרבות בבכיה ולצעוק "ווי" בכל לשון של קינה וזעקה ואנחה השוברת כל גופו של אדם (עי' גיטות נא:), עצמותיו פצחה, על העדר טוב ההצלחה, ציון דורש אין לה - היינו עזובה היינו שכוחה (עי' ישעיה מ"ט י"ד, ונכוח נא:), יגענו ולא מצאנו מנוחה, ערבה כל שמחה. עכ"ל.

רבב. ובספר סדר היום (סדר תשעה באב) כתב: ישבו לארץ כל העם ויקוננו הכל כפי כחו, או אחד אומר וכולם עונים אחריו. ולא ירימו קול, אלא יהיה קולם מר ונשבר נמוך ביללה ואנחה - שכל מי שישמע קולו ישבר לבו ויעורר הבכי. עכ"ל.

וי"א שלא ירימו קולם

רבג. ובספר מועד כלל חי [להגר"ח פאלאג'י ז"ל] (סימן י' אות ס"ג) כתב שיש להגביה הקול בקול מר. והוא ע"פ הזוהר הקדוש בסדר בשלח (דף נה:): ר' יהודה היה יושב לפני ר' שמעון והוא קורא, כתיב (ישעיה נ"ג ח') "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירגנו". "קול צופיך", מי הם צופיך? אלא אלו הם המצפים מתי ירחם הקב"ה לבנות ביתו. "נשאו קול", "ישאו קול" מבעי ליה, מהו "נשאו קול"? אלא כל אדם הבוכה ומרים קולו על

וי"א שיש להם להגביה קולם בקול מר - ועיי' יוכה לראות ביהמ"ק בבנינו

⁴⁰ קורין הקינות בבכיה, לא כמקצת אנשים ריקים שמרימים קולם בשמחה בכל מיני זמר. יסכר פיהם והם שלא להזכיר. (נוהג בצאן יוסף - סימן ו').

חורבן ביתו של הקב"ה, זוכה למה שכתוב אחר כך - "יחדיו ירננו", וזוכה לראותו בישוב בשמחה. עכ"ד הזוהר הקדוש.

רכד. ובספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פרק י"ז) כתב: עיקר אמירת קינות, היא כוונת הבכיה, כי זה שורש ועיקר בקינות. וכוונת הבכיה יהיה על שני דברים (א), על גודל צערם שהיה אז לישראל עם קדוש במיתות משונות וכו'. וב', על צערו של מקום ב"ה שהיה על הריגת בניו, ועל גודל חילול שמו הגדול שהיה אז בין העמים, כנ"ל בתענית כ' סיון (עיין בהערה⁴¹) ובקריאת מגילת איכה (ראה לעיל סעיף ר"ח).⁴²

והנני שם לפניך כשיעור כמה קינות, ומהם תקיש מעצמך על השאר. בקינה "איכה אלי קוננו מאליו וכו'" המדבר מענין הריגת הצדיק יאשיהו המלך, ובקינה "ארזי הלבנון" שמדבר מענין עשרה הרוגי מלכות התנאים הקדושים, וכיוצא, יבכה בכי גדול ועצום מאד על גודל צער השכינה הקדושה כביכול שהיתה לה מבנים הנחמדים כאלו שהיתה מתפארת בהם בכל העולמות "ראו מה בריה בראתי בעולמי", כנזכר בזוהר הקדוש שמתפארת כן באדם צדיק. ועכשיו בעוונותינו הרבים ראתה גודל צערם במיתתם הקשה ע"י יסורים קשים ומרים שנעשו בהם. ויכוין ג"כ בבכיתו על צערם של הצדיקים והחסידים ההם, בניס נחמדים של הקב"ה, שסבלו יסורים קשים ומרים כזה. וכיוצא בשאר קינות המדברים מענינים כאלה.

ובקינה "זכור אשר עשה צר בפנים", ובקינה "ואתה אמרת היטב איטיב עמך" וכיוצא, יבכה בכי גדול ועצום על חילול שמו הגדול והנורא בין עם טמא.

ובקינה "החרישו ממני ואדברה" שמדבר בה מענין גודל שברם של עם קדוש, וגם ענין שפלות וירידות תורתנו הקדושה, שנאבדו תופשי כלי מלחמתה - והם התלמידי חכמים הגדולים, יבכה על זה בכי גדול ועצום מאד - שאין לנו עתה מי שיפרש ויפנע צפונות סודותיה הגנוזים בה. עכ"ד.

⁴¹ כה דברי יסוד ושורש העבודה (שער ט' פרק י"ז) כתב: עיקר התענית זה של כ' סיון, לתת אל לבו כמעט בכל רגע על הריגת הצדיקים והחסידים ועל הכלל אומה ישראלית הקדושה, שנהרגו במיתות אכזריות משונות ונשפך דמם באותו הזמן, ולקונן ולהצטער בלבם על הריגת בניו של מקום ברוך הוא וב"ש, ובודאי היה מזה להבורא ית"ש צער גדול, כביכול. ואם נשארו בחיים, היו לומדים תורתו הקדושה ועושים מצוותיו הקדושים כל ימיהם אשר הם חיים על האדמה, והיה מגיע ליתברך שמו ויתעלה נחת רוח גדול מזה, ואין שכחה לפניו ית"ש צער זה של הריגת בניו הנחמדים. גם על הצער ויסורי הגופים שנהרגו אז מעם קדוש הישראלי הנקראים בניס למקום, שנעשו בהם שפטים יסורים קשים ומרים בעת הריגתם, יש לנו להתעונן ולקונן ולהצטער על זה הרבה מאד. עכ"ל.

⁴² וכ"כ הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל (מועד לל ט' - י' ס"ה) וכה דבריו: החי יתן אל לבו ביום תשעה באב כי מלבד מה שהוא חייב לבכות ולהתאבל על חורבן פעמיים וחילול ה' וחילול תורתנו הקדושה, זאת ועוד יתן דעתו וכוונתו באמירת קינות ואיכה על הריגת כמה צדיקים וחסידים וראשי אלפי ישראל כהנים לויים וישראלים, במיתות משונות, ובפרט בהריגת זכריה הנביא, שיש להצטער עליהם מצד הזכרת מיתתן של צדיקים, כמש"כ בזוהר ה' סדר אחרי באורך על ענין קריאת פרשת מיתת שני בני אהרן ביום הכפורים, כמו שיעויין שם (שעי"ז מתכפרין העוונות), וזהו בכל אלו הצדיקים, וכמו כן על מיתתו של יאשיהו המלך ועשרה הרוגי מלוכה ושבעת בני חנה וכדומה להם, ונוסף גם הוא איכא עוד שברון מתנים מהזכרת מיתתו של זכריה הנביא, להתאונן על חטאות אבותינו שחטאו ואינם - בהריגת דם זכאי כהן ונביא וצדיק ובשבת ויום הכפורים ובתוך בית המקדש, אולי יחנן ה' להעלות לנו ארוכה ומרפא לרפאות לכל מאבוי נפשינו ולסלוח לכל עוונותינו, ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב, אמן. עכ"ל.

מה יעשה רכה. מי שאין טבעו להוריד דמעות, עכ"פ יאמר הקינות בלב נשבר מאד ובקול בכי, ויצטער ויתאונן מאד על כל הנ"ל, ודי בזה. (יסוד ושורש העבודה - שער ט' פרק י"ז). טבעו לבכות

✽ בשעת אמירת קינות אסור להסיח דעתו מן האבילות רכו. בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא להסיח דעתו מן האבילות, וכל שכן שלא ישוח עם אינו יהודי (דבזה ודאי מסיח דעתו מן האבילות (משנה גמורה שס"ק כ"ג)). (מסכת סופרים י"ח ז, וכ"כ נשלחן ערוך לו"מ מקנ"ט ה').

✽ אומרים קצת נחמה אחר הקינות רכו. נוהגין לומר קצת נחמה אחר הקינות - לפסוק בנחמה. (רמ"א לו"מ מקנ"ט ה'). כן תקנו לנו קדמונינו ע"ה (בינה לעיתים - דרוש ד' לשנת נחמה), וע"ע לקמן סעיף רס"ד.

יומו של ט' באב - תפילת שחרית

✽ י"א שהאבילות ביומו של ט' באב גדול משל לילה רכה. כתיב (איכה ה' ז') "בכו תבכה בלילה", ומשם ראינו דיותר טוב לעורר ולבכות ולקונן ביום תשעה באב, כי "בכו תבכה" קאי אליל עשירי, כמו שכתב רש"י באיכה (סז): "בכו תבכה בלילה", שבו נשרף רוב ההיכל, כי הציית האש לעת ערב כו'. ועוד מצאתי ברש"י של מסכת תענית שאבילות של יום יותר גדולה משל לילה, דאיתא שם (יג). תא שמע, כשאמרו אסור במלאכה לא אמרו אלא ביום, אבל בלילה מותר כו', פירש רש"י "אבל בלילה מותר", מהכא משמע דבלייל תשעה באב מותר במלאכה, אין ביטול מלאכה אלא ביום, אבל אין מפרסמין הדבר, עכ"ל. אע"ג דמשם אין ראינו גמורה להתאבל ביום יותר מבלילה, דהא דאסרו ביום במלאכה הוא מפני הרואים שיסברו שמסיח דעתו לגמרי מאבילות, מה שאין כן בלילה, ואף באבל גמור מצינו איזה דברים שאסור לעשות בפרהסיא ובצנעה שרי (עי' מועד קטן נא), מכל מקום זכר לדבר איכא. (ש"י"ה מס' מעני - פרק נר מ"ה).

✽ השכמת בית הכנסת שחרית רכט. כתב בספר מטה משה (סי' תתקנ"ח) שיש חמשה בקרים שמשכימים לתפילה: ראש השנה, ויום הכפורים, הושענא רבה, פורים, ט' באב. ע"ש. וכן הובא במגן אברהם (לו"מ מקנ"ט ס"ק ה'): בשחרית משכימין קצת לבית הכנסת. עכ"ל. וכ"כ במשנה ברורה (שס"ק ט"ז).

ואם יש חשש שעיי"ז יגמרו לומר קינות ויצאו זמן הרבה קודם חצות מבית הכנסת, טוב שלא ישכימו כל כך. (א"ח רבה שס"ק י"ג, הוצא נמשנה גמורה שס).

רל. עיין לעיל בסעיף קצ"ח-ר"ג שאין מדליקין נר תפילה בבית הכנסת בט' באב שחרית.

אין מניחין תפילין בבוקר ולא לובשים טלית

ר"ל. נוהגים שלא להניח תפילין בתשעה באב שחרית, [משום דאקרי "פאר" (מגן אברהם ש"ק א'; ומשום דכתיב (איכה ז' א') "השליך משמים ארץ תפארת ישראל" - זו תפילין (משנה ברורה ש"ק א'), ולא טלית - ע"פ המדרש (איכה רנ"א א') "בצע אמרתו" (איכה ז' י"ז) - בזע פורפירא דיליה (זה הטלית) (מ"ב ש"ז)], אלא לובשים טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה, [ואם פשטו בלילה י"א שצריך לברך עליו בבוקר (משנה ברורה ש"ק ז' - נ"ט פתמי עולם, וכן הוה היעב"ץ ז"ל נסידוהו - שער ו' שער הדלק ארונה ז' אות א')]. (שלחן ערוך או"ח תקנ"ה א').

ר"ל. ובספר מעבר יבן (שפת אמת פרק ל"ד) כתב: המבין סוד שער של תפילין, יבין עוד טעם לשבח למה האבל פטור מהם ביום ראשון, וכן בתשעה באב שבועותינו ירדנו פלאים אין מניחין תפילין בבוקר בעת האבל. עכ"ל.

ר"ל. ראה לקמן סעיף רנ"ט-ר"ס ענין לבישת טלית והנחת תפילין במנחה.

פסוקי דזמרה - קריאת שמע

ר"ל. אומרים פסוקי דזמרה בעצבון, כאבלים. יושבין לארץ וקורין קריאת שמע בברכותיה בקול נמוך. (סידור יעב"ץ - שער ו' שער הדלק דלת ז' חלון ז' אות ו').

קריאת התורה

ר"ל. כתב הגר"ח פאפאגני ז"ל (מועד לכל חי - סימן י' אות ס"ג): השליח ציבור יזהר לקרוא תורה הבעל פרשת "כי תוליד" בהכנעה ובבכיה.⁴³ ולא יהא מגמגם מחמת כי תרדנה דמעותיו, אלא יתאמץ לקרותה בשפה ברורה בעבור ישמע העם. עכ"ד.

ר"ל. בשמיעת הפרשה מפי הקורא בתורה ובקריאת ההפטרה, ישים בלבו אבילות ואנינות גדול על כל הנזכר שם. (יסוד ושורש העבודה - שער ט' פרק י"ז).

אמרי קינות

ר"ל. עיין לעיל סעיף רכ"א ואילך עניני אמירת קינות, וכוונות לחשוב בהם.

קריאת מגילה איכה ביום

ר"ל. עיין לעיל בסעיף רי"ט מספר של"ה הקדוש (מס' מעני - פרק נ"ז מ"א) דטוב שכל יחיד ויחיד יחזור ויקרא מגילת איכה ביום ט' באב, ע"ש באריכות. וכ"כ במגן אברהם (או"ח י"ט סימן תקנ"ט) ובבאר היטב (ש"ק א') ובמשנה ברורה (ש"ק ז') בשם השל"ה: טוב שיחיד יקרא איכה גם ביום. עכ"ל. וכ"כ בספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פרק י"ז), והוסיף דראוי לקרותו בציבור כמו אתמול.

אופן היציאה מבית הכנסת

ר"ל. [אחר שגומרים התפילה] הולכין כבני אדם הנזופין למקום (ע' מעניט י"ז), ואין נותנין שלום זה לזה (ע' בסעיף קפ"ט). (סידור יעב"ץ - שער ו' שער הדלק דלת ז' חלון ז' אות י"ז).⁴⁴

הנהגות היום אחר תפילת שחרית

לא יסיח דעתו מן האבילות - הנהגות היום

ר"ל. כתב בספר פדר היום (סדר ט' נ"א): יש מדקדקים שאינן יוצאין כל היום מבית הכנסת, ויפה הם עושין, כדי שלא יסיחו דעתן מן האבילות בעניני דעלמא, דכיון דיום זה המר נקבע לאבילות בכל שנה ושנה, אין לבטל אבילותו על שום דבר בעולם, ואפילו בתלמוד תורה, ולא בעסק מצוה, אם לא יהיה דבר של צרכי רבים שאין לך דבר שעומד כנגדו, אבל שאר כל הדברים אין לעסוק בהם כלל.

ואפילו העומד בבית הכנסת, לא יפנה לבו ומחשבתו לספר עם חבריו שום ענין, כי אם מעניני גלות ירושלים וחורבן הבית, או מעניני הצרות והגזירות שעברו על ישראל, דברים שישברו את לבו וינמיכו את רוחו - בענין שלא יסיח דעתו מהאבילות כלל. עכ"ד. (וע"ע לקמן סעיף רמ"ה, ובסוף סעיף רמ"ב).

ר"ל. ובספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פרק י"ז) כתב: על זה ראוי לעורר את האדם מאד ומאד, שיזהר מאד מהיסח הדעת מאבילות ח"ו כל היום. והנה, מזה יתבונן האדם גודל העונש על זה, רחמנא ליצ'לן, מדאסרו חז"ל אף לימוד תורה הקדושה, שחיובה (י"ט א' א') "והגית בו יומם ולילה", אך בעבור שהלימוד משמחת את הלב ויסיח דעתו מהאבילות על כן אסרו חז"ל הלימוד בתשעה באב, ומזה תבין גודל העונש למי שמסיח דעתו מהאבילות ביום המר הזה וכו'. לכן יזהר האדם בזה מאד ומאד, דהיינו אף בעת שלא יעסוק בלימוד בדברים המותרים כנזכר בשלחן ערוך (או"ח סי' תקנ"ד), דהיינו בעת הליכתו מביתו לבית הכנסת, או מבית הכנסת לביתו, וכיוצא.

ואף בשעה שיהיה בבית הכסא, לא יסיח דעתו מאבילות, ויחשוב אז גודל שברם של ישראל עם קדוש שהיה להם בשעת החורבן - השפיכות דמים, ושאר דברים הרעים, כפי שנזכר בגמרא פרק הנזקין, וכיוצא, ויצטער בלבו הרבה על זה.

והתחבולה לזה שלא יסיח דעתו מאבילות אפילו רגע אחת, הוא שיזהר מלדבר עם שום אדם כל המעת לעת כנ"ל. ובודאי מי שנזהר מלהסיח דעתו מהאבילות כל המעת לעת, יזכה לראות בנחמות ציון, כמו שאמר הכתוב (ישעיה ס"ו) "שישו אתה משוב כל המתאבלים עליה". עכ"ד.

⁴⁴ בספר שער המלך (שער ד' פרק י') הזהיר על זה, וכתב: כשהולכים מבית הכנסת, מיד הוא להם כמו שהולכים לחירות, מיגון לשמחה, וממלאים שחוק פיהם. לא כן הוא, אלא כל היום כשר למול את ערלת לבבו, וכל היום דוח לבנו על חורבן בית אלהינו. והלא לעת ערב בתשעה באב הציתו אש בבית המקדש (מעניט ט'), לכן יציאתו מבית הכנסת תהא ג"כ בכפיפת ראש ובכפיפת קומה. עכ"ד.

אבלי ציון

⚔️הנהגות היום אחר תפילת שחרית

רמב. כתוב בשלחן ערוך (או"מ מקנ"ט י'): נוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צורכי סעודה עד אחר חצות. ועל זה כתב ב**טור ברקת** (סג): הני מילי, להיות מתעסקים בקינות וכיוצא, אבל יותר טוב להתעסק בצרכי סעודה שלא יהיה מתעסק בדברים בטלים ויבא לידי שחוק. והעיקר להיות מקיים (פיה ג' כ"ט) "ישב בדד וידום", דיו לעבד להיות כרבו.⁴⁵ עכ"ל.

טוב ליבטל מקינות ולתעסוק בצרכי סעודה מלעסוק בדברים בטלים

⚔️איסור טיול

רמג. כתב ב**שלחן ערוך** (או"מ מקנ"ד כ"ב): יש מי שאומר שלא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והתול. עכ"ל.

רמד. ובספר **שלחן שלמה**⁴⁶ (או"מ מקנ"ד ז') כתב: אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ובמשנה ומדרש גמרא הלכות ואגדות, משום שנאמר (תהלים י"ט ט') "פקודי ה' ישרים משמחי לב". ופשיטא שאסור לטייל ולשמוח מהאי טעמא (עי' לעיל סעיף קמ"ה).

ובעו"ה העולם אין נזהרין בזה, ועושין תשעה באב כשמחת תורה, ולא פסיק חוכא מפומייהו כולא יומא. וזה מוטל על מנהיגי הקהילה לקנוס בקנס עצום וחרפות וביושים. ובודאי אותו האיש לא יזכה בשמחת ירושלים אם לא שיקבל עליו שלא לעשות עוד ויתחרט על מה שעבר. עכ"ל.

רמדה. ובערוך ה**שלחן** (או"מ מקנ"ד י"ח) כתב: אין לילך ולטייל בט' באב בשוק וברחוב, דהטיול בעצמו אסור בט' באב. ולבד זה, עוד בנקל לבא לידי שחוק וקלות ראש והיתול וליצנות.

אלא בט' באב, כשאינו מוכרח לצאת, ישב בפנית ביתו בעצבות. ואם מוכרח לילך, ילך בראש כפוף וימחר לעשות מה שצריך, וישוב לביתו מהר. עכ"ל. (וע"ע לעיל סעיף רמ"א, ובסוף סעיף רמ"ב).

איך יתנהג מי שמוכרח לצאת

⚔️המנהג לילך לבית הקברות

רמו. איתא **במסכת תענית** (טז). שיוצאין לבית הקברות ביום תענית ציבור. וכתבו ה**תוספות** (סג ד"ה יולאין): מכאן נוהגין בכל מקום לילך לבית הקברות בט' באב, שהרי ט' באב הוי תענית ציבור, כמו שהיו עושין מפני הגשמים. עכ"ל. וכן הובא בבית יוסף (או"מ מקנע א"ט).

רמז. וברמ"א (או"מ מקנ"ט י') כתב: הולכים על הקברות מיד שהולכים מבית הכנסת.

^[45] איתא באיכה רבה (ב' א') (שמלך בשר ודם שמת לו מת והוא מתאבל עליו, הוא נוהג במנהגי אבילות, וכן עשה הקב"ה כשחרב בית המקדש וגלו ישראל מארצם, ע"ש כל אותן מנהגי אבילות, ובין הדברים שם איתא: [אמר הקב"ה] "מלך בשר ודם, מה דרכו לעשות, יושב ודומם, כך אני עושה", שנאמר (פיה ג' כ"ט) "ישב בדד וידום". ע"כ.

^[46] ספר שלחן שלמה [נדפס לראשונה בפראנקפורט בשנת תקל"א], חיברו הגאון ר' שלמה זלמן מירקש ז"ל אב"ד מיר. ע"ש בהסכמות שרבנן גדולי דורו ז"ל שבחוהו הרבה מאד, ע"ש. במשנה ברורה הביא מדבריו בכמה מקומות.

נח

⚔️הנהגות היום אחר תפילת שחרית

אבלי ציון

רמב. **במסכת תענית** (סג) נתנו ב' טעמים למה יוצאין לבית הקברות: א', לומר "אנו חשובין לפניך כמתים". ב', כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. מאי בינייהו? איכא בינייהו קברי עובדי כוכבים. ע"כ. וכן הובא ב**משנה ברורה** (מקנ"ט ס"ק מ"ב).

ועוד טעם, דאיתא באיכה רבתי שהצדיקים גם בקבר מתאבלים על ירושלים.⁴⁷ (מהרי"ף - הל' י"ז צמחז וט' נאכ - א"ט י"ד - ב**שם** מהרא"ק, הוצא צל"ה - מס' מענית פרק נר מ"זה, ונמטה משה ס' תשל"ח).

רמז. במקום שיש קברי ישראל, ילכו שם, כדי שיבקשו עלינו רחמים, [ועוד, מפני שגם הם מתאבלים על ירושלים בקבריהם (כ"ל מהר"ק ז"ל. מגן אברהם ס"ק ט"ו)]. ואם אין של ישראל, הולכים אפילו על קברי עכו"ם, בריחוק ד' אמות (עי' לקמן בסמוך), שגם בזה יש התועלת דהוה כאילו אומרים שאנו חשובין כמתים. (מ**שנה ברורה** מקנ"ט ס"ק מ"ב).

רנ. כתוב בכתבי הארי"י דאין לילך על הקברות אלא לצורך הלוית המת, ובפרט אם לא תיקן עון קרי מתדבקים בו החיצונים, עכ"ל. (מגן אברהם מקנ"ט ס"ק ט"ו). וכ"כ בסידור **יעביץ** (שער ו' שער הדלק דלג ז' חלון ז' א"ט י"ח): יש שהולכין לבית הקברות אחר יציאה מבית הכנסת. והארי"י ז"ל מנע מזה, בפרט אם לא תיקן עון קרי. עכ"ל.

עניני והורות בהליכה לבית הקברות

רנא. ב**משנה ברורה** (מקנ"ט ס"ק מ"ב) כתב שיש לילך לבית הקברות ברחוק ד' אמות מן הקברות, אבל לא על הקברות ממש, אפילו קברי ישראל [וכש"כ קברי עכו"ם], כי יש לחוש שיתדבקו בו החיצונים. עכ"ד.

רנב. ובספר **יסוד ושורש העבודה** (שער ט' פרק י"ג) כתב: ענין הליכה לבית הקברות בתשעה באב וכו', בכדי להוציא כל הדעות, שהארי"י ז"ל מזהיר שאין לילך לבית הקברות רק לצורך הלוית המת בר מינן, ראוי שילך קרוב לבית הקברות בכדי שיוכל לראות משם קברי מתים, ובזה יוצא כל הדעות. עכ"ל.

רנג. כתב ה**של"ה** (מס' מענית - פרק נר מ"זה): נראה בעיני שלא לילך בכנופיא גדולה [לבית הקברות], כי אין זה אלא טיול, וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתן מהאבילות. רק ילך יחידי. או ילך עם עוד אחד שלא יפסיקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות. עכ"ד. וכן הובא ב**משנה ברורה** (מקנ"ט ס"ק מ"ב).⁴⁸

רנד. והנה, כתבו ה**רמב"ם** (הל' מעניות ד' י"ח) ו**הטור** (או"מ סימן מקע"ט) שבתענית יוצאים לבית הקברות לבכות ולהתחנן שם, עכ"ד. ולכן פשוט דכן ראוי לעשות שם ביום ט' באב - לבכות ולהתחנן (עי' לעיל סעיף רמ"ו). (פשוט).

לא ילך בכנופיא גדולה לבית הקברות

ראוי לבכות ולהתחנן בבית הקברות

^[47] צריך עיון לטעם זה מה תועלת יש בהליכה על קבריהם. ואפשר שיש תועלת לאדם, בהיותו מתאבל על ירושלים, להשתתף עם המתים באבלותם. ועוד, אפשר שיש נחת רוח למתים בראותם שגם החיים מתאבלים עמהם על ירושלים.

אי נמי, י"ל שעיי"ז שהאדם הולך לבית הקברות ומעלה על דעתו כי גם המתים שכבר נלקחו מחיי עולם הזה מתאבלים על ירושלים, זה גופא מעוררו ומחזק אבלותו. (בנ"לענ"ד).

^[48] בערוך ה**שלחן** (או"מ מקנ"ד י"ח) כתב: יש למנוע ההולכים לבית הקברות, כי הולכים בחבורות, ואין הדבר כדאי, והיריאים נמנעים מזה. עכ"ל. ומ"מ אם הולך שלא בכנופיא, פשוט שבעל הערוך השלחן ז"ל יסכים שילך.

נט

רנה. ובספר שער המלך (שער ד' פרק י') כתב: צריך כל אדם לומר על הקברות בפה מלא: רבנו של עולם, אם אין אתה מרחם עלינו הרי אנו חשוכים כמתים. ונזכרת המיתות תחום על פליטת שארית ישראל, ונזכרת במהרה לבנין אריאל ולתחיית המתים, אמן.

תפילה קצרה לומר בבית הקברות

רנו. וגם יחשוב במחשבתו שהוא הדבר שהלך ירמיה על קברי אבות לעוררם מקבריהם, אולי יוכלו לבטל את הגזירה אשר גזר אלהים, והשיב להם הקב"ה כבר נכתב ונחתם הגזירה ושימתינו עד עת קץ; לכן צריכים אנו היום - שהוא ימות המשיח, לבוא בבכי ולעורר את הנפשות המרחפים על הקברים, שיעוררו את הרוחות אשר המה בגן עדן דלתתא, והרוחות את הנשמות אשר בצרורא דחייא דלעילא, וכולם יעוררו את ישיני חברון - המה האבות, כמובא בזוהר פרשת אחרי (דף ע:ע"ב), ואת משה ואת אהרן עמהם, וכולם יבקשו רחמים ויאמרו "עת לחננה כי בא מועד, ועד מתי לא תרחם את יהודה וירושלים". (שער המלך - סע).

בבית הקברות יחשוב לעורר את נפשות המתים לעורר את הרוחות שבגן עדן ובני לבקש רחמים על הגאולה

רנו. והנה, מצאתי קונטרס "בקשות ווידויים" מהגאון הקדמון מורנו הר"ר אביעזר נחמן פואה ז"ל [שנדפס בוויניציאה בשנת ת"ט], וכתוב שם סדר ביקור קברות ביום תשעה באב, ולזכות את הרבים בע"ה העתקנו את הדברים כהיותם שם, בסוף הספר, ע"ש.

תפילה ווידוי לומר בבית הקברות

האבילות אחר חצות היום - תפילת מנחה

רנה. כל מה שאסרו חז"ל (החמשה עיניים), הכל אסור עד הלילה, כמו אכילה ושתייה. אלא דברים שאינם אלא מנהגא, שלא מוזכר בתלמוד, כמו ישיבה על הקרקע, בזה יש נוהגין להקל אחר חצות. אבל חלילה להקל במה שאסרו בתלמוד. (שלי"ה מס' מעניי - פרק נה מנחה, וע"ע לעיל סעיף ק"א).

אחר חצות נהגין להקל בדברים שאינם אלא מנהג

רננו. במנחה מניחים ציצית ותפילין, ומברכים עליהם. (שליחן ערוך אורח חיים קמ"א). דלענין דברים אלו הקילו במנחה, וכמ"ש במסכת סופרים (ריש פרק י"ט) וכו', וכן כל דבר שתלוי במנהג. והטעם, שאז הציתו אש במקדש, ואמרינן במדרש רבה "ותם עונך כו" (אפי' רנה ד' כ"ה) במה ששפך הקב"ה חמתו בעצים ואבנים. (ביאור הגר"א שם א', ומשנה ברורה ס"ק ג').

מקילין אלו, וגם מניחים ציצית ותפילין, שאז שוכח חמת ה' בעצים ובאבנים

רס. ובספר פדר היום (סדר ט' נאכ, הוצא נמשנה נחמה ס) כתב: בשעת מנחה נוהגין לקום מעל הארץ לשבת על גבי ספסלים במקום גבוה, והוא להראות נחמה באבלנו בו ביום. ועל זה אומרים פסוקי נחמה ומתעטפין בציצית ומניחין תפילין שנקראים "פאר", מה שאין עושין כן בבקר משום אבלות. וכן אין נופלין על פניהם כל היום כולו - להראות אותו כיום מועד, שמובטחים אנו שיהפך אבלנו לששון ולשמחה, כדכתיב (שע"ה ס"א ג') "לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר וגו'". אבל שאר העניינים אין מבטלין אותם כל היום כלל. עכ"ל.

עוד מנחה להראות נחמה באבלנו בו ביום. וממנה זה אומרים פסוקי נחמה

מסעם זה רסא. כתב החיד"א ז"ל (מורה נבוכים - סימן ח' אות ל"ו): כל מה שאסרו חז"ל בט' באב, הוא מקילין גם נשים למדור הבית קצת, וזה לקבוע בלבם אמונות הגאולה. וע"ע לקמן סעיף רס"ד.

מנהג שנחגו באיזו קהילות - ותוכחת מוסר רסב. כתב בספר פדר היום (סדר ט' נאכ): כשמוציאין ספר תורה (במנחה⁴⁹), מוציאין אותו בכסות שחור ובזוי - שלא בכבוד התורה התמימה, ומיללין בקול יללה גדולה ומרה (והוא ע"פ מסכת סופרים סוף פרק י"ח). והענין הוא, כי צריך כל אדם לדעת שהתורה עצמה היא חוגרת שק ומיללת על היום המר הזה אשר בו נתחללה וכבודה בקלון הומר ושקצוה כטומאת הנדה, ומי הוא אשר יראה ויודע החרפה הזאת שבאה לתורתנו הקדושה על ידו עד שהיא מקוננת ועושה מספד כתנים, ואם כן אנחנו היכן נוליד את חרפתנו, ואין נשכבה בבשתנו בעשות את כל הרעה הגדולה אשר עשינו (ע"י לעיל סעיף כ' ואילך) ועשו אבותינו עד שגרמנו כביכול גלות לשכינת עוזנו וחורבן לבית תפארתנו וחרפה וכלימה לתורת ה' עטרת ראשנו.

וראוי בעת הזאת להגדיל המספד הרבה מאד לכל מי שיש לו עינים לראות ולב להבין ולדעת את כל אשר הרבינו לפשוע ולהרבות אשם עד שחרה אף ה' בנו ובתורתו עד לאין מרפא, כאשר עינינו רואות וכלות ונתארך הגלות כל כך, ועוד ידו נטויה ומתחדשים עמנו צרות רעות ורבות, ואין איש משים על לב לקרוא בשם ה' ולקבץ ולאסוף את החרדים אל דבר ה' בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה לאמר:

עד מתי יהיה זה לנו למוקש? יש לנו עינים, ואין אנו רואין את הצער הגדול הזה הבא עלינו ונחלל שם אלקינו! הלא אלקינו יתברך ויתעלה מלא רחמים וארך אפים, ומידתו להטיב עם בריותיו, וכל שכן עם עמו ישראל, אנשי סגולתו ובני בריתו זרע עבדיו אברהם יצחק ויעקב ע"ה, כל שכן כי אליו כביכול מגיע צרותינו, כדכתיב (ישע"ה ס"ג ט') "בכל צרתם לו צר". ואין יתכן שיהיה הוא הרוצה בכל הרעה הגדולה הזאת? חלילה! אין זאת, כי מאד צר לו הענין הזה, והוא כביכול מתאונן ומתאבל על ככה, והוא מחכה ומצפה מתי תהיה ישועתנו ויוציא אותנו מאפלת גלותינו לאור, כמו שנאמר (ישע"ה ל' י"ח) "ולכן יחכה ה' לחננכם וגו'".

ומי מעכב על ידו? הלא הוא המשרד מערכות השמים, מהעדה מלכין ומהקם מלכין, משפיל ומרים, וכרצונו יעשה בשמים ובארץ, ואין מי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל, כי כל דיירי ארצה כלא חשיבין, וכל צבא השמים נרתעין מפני זעמו ומתאווים ומשתוקקים לעשות דברו, כמ"ש (מל"א ק"ג כ') "גבורי כח עושי דברו", כלומר אע"פ שהם "גבורי כח" - [ש]יש להם ממשלה וגבורה בתחתונים שכל אחד שולט על אומתו, עם כל זה "עושי דברו" - משועבדים הם תחת ממשלתו ומאמרו. ואם הם גבוהים, הוא [יתברך] גבוה עליהם, כמ"ש (קה"ה י' ו') "כי גבוה מעל גבוה שומר וגו'". ואם כן, מי מעכב? שורת הדין מעכבת, כי הוא "הצור תמים פעלו וכו'" (דנ"ס ל"ב ד'), והוא כתב בתורתו התמימה (ויקרא כ"ו ג') "אם בחקתי תלכו וגו'" (שם שם י"ד) "ואם לא תשמעו וגו'", ואם הביא עלינו את כל הרעה הגדולה הזאת, בדין ובישור היה, כי אנחנו עובדי אותו ואת בריתו, והוא ג"כ השליכנו מעל פניו כדת וכשורה. ואם יבוא עתה ברוב רחמיו כי נכמרו עלינו לקרבנו אליי, יש למידת הדין פתחון פה

⁴⁹מנהג זה הוזכר במסכת סופרים (י"ח ז'), וז"ל: יש שמניחין את התורה על הקרקע (באבילות) [בעטיפה] שחורה, ואומר "נפלה עטרת ראשנו", וקורין ומספדין כאדם שמתו מוטל לפניו. עכ"ל. ושם לא נזכר אם עושים כן בשחרית או במנחה או בשתייהם. אבל בספר סדר היום הזכירו אצל תפילת מנחה, כנראה משום שכן נהגו במקומו.

שח"ו עושה תורתו פלסתר, דכיון דעדיין אנחנו ובנינו מוטבעים בבוץ רגלינו, ולא שבנו עד ה' עושנו, אין דת ודין נותן שתעלה ארוכה למכתנו, אלא אדרבא לספות חרון אף ה' על שונאיהם של ישראל שהוא מבקש אהבתנו ואנחנו מתרחקים מעליו, אלא שהוא מרחם עלינו כאב על בנים, ואע"ג דאנו סוררים, בנים אנחנו, ואינו מונע ממנו כל דבר וענין בהיותנו בגלותנו, וכמש"כ (ויקרא כ"ו מ"ז) "ואף גם זאת וגו'", והוא עונה אותנו בכל קראנו אליו.

ואם כן, איך לא יעורר כל אדם את לבו, לומר: בְּשִׁלְנוּ הרעה הגדולה הזאת, נחפשה דרכנו ונחקרה וכו', ואיש את רעהו יעזורו לשוב אל ה' אלקינו, ואיש את שיקוצי עיניו ישליכו, ואת גילולי יצרו הרע יעזובו, ויבחר בדרך הטוב אשר צונו אלקינו ללכת בה.

ולא איש אחד ולא שנים יעשו זאת, כי מה תועלת לעם בשוב היחידים, כי התועלת להם לבדם, ומה בצע לתשובה אחר שרוב העם אינם חוזרים בתשובה. אלא כל ירא וחרד את דבר ה' צריך לאסוף אנשים ריקים ופוחזים אשר לא ידעו את משפט אלקי השמים, זה עשרה וזה עשרים, ולדרוש להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ולקרבם אל אביהם שבשמים. ובזה תעלה ארוכה ומרפא לכל מכותינו וצרותינו, ויתקדש שם שמים בין המרובים ובין היחידים, והמעטים הנשארים מהם יראו וכן יעשו. ואלו המחזיקים בדת להקימה ולהרימה, הם הנקראים עמודי שמים והם מצוקי ארץ, והם המעמידים את כל העולם כולו. ויש להם זכות כמשה רבינו ע"ה בדורו אשר זכה וזיכה את הרבים, והם המוציאים יקר מזולל ויש מאין, והם שותפין לבורא יתברך ויתעלה בבריאת העולם ובהעמדתו.

אבל לומר כל אחד רב או רבן "שלום עליך נפשי", ולהסגר בתוך ביתו ללמוד או לעסוק בחפצי שמים, לא זו הדרך הרצויה בעיני ה', כי אינו דומה הזוכה לקנות לעשות נפשות הרבה ולקרבן תחת כנפי השכינה כמי שהוא מזכה את נפשו יחידה והאחרים בהמות ירעו. ומי יודע אם עתיד ליתן דין וחשבון על ככה, אחר שהיה בידו להשיב רבים מעוון ולהציל לקוחים למות מרוב רשעתם ולהחיות את נפשם בחנו ובחסדו אשר חננו ה' ולא עשה, הנה הוא גרם את כל הרעה אשר תבוא ח"ו אחר שלא הזהירים. וזה שכתוב ע"י יחזקאל הנביא ע"ה (יחזקאל ג' י"ט) "ולא דברת להזהיר רשע מדרכי הרשעה לחיותו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש". וכתוב (יחזקאל ט' ו') "וממקדשי תחלו", ואמרו ז"ל בגמרא (שם נ"ט) אל תיקרי "וממקדשי" אלא "ממקדשי", ואע"פ שלא היה בידם למחות שהרי אמרו ז"ל (שם) "אם לפניך גלוי, לפנייהם מי גלוי וכו'", עם כל זה כביכול חזר בו ונגזרה עליהם הגזירה והתחילה הפורענות מהם, כדכתיב (יחזקאל ט' ו') "וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית".

וזה היה דרך כל החסידים הראשונים, אשר היו מקהילים קהילות רבים לדרוש להם את דבר ה' את חוקי ואת משפטי ומורה להם את הדרך ילכו בה, ונמצא זכות כל אותם תלמידים או אנשים הנאספים עמו תלוי באותו רב או רבן (ע"י אבות ה' י"ט), ושכרו גדול במאד מאד, שכן שאין לו ערך וקצבה אשר עין לא ראתה.⁵⁰

ישתדל כל אחד לזכות את הרבים

המתעצלים בדבר עתידות ליתן את הדין, אף אם הם בעצמם עוסקים בעבודת ה'

זה היה דרך כל החסידים הראשונים

וזה הוא ענין הדאגה והיגיון אשר צריך האדם הירא להיותו דואג יום תשעה באב - על חילול ה' וחילול תורתו וחורבן ביתו וביזת עמו ושפלותו כל הזמן הזה הארוך והנמשך ולא עלתה ארוכה למכה הגדולה הזאת. ומתוך כך יתן את לבו להשגיח בענין זה - לבקש ולחפש לדרוש ולחקור איזה דרך נעלה ונצלית בענין זה. ואין דרך אחר ארוכה וקצרה אלא זה שכתבתי. ובזה צריך האדם להשגיח ולדרוף אחריו. ואם לאו בר הכי הוא, ישתדל לפקוד ולצוות למי שהוא בר הכי שיעשה, וכל הזכות תלוי בו, כי הכל הולך אחר המעמיד. עכ"ל.

הנהגות אחר תפילת מנחה

רס"ג. אחר שהתפללו מנחה, אם לא הגיע עדיין זמן ערבית, לא יצא מבית הכנסת, אלא יתעכב שם ויאמר מן המזמורים המשברים את הלב ומעוררים תשובה. (פדר היום - סדר תשעה באב).

יש נוהגים לומר פסוקי נחמה וכו' סמוך לערב

רס"ד. כתב החיד"א ז"ל (נתיב יוסף אור"ח מקנ"ט ס"ק ז'): מנהג העולם לומר פסוקי נחמה בערב. והרב שיירי כנסת הגדולה משם הרב צדה לדרך ערער על המנהג, דהא כל היום אסור בתורה, וכתב דכיון דלא נזכר זה בטור ובית יוסף, נהג שלא לאומרו ולא למחות במנהג. והרב יד אהרן מצא סמך למנהג מדברי הגמ"י שהביא מרן בב"י ריש סי' זה, ע"ש.

ואני מוסיף דכיון דבימי מרן כבר היו הסידורים והמחזוריים בדפוס, אי לא הוה סבר דשרי הו"ל לערער ולבטל המנהג, ומדשתיק שמע מינה דהמנהג טוב.

שוב ראיתי בספר הכונות להאר"י זצ"ל שהביא המנהג ונתן טעם למנהג במשז"ל (א"כ רס"ד ד' י"ד) דכשישראל ראו דבט' באב בערב הציתו אש בהיכל, אמרו מזמור, ששפך חמתו על עצים ואבנים ושמחו שמחה גדולה, דאי לאו הכי לא היה ח"ו תקומה, ואז קבלו נחמה, המנהג הוא טוב ונכון. והאר"י עוד.

וכתב מרח"ו שם דנראה לו ששמע טעם אחר מהרב זצ"ל, כי במנחת ט' באב נולד המשיח הנקרא "מנחם", כמשז"ל, עש"ב.

ומצאתי כתוב דמזה הטעם לא מיחו חכמים על רבות בנות דאחר חצות מתעסקות בכל כחן לכבד הבית ולתקן המטות, וכיוצא מתקוני הבית, וזה מנהג קדום בערי איטאליא לנשים, ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה אדרבא חיזקו ידיהם לקבוע אמונת הגאולה ולא יתאשו ח"ו. עכ"ד החיד"א ז"ל.

וכ"כ בספר מורה באצבע (סימן ס' אות ל"ז-ל"ח): מקילין לנשים לסדר הבית קצת [אחר חצות], וזה לקבוע בלבם אמונות הגאולה. גם פסוקי נחמה הכתובים בספר במנחה, אין למנוע אמירתה - כדי לקבוע בלב ההמון כי יגאלנו ה' ברחמיו, ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב. עכ"ל.

⁵⁰ כתב בספר חובות הלבבות (י' ו'): וראוי לך אחי לדעת כי זכויות המאמין, אפילו אם יהיה מגיע אל התכלית הרחוקה בתקון נפשו לאלהים יתברך ואילו היה קרוב לנביאים במידותם הטובות ומנהגיהם המשובחים והשתדלותם בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו, אינם זכויות מי שמורה בני אדם אל הדרך הטובה ומישר הרשעים אל עבודת הבורא, שזכויותיו נכפלות בעבור זכויותם בכל הימים ובכל הזמנים. וכו'. וכן, אחי, מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מעטה. ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות, תכפל זכותו כפי זכויות כל מי שיתקן לאלהים. עכ"ד.

מוצאי תשעה באב

אין לאחר תפילת ערבית

רסח. כתב המטה אפרים (תר"צ כ"ע - גני לוס גליה) דאין לאחר תפילת ערבית, משום טרחת הציבור, שהרבה אנשים שהתענית קשה להם, ובפרט מעוברות ומניקות, ותענית ציבור אין צריך תוספת, רק תענית של יום הכפורים לבד צריך להמתין מעט אחר צאת הכוכבים, לכן ישער שביציאה מבית הכנסת יהיה השלמת התענית ויגיע עת האוכל. עכ"ד.

החזרה לביתו

רסו. ילך לביתו ויקבל תנחומין על אבלותו, ויאמין באמונה שלימה שאלהינו יתברך ויתעלה ינחמנו מאבלנו כאשר הבטיחנו ע"י נביאיו.

ומעתה יעסוק בעסקיו ובחפצי שמים, אבל לא ישכח אותו מלבו, כדכתיב (מהלל קל"ז ה') "אם אשכחך ירושלם וגו'". (סדר היום - סדר משעה 366).

שבת נחמו

פרשיות הנחמא - ענין שבת נחמו

רסז. עיין לעיל בסעיף ק"ז ובהערה 23.

רסח. בספר דברי שלמה [נדפס בויניציאה בשנת ש"ן] (דרוש לשנת נחמו - דף רט"ו טור ז') להגאון הקדמון רבי שלמה הלוי הזקן ז"ל כתב: כמו שהנביאים כולם ביעדם על אומתנו צרות רבות ורעות עתידות לבוא עליהם, תיכף אחר היעוד הרע לעולם סמכו וצרפו דברי נחמות. כן למדו מהם רבותינו לסמוך אחר היום המר והנמרה - יום ט' באב, שבת שקראו "שבת נחמה".

והנה, סיבת זה וזה היה, אם כדי להראות שאין הצרות והרעות המיועדות באות בכוונה עצמית וראשוניות, אלא על צד הכוונה השנית - כדי להשיבם בתשובה, כאב את בן ירצה. והכוונה הראשונה התכליתית [של היעודים הרעים], הן הנחמות והטובות, ולא הרעות.

זאת ועוד, כדי שלא להצמיח יאוש בלבבות השומעים. שאם לא היו מבטיחים אותם בדברי נחמות כפי רוב הצרות שעברו עלינו, כבר ספו תמו כל בני עמנו.

⁵¹ מוהר"ר שלמה [ב"ר יצחק] הלוי הזקן ז"ל היה בדורו של מהריב"ל ומהרש"ם ומהר"י אדריבי ז"ל. משפחתו גורש בזמן הגירוש ספרד ממלכות פורטוגאל, ונתיישב בשאלוניקי, וכמ"ש מהר"ש הלוי עצמו בריש הקדמתו לספר חשק שלמה שחבר על ישעיה. ועוד חיבר ספר דברי שלמה - דרושים, וספר לב אבות על מסכת אבות. ונוסף על זה ספר שו"ת וסוגיות מהתלמוד בקושיות והויות, וכמו שכתב שם בהקדמת ספר חשק שלמה בנו הרב ר' יצחק הלוי ז"ל, והפסקים והסוגיות לא באו לדפוס. (קולא הדורות). הג"ר שמואל אוזידה ז"ל, בספר מדרש שמואל על אבות, הביא מדברי הרב ז"ל בספר לב אבות הנ"ל בהרבה מקומות.

ובעבור כן רוב הרבנים היו מחשבי קיצים כולם קרובים לזמנם, כדי להחזיק לבב בני עמנו שיצפו לישועה הקרובה לבא עליהם. ואם לא באה הישועה באותו קץ המחושב, יחשבו אחר כמו כן קרוב. כי ידוע לנו שאין אנו תופסים בתורת משה בעבור שיבוא המשיח, אדרבה אנו מאמינים בביאת המשיח בעבור שאנו תופסים בתורת משה, כי גם אילו יעלה על הדעת שלא יבוא משיח משה אמת ותורתו אמת, אלא שבעבור שנצטוינו מן תופסי התורה שנאמין בביאת המשיח עכ"פ, לכך אנו מאמינים בו, וא"כ עכ"פ בוא יבוא ולא נדע מתי, ולא היה עולה על הדעת שההמון ימתינו כ"כ אריכות זמן אלא מצד הנחמות, כאמור.

זאת ועוד, כי הנה, ראוי לצרף ולסמוך יום הנחמה ליום היללה וההספד, לפי שעצם ההספד הוא מנחם אותנו, לפי שע"י ההספד יכנע לבבנו הערל ואנו שבים בתשובה ואנו מכירים בעוונות אבותינו שהחריבו נוינו ופשעינו שהאריכו קצנו, ואנו כמו החולה המוכה אשר כל זמן שיש לו הרגש במכתו ונכאב ממנה יש לו תוחלת רפואה, אבל אם ח"ו אינו נכאב ואינו מרגיש, אז אין לו תקוה, כי נראה בלי ספק שנתעפש האבר וסר חיותו. (עי' לעיל סעיף ל"ט מ"א).

ולזה אני אומר שסיבת אורך גלותנו הוא להיותנו בלתי מרגישים בחוליינו, כי אין אנו סובלים עול הגלות ונכנעים ונשפלים ומכירים שאנו עבדים עומדים בארץ לא לנו ועלינו רגזה ארץ "תחת עבד כי ימלוך וכו'" (משלי ל' כ"ג) ר"ל, שאנו במלבושנו ובבתינו ובשאר מנהגנו אנו רוצים להדמות למלכי ושרי הארצות, ואין אנו מכירים בגלותנו וטלטולנו. ובזה הארכתי במקום אחר.

וא"כ הואיל וזה כן, כל מי שהרבה לקונן ולספור ביום המר, ראוי שיתנחם ביום שבת נחמו. (בשבת נחמו). עכ"ל.

הנהגות לשבת נחמו

רסט. כתב הריטב"א (תענית ז'): נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר ט' באב. ובספר יוסף אומין (סימן תתל"ג-תתל"ד) כתב: [שבת נחמו], מרבין בו בפיוט ובזמרה, וראוי להתענג בו יותר מבשאר שבתות השנה. וכ"כ בן שועיב (דרשות ר"י אגן שועיב [תלמוד הרשב"א] - דרוש לפרשת ואחמנן) שמצוה לעשותו כיום טוב. עכ"ל.

קצת ליקוטי נחמה

חבלי משיח

רע. כתב רבינו בע"ל השבט מוסר ז"ל (נפטר ולא עוד אלא - דף י"ו טור ד') על פסוק (מקוק ז' ג') "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר", וז"ל: קשה, שאם יתמהמה איך אומר "ולא יאחר". אמנם פירושו כדרך הצרות שהיו מארז"ל (ליכנס רנה א' י"ט) גבי מעשה רבי יהושע שמצא אותו תינוק ואמר לו באיזה דרך אכנס לעיר, ואמר לו, זו קרובה ורחוקה, וזו רחוקה וקרובה וכו', שנמצא שאע"פ שהיה רחוקה אבל היה קרובה, שמיד היה יכול ליכנס לעיר. גם בנדון זה, אדרבה "אם יתמהמה חכה לו", שסיבת האיחור הוא כדי שעם אריכות הגלות יתמעטו הצרות העתידין לבא בימות המשיח, ובזה בהתגלות המשיח יכנסו ישראל מיד בשמחה, ואין

עיי' אריכות הנולד נתמעטו הצרות שהיו בחבלי משיח ולכן בהתגלות המשיח יכנסו ישראל מיד בשמחה

צורך זמן להמתין לסבול הצרות הגדולות העתידות להיות אז, כי כבר עברו חלפו למו באריכות הגלות שסבלו עוד. ונמצא שהוא כמו הדרך רחוק וקרוב. וזהו "אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא" בלי פגע ועיכוב. וזה הטעם כפל "בא יבא", לרמוז על זה, ובהיות זה "לא יאחר" ליכנס מיד למעלתם המוכנים להיות אחר עבור זמן קבלת הצרות, אין צורך מזה, כדפרשית. עכ"ל.

רעא. חקרו המפרשים, מאחר שעברו ישראל כ"כ שנתחייבו בכל הקללות הנזכרים בתוכחה, איך יהיו נפטרים מן יום התוכחות, ואם יתקיימו בהם לא ישאר שריד ופליט. ותירצו, אם הם חוזרים בתשובה, יספיק להם קצת צער הדומה לצער הקללות, המקרים הכתובים בתוכחה, והיינו: כמו דרך החלום שארז"ל (נחמ"ב נה). חלמא בישא עצבותיה מסתייה (פי' דיו עצבונו, מה שאדם מתעצב עליו מבטל את החלום (נ"י ס"ט)), ואין מתקיים הרע שלו בפועל, ולכן לפעמים יספיק להם צער של קריאת התוכחות בלבד - אם הם מתפעלים וחדרים ומצטערים בקריאתם. וז"ש "בשוב ה' את שיבת ציון", איך יהיו ניצולים מכל הקללות אשר כתובים בתוכחות שכבר נתחייבו בהם? ואמר "היינו כחולמים", דוגמת מה שאמרו [בחלום] עצבותיה מסתייה, ולא יתקיים הרע בפועל. וכן כאן, מעט צער יספיק להעביר כל הקללה הדומה לו. ודו"ק. (ידי חיים נלמד פ' א"ט מ' ז"ל) אור"ח ס' מק"ס).

בזכות התשובה יספיק לנו קצת צער הדומה לצער הקללות

רעב. ובספר החיים [להג"ר חיים ז"ל - אחיו הגדול של מהר"ל מפראג ז"ל] (גאולה וישועה - פרק ז') כתב: יש אנשים החרדים אל דבר ה' ומואסים בארץ העמים, אבל מ"מ לא ישמחו ג"כ כ"כ [בחשבם] על הזמן ההוא של ביאת הגואל - להיות הזמן ההוא איום ונורא ומי יכילנו מפני פחד ה' יתברך ע"י חבלי המשיח ואימת קול תרועת מלחמות שיתעוררו אז בעולם. וכל זה מפני מיעוט אמונה, כי לא יאמינו כי גאולי ה' יהיו ניצולים מכל פחד וצרה. עכ"ד.

גאולי ה' ינצלו מכל פחד וצרה בזמן חבלי משיח

רעג. ומצאתי בספר אקט רשימות של הרה"צ ר' נתן וואכטפויגעל זצ"ל (מנוכס): סיפר המשגיח, שמעתי ממרן ראש הישיבה רבי אהרן קוטלר זצ"ל שיש לו קבלה מהחפץ חיים שהמלחמה האחרונה תהיה אתחלתא דגאולה. ובן תורה אמיתי, שמובדל ומנותק מן הגוים, אין עליו שום שליטה. ומצינו במצרים שהיו שנים ששתו מאותו כוס, אחד שתה דם והשני שתה מים. והיינו דבמציאות אין שום שליטה על יהודי שמובדל מן העמים. וכו'. כשהיו דיבורים על פצצת אטום (אטום באמבער) ואנשים דברו וחששו איך אפשר להנצל ממנה, אמר המשגיח שיחה שלימה לבני הישיבה, ואמר בתמימה, איך בן תורה שואל שאלות כאלו, בן תורה שמובדל ומופרש מן העמים אין לו שום חשש סכנה. מאה אחוז מובטח שיהיה ניצל. אין בזה שום מקום שאלה ולא נערווען ולא ספיקות. "והבדלתי אתכם מן העמים להיות לך" (ויקרא כ' כ"ו), ובחזו"ל (לקט שמעוני ויקרא כ' ס"י מרכ"ו) אם אתם מובדלים מן העמים אתם שלי, ואם לאו אתם של נבוכדנצר וחבריו. ביאר המשגיח, אם מובדלים מהגוים, נמצאים ברשותו של הקב"ה, ואין עליכם שום שליטה, אתם נמצאים בפלאנעט אחרת.

אמר המשגיח, יש לי בקבלה איש מפי איש מרבי יהושע לייב דיסקין זיע"א "שבמלחמה האחרונה קודם ביאת המשיח כל העהרליכער אידן יינצלו". ומה זה "עהרליכער איד"? מובדל מן העמים. לא מדובר פה להיות אחד מהל"ו צדיקים, אלא אם מובדל מחוקות העמים, ואין לו שייכות עם הקולטור שלהם, עם העתונים שלהם, והמוזיקה והספרים שלהם, ומנותק מהם, אז אומר הקב"ה "אתם שלי!" ונמצאים ברשות אחרת, ואין שום שליטה עליכם. עכ"ד הרה"צ ר' נתן וואכטפויגעל זצ"ל בספר לקט רשימות.

רעד. ביאת המשיח - בנין ירושלים - קיבוץ גלויות רעד. עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ולבנות הוא בעצמו את ירושלים, ולקבץ גלויות, שנאמר (מלכים קמ"ז ז') "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס". (ילקו"ש א"כ פ' ס' מנחמ"ג).

רעה. כתב רבינו בחיי ז"ל (מ' הקמח - ערך "פורים"): אחר שראה דוד ע"ה אורך הגלות הזה עובר עלינו אשר עליו הזכיר (מלכים קכ"ד ד') "נחלה עבר על נפשנו", ראה הגאולה אחריו ונתן בזה הודאה להקב"ה, הוא שאמר (מלכים קכ"ד ו') "ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם נפשנו כצפור נמלטה וגו'", המשיל ישראל לציפור שהוא העוף הטהור. ועוד רמז למהירות ענין הגאולה כמהירות עפיפת העוף. וכן אמר הנביא (ישעיה ס' ט') "מי אלה כעב תעופינה". עכ"ד.

מהירות הגאולה כבוא הזמן

רעו. ועוד כתב בספר בד הקמח (ערך "נחמ"ו): לפי שראה ישעיה ע"ה אורך הגלות הזה, וראה שעתידין ישראל שיתייאשו מרוב הצרות ומרוב ריחוק המקומות שהם מפוזרים מסוף העולם ועד סופו ומרוב שהם שקועים במצולה וכו', על כן היה מנחם אותם ומדבר על לבם ומביא להם ראייה לנחמה זו ממעשה בראשית, ולפיכך אמר (ישעיה מ' י"ג) "מי מדד בשעלו וגו'", כי כשם שמעשה בראשית היה ענין נקל אצל השי"ת, וכמו שאמרו חז"ל (נדרים נ"ב ג') לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו, שנאמר (מלכים ל"ג ו') "בדבר ה' שמים נעשו וגו'", כן קיבוץ גלויות דבר נקל אצל השי"ת - לקבץ אותם מכל הארצות אשר הדיחם שם. ושם תאמר בקושי ובכובד, תלמוד לומר (ישעיה ס' ט') "מי אלה כעב תעופינה וגו'".

רעז. כמו שאירע לנו בשעבוד מצרים שסבלנו כמה יסורין וכמה שעבוד ועינוי והקב"ה ברחמיו הרבה נפלאותיו ומופתיו בפרעה ובכל מצרים והוציאנו ביד רמה, כן הוא עתיד לעשות בגלות המחודש הזה מכל שאר הגלויות אשר סבלנו בדורות שעברו כמה צרות וכמה יסורין וגזרו עליהם כמה גזירות מחודשות וכמה מיני שמדים וכמה מישראל שמסרו עצמם להריגה על יחוד ה' על אחת כמה וכמה שעתידין הקב"ה לכפול שכרו ולחדש נסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים. (בד הקמח - ערך "נר מנוכס").

עתיד הקבי"ה לכפול שכרו ולחדש נסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים, וכו'

רעה. בגאולה העתידה יעשה העליון פלא גדול וחידוש עצום כחידוש העולם בבריאת שמים וארץ. ואז יתברר לכל האומות חסד הי"ת עלינו שלא שכחנו ולא עזבנו בגלות וכו', ואז יכירו כי חסדו של הקב"ה קבוע וקיים עמנו לעולם כקיום ההרים הקבועים והקיימים לעולם, ויותר חסד קיים עמנו מקיום ההרים, לפי שההרים באורך הזמן עתידים להתמוטט, אבל חסד הי"ת עם ישראל לא ימוט לעולם ולא יסור מהם. וכן הבטיחנו הנביא (ישעיה נ"ד י') "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו'". (בד הקמח חסד ה' עלינו [לרבינו צמ"ח ז"ל] ערך "פורים").

הקבי"ה יעשה פלא גדול וחידוש עצום כחידוש העולם בבריאת שמים וארץ, וכו'

רעט. שנו רבותינו, בשעה שמלך המשיח בא, עומד על גג בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר "ענוים, הגיע זמן גאולתכם! ואם אין אתם מאמינים, ראו באורי שזרח עליכם!"

ילכו כל גויי ארץ לאורן של משיח ושל ישראל, וכו'

באותה שעה מבהיק הקב"ה אורו של מלך המשיח ושל ישראל, והולכים כולם (כל גויי ארץ) לאורן של מלך המשיח ושל ישראל, שנאמר (ישעיה ס' ג') "והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה וזרחך". ובאים ומלחכים עפר מתחת רגליו של מלך המשיח, שנאמר

(יטענע מ"ט כ"ג) "ועפר רגליך ילחכו". ובאים כולם ונופלים על פניהם לפני משיח ולפני ישראל ואומרים "נהיה לך ולישראל לעבדים". וכל אחד מִישראל, אלפים ות"ת עבדים יהיו לו, שנאמר (זכריה ט' כ"ג) "בימים ההמה אשר יחזיקו עשר אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם". (ילקוט שמעוני יטענע ס' תל"ט).

רפ. "שלם ישלם המבעיר את הבערה" (שמות כ"ז ה'), אמר הקב"ה "עלי לשלם את הבערה שהבערתי; אני הציתי אש בציון, שנאמר (איס"ד י"א) 'ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה', ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר (זכריה ג' ט') 'ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה'". (בבא קמא פ:).

רפא. עיין לעיל סעיף קכ"ה משמות רבה (ט"ו כ"ב) עשרת הדברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא.

שוב לא רפב. הגאולה העתידה, אין אחריה גלות. (כד הקמה - ערך "נחמו").

הקב"ה רפנ. אנו מובטחים שהקב"ה ישמיענו ברחמי שנית לעיני כל חי - בפרסום כמו שהיה ביציאת מצרים, "אני ה' אלקיכם". (ערוך השלח לוי"ט רפ"ד).

רפד. "ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף" (גנלש"ט מ"ה ג'). במשך כל הזמן מאז באו בפעם הראשונה למצרים לשבור בר ויוסף התנכר אליהם וידבר אתם קשות וחשדם במרגלים, שאלו איש לאחיו קושיות הרבה "מה זה, ועל מה זה", חפשו עצות והאשימו איש את אחיו. וכן בפעם השניה תמהו ושאלו (גנלש"ט מ"ז כח) "מה זאת עשה אלקים לנו?" עד ששמעו מפי אחיהם את שתי המלים הללו - "אני יוסף", ומיד סרו הקושיות התמיהות והספקות, והענין נתברר להם כל הצורך.

כן כאשר ישמע העולם את שתי המילים "אני ה'", יתרצו כל הקושיות והתמיהות על הנהגת העולם - שהוא לכאורה לפלא בעינינו עד עתה, יתבררו ויתחוררו כל הענינים, וראו כל בשר יחדו כי יד ה' עשתה הכל לטובתנו. (חפץ חיים עה"ת - פטש ויגש).

❖ ריבוי הטובות שיהיו בימות המשיח

רפה. תמיד בכל יום מתרבים האורות למעלה בחדרי גן עדן, מלבד הנשמות הקדושות והישיבות אשר מתוספות שם מדי יום ביום. ולהיות כי אין שפע יורד למטה, שהכל משומר לעת קץ, לכן למטה בכל יום קללתו מרובה מחבירו (פוט"מ מט.), ואמרו בירושלמי דפאה (ו' ג') 'יפין ספיחיות שאכלנו בילדותינו מפרסקין שאכלנו בזקנותינו דביומוי אשתני עלמא, ועל דרך זה אמרו במסכת גיטין. אך למעלה, בכל יום ברכתו מרובה.

"וכי יבא כנהר צר רוח ה' נוססה בו" (יטענע י"ט ט"ט), כי אז הגן והעדן יהיה מלא על כל גדותיו משובע וברכת ה'. והמולות המולות שרפי קודש נבראים ונוצרים ונעשים ממעשה התחתונים מיום חורבן בית ראשון עד יום הגאולה, ולעת קץ כרגע יפתחו שערי הגן ואחריו שערי העדן תחתון ועליון, ומרוב הכחות קדושות והאורות עליונות שיצאו כולם יחד, יתבסס ויטהר העולם, ורוח הטומאה יעבור מן הארץ, "וגר זאב עם יחד וכו'. ועיין יתבסס ויטהר העולם ורוח הטומאה יעבור מן הארץ וכו'.

חללה של גהינם המכוונת נגד פתחי גן עדן, "והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש ולהט אותם היום הבא" (מלאכי ג' י"ט), ברוך אשר לו נתכנו עלילות. (מעבד יבק שפמי רננות - פרק כ"ט).

רפו. כתב הרב בן איש חי ז"ל (ידי חיים - לו"ט ס' מק"ס) בשו"ב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים, אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה" (מהל"ס קכ"ו א-ב). יובן בס"ד לפרש "בשוב ה'" את שיבת ציון היינו כחולמים", כי הנה תמצא זמן החלום הוא מועט מחזיק מרובה, דהיינו האדם יוכל לראות במשך שעה אחת במראה החלום דברים הרבה ומקומות הרבה, מה שאי אפשר להיות זה המראה בהקיץ אפילו בשנה אחת, כי הוא חולם שהלך מן בגדאד לקושטא, וראה עניינים הרבה שם, וחזר והלך מקושטא ללונדון וראה הרבה עניינים שם, וחזר והלך מן לונדון לאמריקא וראה עניינים הרבה, וחזר והלך מן אמריקא לג'ניבה וראה עניינים הרבה, וכן על זה הדרך. וכל מראה החלום הזה היה במשך שעה או חצי שעה, ובהקיץ אם ילך בזאת לא יספיק לו שנה אחת.

וכן האדם לומד בחלום דברי תורה בחצי שעה מה שלא יוכל ללמוד בכמה שנים, וכמו שמצינו ברבינו האר"י ז"ל שהיה ישן ביום שבת והיו שפתיו רוחשות, ובא רבי אברהם הלוי ז"ל אצלו לשמוע מה מדבר, וייקץ רבינו האר"י ז"ל וישאל לו "מה היה אדוני לומד עכשיו". אמר לו "בפרשת בלעם". ואמר לו "יאמר לנו מהני מילי דמעליותא שלמד עתה". ואמר לו "חייך, אם אדורש לכם שמונים שנה רצופים לא יספיק להגיד לכם מה שקיבלתי עתה בפרשת בלעם", וכנזכר בספר פרי עץ חיים, ע"ש.

נמצא כי זמן החלום הוא מעט מחזיק מרובה. והטעם, כי הענין שרואה יצוייר במחשבה דוקא, ולכן המחשבה סובלת דברים הרבה בזמן מועט.

והנה, דוגמת הענין האמור בחלום יהיה בימים שישארו באלף הששי לעתיד בזמן הגאולה. והוא, שיש לנו הבטחה שנראה שמחה בימים כנגד צער שנים של גלות שיהיו קודם אלף השביעי, וכמו שאמר הכתוב (מהל"ס ז' ט"ו) "שמחנו כימות עניתנו", והרואה יראה שנות העולם לא נשאר כי אם שנים מועטים, ומשך זמן הגלות מן חורבן בית שני ועד עכשיו יש אלף ות"ת ומ"ג שנים, ואיך יתקיים דבר זה בשנים המעטים הנשארים מן אלף הששי? אך רבותינו ז"ל אמרו שהימים לעתיד יתארכו הרבה, דהיינו אע"פ כי מדת יום ומדת לילה תשאר על עומדה, שהם י"ב וי"ב, אך יהיה הזמן ארוך - שהאדם יתענג בטובות שעה אחת כנגד ימים ושנים רבים, שיהיה הזמן מועט מחזיק מרובה בדרך נס שלא יוכל האדם עתה לצייר הדבר הזה בדעתו איך יהיה.

ונמצא שהימים הבאים בזמן ביאת המשיח, יהיה עניינם כענין החלום, שבזמן מועט מחזיק מרובה. אלא שהחלום הוא בחלק המחשבי בלבד, וכאן אורך העונג הזה יהיה בהקיץ בפועל ממש בדרך נס - לקיים מה שנאמר (מהל"ס ב"ז ט"ו) "אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי".

ובזה יובן בס"ד "בשוב ה'" את שיבת ציון", איך יתקיים מאמר "שמחנו כימות עניתנו", לזה אמר "היינו כחולמים", ר"ל כדוגמת החלום שזמן מועט מחזיק מרובה, שתשרה ברכה בזמן ויגדל ויתארך.

ואמר כי "אז", בזמן הזה המבורך באריכות ימים, "ימלא שחוק פינו" בשמחה של מצוה בדברים הניסיים אשר נראה בעינינו בישועתו יתברך, "ולשונונו רינה" להודות ולהלל לשמו יתברך על הטובות הנשגבות אשר עושה עמנו, ולא נצטרך לעשות שום מלאכה ועבודה.

ו"אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה", פירוש "הגדיל" הימים והארץ אותם בנס כדי "לעשות עם אלה" מה שהבטיחם לשמחם בשנים כנגד שנות הגלות. והוא כי הגוים יהיו נמצאים באותו זמן בעולם כדי לעבוד את ישראל ולקיים בהם ברכת (בראשית כ"ז כ"ט) "יעבדוך עמים" (ישעיה ס"א ה') "ועמדו ורים ורעו צאנכם". עכ"ל דברי פי חכם חן זללה"ה, וע"ש עוד.

רפז. אע"פ שישאל עכשיו בגלות מפוזרים בין האומות ביד אדום וישמעאל, והם במדרגה התחתונה, עתידין הן בזמן הגאולה שתהא ידם על העליונה, כענין שכתוב (דברים כ"ו י"ט) "ולתתך עליון על כל גויי הארץ". ושתי אומות אלו יהיו למטה - בפזוז ושיעבוד תחת ידינו. וכבר רמז הנביא ענין זה וכו'. (בד הקמח - עין "לילית").

רפז. אמר (ישעיה ס' י"ז) "תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף וגו'", יאמר זה על ענין המסים שגזלו ממנו וריבוי העול שהטילו על ממונם של ישראל, שהכל ישתלם להם בזמן המשיח. וכן מצינו במדרש תהלים "מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו" (מלכים ע"ב י'), "יקריבו" לא נאמר, אלא "ישיבו", שהן עתידים לשלם ולהשיב את הכל. (בד הקמח - עין "פסח").

רפז. כתב בספר שבט מוסר (פרק נ"ב): בימות מגאולה ירבה הקב"ה לאדם חכמה ובינה, וישלימנו בתכלית השלימות. ומצד פנים זו יצפה לגאולה, ולא להשגת מעלת הגופניות בלבד.

וכיון שהמעלות העתידות לישראל לימות המשיח הם דברים תמוהים אשר עין לא ראתה, כמו אור הגנוז שאדם מביט וצופה מסוף העולם ועד סופו (עי' מגילה י"ג), וירושלים מיוסדת בנופך ספיר ויהלום וכל אבן יקרה (עי' צנצנא נחל ע"ה), וכל גבולה לאבני חפץ (ישעיה נ"ד י"ג), וחומת אש סביב, ומלאכים שומרי החומות דרך מעלה וכבוד (נחמיה ג' ט'), ופסיקתא דרמי ל"ו ז'), ועורו של ליתן על חומותיה מבחיק זיוו מסוף העולם ועד סופו (צנצנא נחל ע"ה), ובמאכל בשרו כלולים כל מיני מטעמים, וגלוסקאות וכלי מילת מן הארץ (שנא ל'), וההרים יטפו עסיס (עמוס ט' י"ג), והרה ויולדת יחדיו (ירמיה ל"א י'), ואין צער חלידה ולא צער גידול בנים, ואשה תלד בכל יום (שנא ל'), ואין יגון ואנחה, כי אם ששון ושמחה ועושר רב (ישעיה נ"א א'), מעלה וכבוד ושלוש רב (מנחם ד' ג'-ד'), ורוב חכמה ובינה ויופי וגדולה; אין שליטת יצר הרע, כי אם לב בשר (יחזקאל ל"ו כ'), ואין עקר ועקרה (פסחין ק'), ואין מום בשום אדם (ישעיה ל"א ו'), ופקי דר"א סוף פרק נ"ב), ובלע המות לנצח (ישעיה כ"ה ח'), ותחית המתים, ויזדמן לאדם לפניו כל מה שיתאוה לבו; ויכנס בגן עדן ויצא, ויחזור ליכנס כשירצה, כי יפתח הקב"ה שערי גן עדן כדי שיצאו משם לכאן ומכאן לשם, כמו שכתב רבינו סעדיה גאון ז"ל. וירושלים יתעלה ויתגדל עד כסא הכבוד, כארז"ל (שיר השירים נ"ה ו' [ד'] ז') הביאו הילקוט (ישעיה ס' מע"ג), וכאלה רבות אין חקר ואין מספר, ובפרט שם הוי"ה כתוב על מצחו של כל אחד ואחד, ועתידין שיקראו ג"כ בשם הוי"ה (פסחים ג').

אם כן, אין לאדם לההרעם על אריכות הגלות הזו, כי כפי המעלות המושגות אז אפילו לקטן שבקטנים, לא הגיע בעולם לגדול שבגדולים, אינו מהתימה האריכות, כי להשגה כזו צריך מירוק גדול, ולפום צערא אגרא (אבות ה' כ"ג), ובפרט להשגת מעלות בלי פיסוק לעולם ועד. והוא משל לפועל, שכפי שיעור גדול השכר סובל צער הפעולה ונקל בעיניו. עכ"ד.

ראה לעיל סעיף רמ"ו-רנ"ו עניני ההליכה לבית הקברות בתשעה באב. וכאן אנו מעתיקים מקונטרס "בקשות וידידים" [שנדפס בוויניציאה בשנת ת"ט] מהחסיד המקובל מורנו הר"ר אליעזר נחמן פואה ז"ל⁵² סדר ביקור קברות ביום תשעה באב, וז"ל:

סדר ביקור קברות, ראוי לנהוג ביום תשעה באב

תחילה יתן מה שידבנו לבו לצדקה, ויאמר:

הריני נותן פרוטה זו לצדקה לשם כל הקבורים במקום הזה ולשם כל ישראל.

אחר כך יאמר:

שיר המעלות ממעמקים קראתיה יי: אדני שמעה בקולי תהינינה אוניה קשבות לקול תתנוני: אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד: כי עמך הסליחה למען תנא: קויתי יי קוטה נפשי ולדברך הוהלתני: נפשי לאדני משמרים לבקר שמרים לבקר: יחל ישראל אל יי כי עם יי תהסד ותהרה עמו פדות: והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו. (מלכים ק"ב).

אנא יי חטאנו אנהנו ואבתינו העיינו והרשענו ופפרנו באלהותך ובדוד מלךך ובברית קדשך ותפארתך ואמרנו (מלכים ה' י"ג ט"ו) "מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בך בן ישי לאהליך ישראל". ועתה שבענו ונחמנו ונתתרמנו, וישלשתם בקשנו - את יי אלהינו ואת דוד מלכנו ובית קדשנו ותפארתנו, בכתוב (דברים ג' ה') "אחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יי ואל טובו באחרית הימים". אנא יי המצא והדרש לנו ועשה עמנו אות לטובה, והאר פניך על מקדשך השמים למען יי (ע"פ דניאל ט' י"ז). קבץ נפוצות קניך ובנה בית המקדש, הלא ידעתי כי בחר אתה בך בן ישי (ע"פ שמואל א' כ' ל').

ובכן יתגדל שמך על כל מעשיך ואימתך על כל מה שפראת. על בן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עון להעביר גלולים מן הארץ והאלילים פרות יפרתון לתקן עולם במלכות שדי, וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ, יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל בך תשבע

⁵²הרב אליעזר נחמן פואה ז"ל היה רב חסיד ומקובל, ותלמיד הרמ"ע מפאנו ז"ל. והיה לו חברה קדושה בעיר ריגיו, נקראת "חברת העלובים". וחיבר ספר מדרש בחדוש, פירוש על ההגדה ונדפס בוויניציא שנת הת"א. ועוד חיבר ספר גרן ארנן על התורה דרשות בדרך פרדס חמשה קובצים, ראיתם כ"י בערי איטליא. (שם הגדולים [להסד"א ז' ב] - גדולים א' ר'). ומהר"ר משה זכות ז"ל (אגרות הרמ"ז - אגרת י"ז) כתב עליו: "בוצינא קדישא איש אלהים קדוש הוא, אשר בצלו נחיה בגוים, צדיק יסוד עולם כמוהר"ר אליעזר נחמן פואה נר"ו, אשר לו אשתחזה אפים ארצה", עכ"ל.

כל לשון, לפניה יי אלהינו יכרעו ויפלו ולקבד שמך יקר יתנו ויקבלו כלם את על מלכותך ותמלך עליהם מהרה לעולם ועד, כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלך בקבוד.

ובכן תן כבוד יי לעמך, תהלה ליראיה, ותקנה טובה לדורשיה, ופתחון פה למיחלים לה, שמחה לארצה וששון לעירך, וצמיחת קרן לדוד עבדך, ועריכת נר לכן ישי משיחך במהרה בימינו.

ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלו, וחסידים ברנה יגילו ועולתה תקפץ פיה וכל הרשעה בלה פעשן תכלה כי תעביר ממשלת זרזון מן הארץ.

ותמלך אתה הוא יי אלהינו מהרה לבדך על כל מעשיך, על ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך, בכתוב בדברי קדשך (ספלים קמ"ו י') "ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה". וכתוב (זכריה ס' ג') "בה אמר יי שבתי אל ציון ושבנתי בתוך ירושלים ונקראה ירושלים עיר האמת ויהר יי צבאות הר הקדש". ויעלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה" (עובדיה ב' כ"ב). ועוד כתוב (יחזקאל ל"ז כ"ו) "וכרתי להם ברית שלום ברית עולם והיה אותם ונתתים והרבותי אותם ונתתני את מקדשי בתוכם לעולם".

אנא יי פתבנו לגאולה, אנא יי פתבנו לישועה, והקל חבלי משיח מעלינו, ועננו ביום קראנו, ואם רבו עוננו, שמע למשרתך מבטלי גזרה מפירי שבועה מעבירי חמה משיבי קנאה מזפירי אהבה, אהבתו של אברהם אבינו, בשם רואים אותך בכעס על בניה מחבטין בתריהם ומתירין מתניהם ומפין על ראשם ונופלין על פניהם ואומרים התר התר יוצר בראשית, סלח סלח סלח אביר יעקב, מחול מחול קדוש ישראל, כי אדיר מלכים אתה, מלך אביר, מלך ברוך, ומלך גדול, מלך דגול, מלך הדור, מלך ותיק, מלך נד, מלך חנון, מלך טהור, מלך ישר, מלך פביר, מלך לעד, מלך מרום, מלך נורא, מלך סולח, מלך עוזר, מלך פודה, מלך צדיק, מלך קרוב, מלך רחום, מלך שומר, מלך תם, למה לה איבה עם נרע אברהם אוהבך, למה לה קנאה עם נרע יצחק עבדך, למה לה תחרות עם נרע יעקב תמיך. קנין שמים וארץ קראת אותם, אנא רחם על פלשת גולת אריאל, הבנים אין לישראל (ע"פ ירמיה מ"ט ב'). העל אלה תתאפק יי (ישעיה ס"ד ד' ב'). אל תנאץ למען שמך אל תגבל בפא

כבודך וזכר אל תפר בריתך אתנו (ירמיה ד' כ"ב). כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יפירנו אתה יי אבינו גואלנו מעולם שמך (ישעיה ס"ג י"ז).

אתם, שובני עפר, העתירו בעדנו ואמרו לפני אלהינו בדברים האלה:

רבון העולמים, העושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, אתה יודע כל תעלומות לב, ואין כל דבר נעלם ממך, ואין נסתר מנגד עיניך. עמך זרית בין האומות ונשארו מעט מהרבה. ואותם המועטים דלו מאד, דעתם קצרה ואינם יודעים לשאול צרכם. אם חוטאים, רוע יצאם מתעם, ומיכה המרשתי אמר בשמך (מסכת ד' י') "ואשר הרעתני". ואין להם קצין שוטר ומושל שמכרית אותם לקיים מצותיך, ולא להכעיסך מכונים. אם עוזבים למוד תורתך, הרבה בטלים נגדם. ערבות הלמוד הבטל סתמת מעינות החכמה, חסרון הספרים שנגמלו דברך הנצב "בועת אפיה תאכל לחם", צרות רבות המתחדשות בכל יום. וגם ההוגים בה כפי קוצר שכלם, קול עלה נדרף רודפם ומבטלם. סוף דבר, אתה אמרת (ישעיה כ"ט ד') "(והפלאתי) והנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואברהם חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר".

אם ממצותיך רחקו, אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם. הדיבש נתערב במרה ואינו נפר טעמו. אם צרות העין גברה בהם, הגה נגד פניהם נדיבי עמים אשר בתייהם נהרסו ובניהם כמעט נעזבים, ועם כל זה יד עני ואביון הם מחזיקים. הביטה וראה כי גם אותם שאין חשקם בתורה והם מלעיגים בלומדיה, לחלוחית מהותה בהם נפרת, שמשימים אותם להם לראש במסבתייהם. ואם מספריוס אחריהם, הוצר המסית והשולטנות שנטלה מישראל גורמים. הביטה וראה איך הם מודים ומשבחים אותך על מה שנתת לאבותם לירושלם ואומרים "נודה לה יי אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו", עם כי נודדים ללחם איה, זה התנצלותם. ועם כל זה מטלים תפוס בעצמם ואומרים "מודים אנחנו שבתאינו בעת כזאת חרב מקדשך ובעונותינו ההיכל שמים, ויקרא אדני אלהים צבאות ביום שהוא לבכי ולמספר (ישעיה כ"ב כ"ג) ואראלים צעקו חוצה (ע"פ ישעיה ל"ג י'), וצבא השמים אספו נגדם, וחיל ורעדה אחזתם וצער מתחולל אנו גורמים לאבותינו ישני חכרון וכבי ונאקה לאמותינו הצדקניות, וקינה ונחי לנביאינו הקדושים". והם בושים ונקלמים ממעשיהם.

וְהִנֵּה אֲנִי מִפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ שְׁלֹמֶעַן קְדוּשַׁת שְׁמֶךָ יִגְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מְדוּתֶיךָ, וְקוֹם לְעֲזָרְתָם וּפְתַח לָהֶם פֶּתַח לְעוֹרֶרְךָ. כִּי יִדְעֵנוּ שְׁלֵבְךָ עֲלֵיהֶם. פָּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שׁוֹמְמוֹתֵם וְהַעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמֶךָ עָלֶיהָ, וּרְאֵה כִּי בָמָּה שְׁנִים הֵם גּוֹלִים מַעַל שְׁלַחֲנֶךָ וּמִשְׁוֹלְטִים מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, זֶה יֵנִיחָם וְאֵין מִי שִׁיקָחֵם. קוֹם נָא בְּרַחֲמֶיךָ וְרַחֵם עַל צִיּוֹן וּבְנֵיהָ, כִּי עַתָּה לַחֲנֻנָּה כִּי בָּא מוֹעֵד. וְאֵם חֲטָאָה דָּחַק אֶת הַקֶּץ, זָכַר כִּי הֵם נְפֻצִים וּמַעֲזֻרִים בֵּין אֶת שְׂדֵדֵיכֶם רַחוּמִים מִדְּרָכֶיךָ. אֵל תִּמְתֵּן הַתְּעוֹרְרוּתָם, כִּי הֵם גּוֹלִים לְמָקוֹם מִים רָעִים וְיִלְפִי מִקַּלְקֶלֶתָם, וְהַתְּרַגֵּל נַעֲשֶׂה בְּטָבֵעַ, וּמָה שֶׁרַע בְּעֵינֶיךָ נַעֲשֶׂה לָהֶם כְּהִיּוֹתָ, אֲךָ לֹא שְׂתֵּאבִים אֲלָיו. וְעַל כֵּן הֵם מִפִּילִים תַּחֲנוּנֵיהֶם לְפָנֶיךָ וְאוֹמְרִים "עֲזָרְנוּ עֲזָרְנוּ וְכוּף יָצֵרְנוּ לְהַשְׁתַּעֲבֹד לָךְ, כִּי רָצוֹנָנוּ לַעֲשׂוֹת רָצוֹנְךָ". עֲשֵׂה עִמָּם אוֹת לְטוֹבָה וַיֵּצֵא נִיצוּץ מְאֹד נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשֶׁר עֲשִׂיתָ לְאַבּוֹתֵיהֶם וַיֵּאָר לָהֶם. הֲלֹא יִדְעָתָ שֶׁכָּל אֲחֵרֶיךָ יִרְצוּ, כִּי אִם שָׁמְעוּ שְׁמֶעָם מֵאֲמִינִים בָּם, עֵינֵיהֶם לֹא רָאוּ, וּמִשָּׁה אָמַר (דברים י"ב כ"ג) "וַיִּדְעֻם הַיּוֹם כִּי לֹא אֶת בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ [וְאֲשֶׁר] לֹא רָאוּ [וְכוּלֵּי], כִּי עֵינֵיכֶם הִרְאוּתָם אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יְיָ הַגְדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה". הַטָּה יְיָ אֲנִיךָ וּשְׁמַע אֶת תַּחֲנוּנֵנוּ וְצַרְךָ כָּל הַתְּלָאוֹת אֲשֶׁר מִצָּאתָם וּרְאֵה כִּי כָּל הַשְׁפָּטִים אֲשֶׁר נִאֲמְרוּ מִפִּי נְבִיאֶיךָ וְגַם כָּל חָלִי וְכָל מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה אֲשֶׁר נִתְּנָה לָהֶם בְּכָר עָלוּ וּבָאוּ עֲלֵיהֶם וְדָלוּ מְאֹד. אֵל תִּמְתֵּן לַעֲתָ עָרֵב לְגוֹאֲלָם, כִּי אֵין בָּם עוֹד כֹּחַ לְסִבּוֹל רֹב פּוֹרְעָנוֹת, וְעַתָּה הָרִוּ וְחָלוּ וְכַח אֵין לְלִידָה. וְרַבִּים הֵם שְׁמִפְנֵי הַפֶּחַד נוֹפְלִים אֶל הַפֶּחַת, וְאֵם מִדַּת הַדִּין תִּקְטָרֵג, יִדְעֵנוּ דְּמִלְכוּתָא דְּרַקִּיעָא הִיא כְּעֵין מְלָכוּתָא דְּאַרְעָא, וְהִיא מְפֹנִיֶּסֶת בְּרָצוֹן הַמֶּלֶךְ. רָצָה יְיָ וְהִצִּילָם. שְׁמַע תִּפְלֹתֵנוּ, וּשְׁפֹךְ חֲמָתְךָ עַל אֲרֵיוֹת וְדוֹבִים וְנִמְרִים וְחוֹזֵי יָעַר, וְרַחֵם עַל פְּלִיטַת גּוֹלַת אֲרִיָּאל, וְקַבֵּץ מִכָּל הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר הִדְחָתָם שָׁם. וַיֵּרְאוּ שׁוֹנְאֵינוּ וַיִּבְשּׁוּ, כִּי אִתָּה יְיָ עֲזָרְתָם וְנִחַמְתָּם. וַיִּתְּנֵם לְיָד וַיִּתְּקֵם שְׁמֶךָ לְעַד, אָמֵן.

כִּי יֵצֵא בְּדַרְכֵּים הַלָּלוּ תַעֲתִירוּ וְתִתְפַּלְלוּ וְתִתְחַנְּנוּ עָלֵינוּ.

וְעֲלֵיכֶם אֲנִי מִתְפַּלֵּל וְאוֹמְרִים:

בִּישִׁיבָה עֲלִיוְנָה תַחַת בִּנְפִי הַשְׁכִּינָה בְּמַעֲלַת קְדוּשִׁים וּמְהוֹרִים בְּזוֹהַר הַרְקִיעַ מְאִירִים וּמְהוֹרִים וְחֲלוּץ עֲצָמִים וּכְפָרַת אֲשָׁמִים וְהַרְחֵקַת פֶּשַׁע וְהַקְרַבַת יִשַׁע וְחִמְלָה וְחִנּוּנָה [מ]לְפָנֶי שׁוֹכֵן מַעֲוָנָה וְחִילָקָא טָבָא לַחַיִּי הָעוֹלָם הַבֹּא שָׁם תִּהְיֶה מִנַּת וּמִחִיצַת נִפְשׁוֹתֵיכֶם. הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יִרַחֵם עֲלֵיכֶם. הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יְחַוֵּם

וְיַחֲמוֹל עֲלֵיכֶם וַיְלַוְהֶם אֲלֵיכֶם הַשְּׁלוֹם וְעַל מִשְׁכַּבְכֶּם תִּנּוּחוּ בְּשָׁלוֹם, אֲתֵם וְכָל שׁוֹכְבֵי יִשְׂרָאֵל, אָמֵן. בְּלַע הַמּוֹת לְנֶצַח וּמָחָה יְיָ אֱלֹהִים דְּמַעָּה מַעַל כָּל פָּנִים וְהִרְפֹּת עֲמוֹ יִסִּיר מַעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֶּר (שעיה כ"ה ט'). יְהִיו מִתֵּיךְ נִבְלָתִי וְקוֹמּוֹן הַקִּיצוֹ וְרַנְּנוֹ שִׁבְנֵי עֶפֶר כִּי טַל אוֹרֵת טַלְךָ וְאָרֶץ רַפָּאִים תִּפִּיל (שעיה כ"ו י"ט).

יְהִיו לְרָצוֹן אֲמָרֵי כִּי וְהִגִּיוֹן לְכִי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

